

Xavier Febrés

Palafrugell

QUADERNS
de la
REVISTA
de
GIRONA

14 MONOGRAFIES LOCALS

PALAFRUGELL

Xavier Febrés

25 QUADERNS DE LA REVISTA DE GIRONA

DIPUTACIÓ de GIRONA
CAIXA de GIRONA

Quaderns de la Revista de Girona. *Num. 25*

Sèrie: Monografies locals (Núm. 14)

Primera edició en català: Octubre 1989

Tiratge: 2.000 exemplars

Edició:

Diputació de Girona/Caixa de Girona

Director de la Col·lecció:

Joan Domènech

Consell assessor:

Gabriel Alcalde, Narcís-Jordi Aragó, Joan Badia,
Lluís Bayona, Martí Cama, Narcís Castells,
Ramon Ceide, Josep Clara, Josep M. Corretger,
Marta Franch, Víctor Gay, Miquel Gil, Gaspar Jou,
Jaume Marquès, Enric Marquès, Jordi Mascarella,
M. Aurora Martín, Enric Mirambell, Joan Miró,
Joan Nogué, Gabriel Planella, Narcís Puigdevall,
Josep M. Rus, Josep M. Salvatella, Erundí Sanz,
Carles Sapena, Montserrat Vayreda, Josep Vicens,
Mariàngela Vilallonga, Carme Vinyoles.

Maquetació:

Enric Marquès

Redacció i administració:

Pujada a Sant Martí, 5. Telèfon (972) 205700.
Apartat de Correus 11, 17080 Girona.

Secretaria i distribució: Fina Poch.

Subscripcions: Nuri Sumsi.

Fotocomposició i impressió:

Alzamora A/C, S.A. Olot

ISBN: 84-86377-64-1

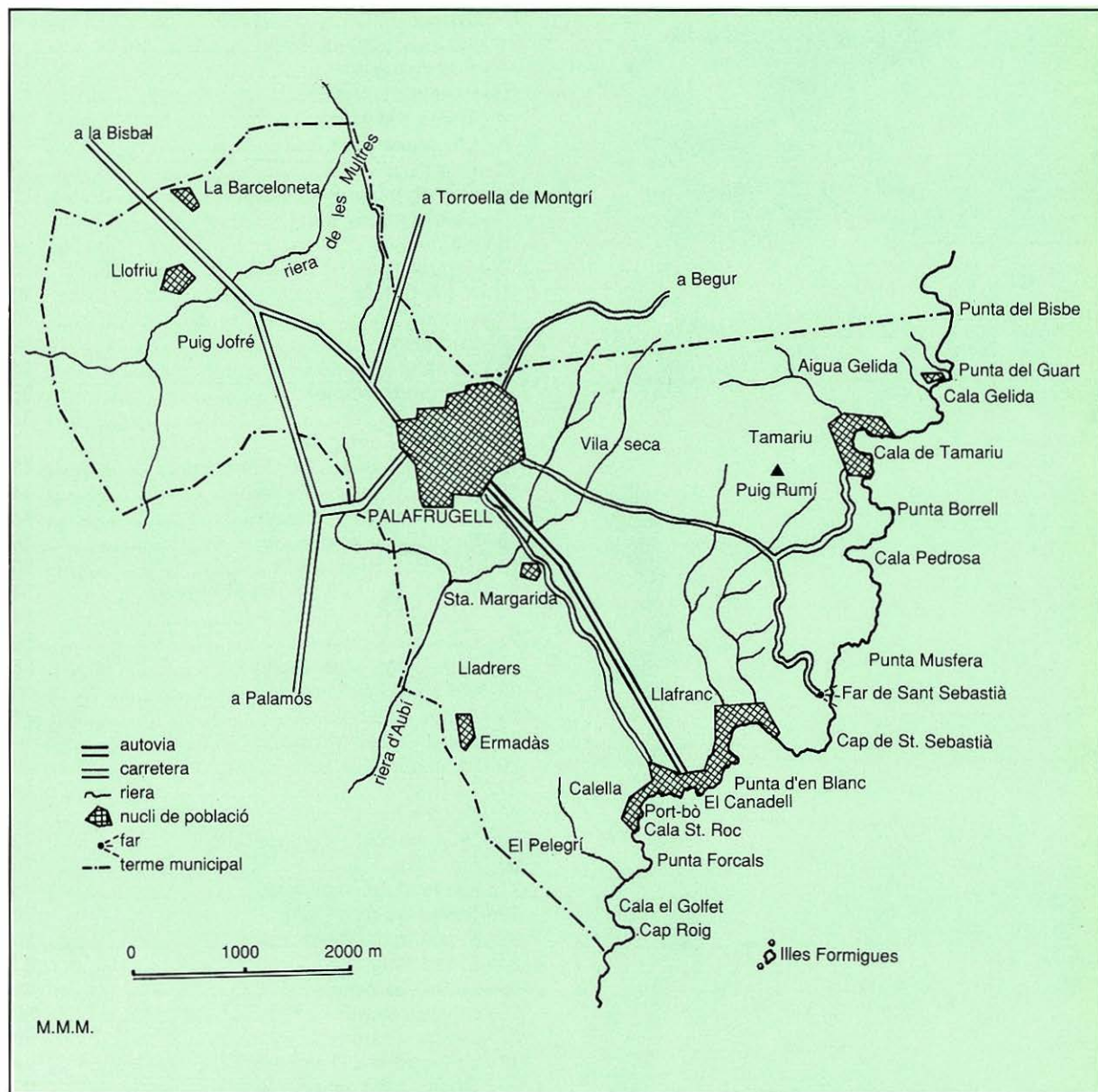
Dipòsit legal: GI-58/90

PORTADA:

La torre modernista de la factoria Armstrong és un dels símbols destacats del paisatge urbà de Palafrugell. (Foto: Josep Capellà).

Índex

Situació	4
Cronologia	6
1 - Nascuts arran de mar	8
2 - Fills de la por	10
3 - El nom d'un poble	12
4 - Moros a la costa	14
5 - La muralla	16
6 - Peix fregit	18
-- Els pobles de Palafrugell	20
7 - Calella reneix	22
8 - Llafranc	24
9 - Tamariu	26
10 - Aigua Gelida	28
11 - Llofriu	30
12 - Ermedàs	32
13 - Santa Margarida	34
-- L'Empordà federal	36
14 - Sant Sebastià	38
15 - Les illes Formigues	40
16 - La Batalla de les illes Formigues	42
17 - L'aparició del tap de suro	44
-- La mentalitat dels tapers	46
18 - La indústria surera	48
19 - Casinos, cafès, colles	50
20 - Associacions i festes de Primavera	52
-- Josep Pla	54
21 - Urbanisme modest	56
22 - El paisatge, valor moral	58
23 - Les Voltes de Calella	60
24 - Abans de les Voltes	62
25 - El paper dels pescadors	64
26 - La vitalitat d'un port	66
27 - Sa Perola	68
28 - Per a tenyir les xarxes	70
29 - Un antic costum de pescadors	72
30 - Els salins	74
31 - Les tavernes marineres	76
32 - Els banys d'en Caixa	78
33 - El matrimoni Woevodsky	80
34 - El cap Roig	82
35 - Les cases del rus	84
36 - La guerra civil	86
37 - Les havaneres	88
38 - La Cantada d'Havaneres	90
-- Bibliografia i agraïments	92

Situació

El terme municipal té 26'62 quilòmetres quadrats de superfície i s'estén per la fossa tectònica coneguda per corredor de Palafrugell, projecció de la plana del Baix Empordà fins al litoral de Palamós. El pla puntejat de turons d'escassa alçària és delimitat pels últims contraforts de les Gavarres a ponent i pel massís de Begur a llevant. Limita a l'est i al sud-est amb el mar, al nord amb Begur, Regencós i Torrent, al nord-oest amb Sant Climent de Peralta (integrat a Peratallada), a l'oest amb Fitor (integrat a Fonteta) i al sud amb Mont-ras, municipi que havia estat integrat a Palafrugell fins al 1858.

El sector de la plana corresponent al veïnat d'Ermedàs és drenat per la riera d'Aubí, que desguassa a la badia de Palamós i comporta diversos petits afluents en aquest terme. Els dotze quilòmetres de litoral palafrugellenc s'inicien a la cala d'en Massoni, al migdia del cap Roig i s'allarguen fins més enllà d'Aigua Gelida, concretament fins a la punta del Bisbe que constitueix el límit amb el litoral de Begur.

La vila pròpiament dita es troba a quatre quilòmetres a l'interior i actua com a centre dels diferents pobles o veïnats agregats: Calella, Llafranc, Tamariu i Aigua Gelida a la costa; Llofriu, Santa Margarida, Ermedàs i Vila-seca a l'interior. Pertany al municipi la muntanya de Sant Sebastià, amb l'antiga torre de vigilància del segle XV, l'ermita barroca, l'hostatgeria i un dels fars més potents del litoral mediterrani peninsular.

Cronologia

- S. VI aC** Primers assentaments ibers al litoral palafrugellenc.
- 218 aC** L'arribada dels romans consolida els nuclis ibers.
- S. VIII** Les invasions de sarraïns i francs allunyen cap a l'interior els poblats del litoral. Naixement gradual de la vila.
- 988** Primer document escrit conegut sobre l'existència de Palafrugell.
- 1062** Conveni entre el comte de Barcelona Ramon Berenguer I i Dalmau de Peratallada pel qual el primer es reserva la tercera part del peix i el coral extret entre Pals i Vall-llobrega.
- 1173** El rei Alfons el Cast dona la senyoria de Palafrugell en present de noces a Sança de Castella.
- 1250** El rei Pere el Gran cedeix Palafrugell al convent de Santa Anna de Barcelona, del qual serà propietat durant llargs segles.
- 1285** 22 d'agost, batalla de la illes Formigues entre els estols de Pere II de Catalunya-Aragó i Felip l'Ardit de França.
- 1445** Llicència de construcció de la torre de defensa contra la pirateria al cim de Sant Sebastià de la Guarda.
- 1497** El fogatge del 1497 indica 850 habitants a Palafrugell, el doble que el del 1378.
- 1638** "Combat de Palafrugell" contra les tropes de Felip IV i represàlies militars, una de les causes de la Guerra dels Segadors.
- 1640** Palafrugell saquejada novament pels terços de Juan de Arce i Leonard Moles.
- 1707** Inici de les obres de l'ermita i hostatgeria de Sant Sebastià.
- 1713** Les tropes franceses entren a la vila, durant la Guerra de Successió.
- 1724** S'estableix els dijous el mercat comarcal de Palafrugell, per autorització del prior de Santa Anna.
- 1746** Primera referència documental sobre el nou assentament humà a Calella.
- 1750** Les primeres exportacions per mar de la naixent indústria del suro porten la creació de la duana al port de Calella.
- 1761** Primer esment a l'Arxiu parroquial d'un habitant amb l'ofici de "taper".
- 1757** El 12 de juny es produeix un dels últims atacs de pirates.
- 1787** El rei Carles III dicta mesures proteccionistes per a l'activitat surera, de poca durada.
- 1806** S'enderroquen les torres de la muralla medieval.
- 1857** Inauguració del far de Sant Sebastià.
- 1860** El cens de Palafrugell situa a la platja de Calella 288 habitants.

- 1863** Les ordenances municipals prohibeixen banyar-se conjuntament homes i dones a les mateixes platges.
- 1858** Mont-ras se segrega del municipi de Palafrugell.
- 1859** Fundació de la coral la Taponera.
- 1865** Es funda la cooperativa de consum l'Econòmica Palafrugellenca, tercera d'Espanya i la més antiga en activitat a Espanya actualment.
- 1869** 6 d'octubre, "Foc de la Bisbal", aixecament republicà dels tapers empordanesos.
- 1870** Els efectes de la guerra franco-prussiana afavoreixen les exportacions de taps i generen un període de prosperitat.
- 1880** Es contrueixen al litoral els primers xalets d'estiueig de la burgesia palafrugellenca del suro.
- 1887** Creat el Centre Fraternal.
- 1897** 8 de març. Neix al carrer del Nou Josep Pla Casadevall.
- 1900** Es forma l'empresa surera capdavantera Miquel, Vincke i Meyer, que el 1929 serà absorbida per Armstrong Cork Company.
- 1904** Neix el Cercle Mercantil.
- 1914** Es construeix l'actual carretera d'accés a Tamariu, fins aleshores
- incomunicat pel que fa a carruatges i vehicles.
- 1927** Arribada del matrimoni Woevodsky, constructors del castell de Cap-roig, el jardí botànic i diverses cases senyorials entre Tamariu i Calonge. Construcció per l'arquitecte Rafael Masó de l'edifici de la cooperativa l'Econòmica Palafrugellenca.
- 1936** El creuer "nacional" *Canarias* dispara sobre Calella. Arribada de refugiats de Màlaga.
- 1955** Construcció de la Casa Audouard, que inicia el segon tram de les Voltes de Calella davant de mar.
- 1966** L'ajuntament aprova el port esportiu de Llafranc. Apareix el llibre *Calella de Palafrugell i les havaneres*, que inspira la Cantada.
- 1967** S'obre la Casa de Cultura Josep Pla en presència de l'escriptor. I Cantada d'Havaneres de Calella de Palafrugell.
- 1972** Reneix el Carnaval amb el nom de Festes de Primavera.
- 1975** L'aleshores príncep Joan Carles i la princesa Sofia al mas Pla.
- 1981** 23 d'abril. Mor Josep Pla. És enterrat a Llofriu.
- 1988** Mil·lenari de Palafrugell.

NASCUTS ARRAN DE MAR

1

"L'única cosa universal és la local,
com saben els salvatges,
els artistes i els pagesos"
William Carlos William

Els motius per a creure que la vila de Palafrugell i els pobles que engloba han sucumbit al *modus vivendi* imposat per l'activitat turística actualment dominant, són visibles i poderosos. Els motius per a creure que el municipi manté una personalitat pròpia resulten menys ostensibles, però són els que m'han interessat.

A una societat culturalment sòlida, la majoria de fets que exposo en aquesta obra serien d'una obvietat absoluta, formarien part dels coneixements generals. En el cas present, de vegades

m'he pogut basar en llibres valuosos que enumero en la Bibliografia, però d'altres vegades ha calgut explorar, excavar en arxius, biblioteques i en la memòria de cadascú per a arribar a saber fets que en determinades ocasions han passat menys de cent anys enrere. Algú ha dit, amb l'implacable raó dels principis bàsics, que qui perd els orígens perd la identitat.

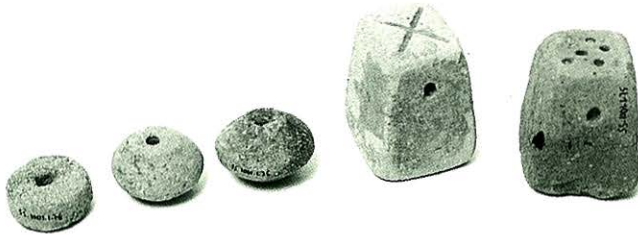
L'abast limitat d'aquest llibre deixa pendent un estudi complet, el qual exigiria una dedicació professional degudament sostinguda. Espero que les meves modestes pistes proporcionin la sensació que Palafrugell s'ho mereix.

*Aquest penjoll fàl·lic
(s. II aC) trobat a
Llafranc, dona
testimoni del pas del
romans.*

Avui la vila interior de Palafrugell constitueix el centre de tot el municipi, però històricament la correlació havia estat inversa en comparació amb els seus agregats del litoral. La primera indicació sobre el poblament de l'indret, la tenim en el dolmen de can Mina dels Torrents, al nord de Llafranc, de quatre a cinc mil anys d'antiguitat. La primera informació relativament documentada remunta als ibers i a la seva tribu local dels

Els ibers havien deixat el rastre a la muntanya de Sant Sebastià. En són exemple aquests pondus i fusaioles (s. II aC).

indigetes, assentada en un ampli tram de l'Empordà litoral.

El poblament ibèr més important del sector palafrugellenc es trobava al cim de la muntanya de Sant Sebastià de la Guarda des del segle VI abans de Crist. Els indicis exhumats permeten pensar que els habitants treballaven la terra i pescaven. La romanització, l'arribada dels romans per Empúries (on la colònia grega els era favorable) l'any 218 aC en el marc de les maniobres de la Segona Guerra Púnica per barrar el pas a l'ascensió dels cartaginesos cap a les Gàl·lies i Roma, va significar la pacificació de les lluites entre tribus ibères veïnes. La "pax romana" permetia per primera vegada

que el poblament de Sant Sebastià s'instal·lés sense perill arran de mar, a Llafranc, i que els altres es consolidessin.

Episodis essencials del primer poblament han estat sepultats per la urbanització turística, com el poblament ibèr de Ses Artigues, arran de mar del sector calellenc del Golfet, ja al·ludit per Pella i Forgas en la seva *Historia del Ampurdán*.

Alguns fragments de ceràmica d'aquesta època que consten al Museu de Palafrugell eren recollits per l'historiador Joan Badia i Homs els anys 1960 en els solcs deixats per les excavadores que procedien a construir apartaments segons el mètode popularitzat per Àtila.

Quatre nuclis ibèrs més modestos han estat localitzats al Golfet (un quilòmetre al sud de Ses Artigues), al camí de cap Roig, al puig Rodó i al puig d'en Peia. L'absència d'excavació arqueològica ha impedit fins ara que revelin la seva història.

Els nuclis iberoromans es van mantenir plenament fins al segle III dC o tal vegada més tard. Van començar a experimentar fins al segle VI una letargia, rematada per les invasions a partir del segle VIII dels sarraïns i dels normands o francs, és a dir, dels francesos, si se'm permet l'assimilació precoç.

Només a partir d'aquest moment la fugida dels poblaments litorals cap a l'interior va donar peu a la creació lenta de Palafrugell en l'assentament actual de la vila. Excavacions i estudis del conjunt de vestigis ibèrs podrien compondre una narració eloqüent sobre els orígens i els primers deu segles.

FILLS DE LA POR

2

*La torre de Sant
Sebastià fa palès
l'interès defensiu dels
palafrugellencs.*

És un fet acceptat que Palafrugell va ser engendrada per la por, per la inseguretats que es va apoderar dels poblats quan portaven deu segles o més a la franja litoral de Calella i Llafranc. La situació es devia al desenvolupament d'una de les indústries medievals més florents: la pirateria.

La puixança dels poblats palafrugellencs primitius no era suficient per a erigir fortificacions marítimes, com les que van sorgir a altres punts de la costa catalana: Tossa o Cotlliure. Només quedava la solució de fugir, de fugir relativament.

El trasllat cap a l'interior i l'erecció de torres de guaita a la costa comunicades amb les de segona línia (per fum de dia o per foc al vespre), permetia veure arribar el perill i prendre mesures defensives. El desplaçament era de tres o quatre quilòmetres endins i va donar naixença a la vila emmurallada de Palafrugell, dotada amb set torres, a més de les que posseïen els masos importants, particularment a Ermedàs i a Vilarnau (o Santa Margarida). El trasllat no va comportar l'abandonament de la costa ni l'extinció dels

pescadors. Residien al sector de la vila on els era més fàcil preservar un mínim de seguretat, però continuaven freqüentant la costa i practicant l'ofici.

La referència escrita més antiga de l'existència de Palafrugell va ser descoberta l'any 1987 per l'arxiver de l'Arxiu Capitular de Girona, Gabriel Roura, i divulgada per Joan Badia i Homs en l'apèndix a la segona edició de la seva obra *L'arquitectura medieval a l'Empordà*, alhora que proposava la commemoració

"Una basarda fantàstica"

"Aquella por inicial, origen del primer desplaçament, ha resistit el pas dels segles. És una por que resta viva i constant. Avui obeeix a altres causes, respon a altres reflexos. Però la por, en el meu temps, s'ha mantingut igual.

Hauria estat inconcebible de pensar que un pescador de Calella, a la nit, a l'hivern, a peu, tingués prou valor per a fer els tres quilòmetres i mig que separen Calella de la població. La carretera passa prop del cementiri i això feia una basarda fantàstica".

Pla, Josep: *El meu país.*

Sant Sebastià, primer amb l'ermita i després amb el far, és una imatge característica del terme.

del Mil·lenari de la vila. Figurava en un testament del 988 pel qual una dama llegava al monestir de Sant Pere de Galligants propietats situades a Palafrugell. La primera referència escrita no es pot identificar amb la fundació de la vila, que no és un acte concret, sinó una lenta evolució de l'assentament humà. Però es considera com la naixença de la història documentable i, per tant, la vila va celebrar el seu Mil·lenari el 1988-89.

El document fins aleshores més antic conegut datava del 25

d'abril del 1062: un conveni en llatí entre el comte de Barcelona Ramon Berenguer I amb Dalmau Bernat de Peratallada pel qual els comtes de la casa dominant es reserven "la tercera part del coral i la tercera part dels peixos extrets del mar entre el castell de Pals fins a Vall-llobrega". Així doncs, l'activitat pesquera es mantenia en un nivell de renda considerable en els primers segles de vida de Palafrugell.

En el Llibre de Privilegis de Palafrugell, del 1572, el prior del convent de Santa Anna de

Barcelona (aleshores senyor de Palafrugell) estipula que cobrarà al seu representant local en espècies, una part de les quals eren "peix i coral". La pesca es continuava mantenint com a activitat econòmica.

La referència al coral sempre apareix al costat de la del peix i amb més freqüència que en els documents medievals d'altres viles empordaneses tradicionalment pesqueres, com ara el Port de la Selva. Se'n dedueix que l'extracció del coral ocupava els pescadors palafrugellencs al mateix nivell, si més no, que la del peix.

EL NOM D'UN POBLE

3

12

Quin és el significat de la paraula "Palafrugell"? Algunes primeres i fràgils hipòtesis l'interpretaven com "Palau de fruits". Ara es pot saber amb més claredat, gràcies als estudis dels darrers anys i a les explicacions que en va proporcionar en el catàleg de l'exposició del Mil·lenari de la vila l'arxiver de l'Arxiu Capitular de Girona, Gabriel Roura, a propòsit del document més antic conegut amb aquest nom de lloc, document traduït al català actual per Maria Concepció Saurí.

Es tracta d'un "jurament

sacramental" escrit en llatí damunt un pergami de pell d'ovella l'any 988 pels marmessors de la dama anomenada Ermengards, certificant que han acomplert les disposicions del seu testament. Una de les clàusules testamentàries cedeix al monestir de Sant Pere de Galligants el mas que havia estat propietat anteriorment del vescomte Ennegó "*in alio loco que vocant Torrezella in Palacio Frugelli*" ("en un altre lloc que anomenen Torroella de Palau Frugell").

El lloc anomenat Torroella (torre petita) correspon òbviament a l'existència d'una torre fortificada. Ha estat situat per Joan Badia i Homs a Mont-ras, amb la hipòtesi plausible que es pugui tractar de la torre Ferrera o de can Colom avui enrunada la major part, però localitzada.

El nom de lloc de Palau Frugell designa primerament un "palau", però no pas en el sentit que té avui de residència noble, sinó de recinte rural delimitat i defensat per un tancat de pals o sumària muralla. Aquesta mena de clos el posseïen les masies dels senyors, en l'òrbita de les quals se situaven altres construccions més precàries de masovers i treballadors que en depenien: cases, bordes, cortals, barraques, etc.

La segona part del topònim, Frugell, és un nom de persona, el del propietari pel qual es coneixia la casa i la possessió del voltant. Les característiques del nom podrien fer pensar en una persona d'ascendència germànica. Els estudiosos en dedueixen que es podria tractar d'un visigot arrelat a la comarca i romanitzat. L'arxiver Gabriel Roura ha resseguit l'existència del personatge almenys en quatre documents coneguts actualment, malgrat que no existeix la certesa que es tracti de la mateixa persona.

En primer lloc apareix a les actes del "mall" (assemblea judicial convocada pel rei o pels comtes) celebrat el 17 de maig del 881 al lloc dit Purtos del comtat d'Empúries, on signa com a testimoni l'ampliació d'un acord d'atribució de terres a Ullà i a la muntanya de Montgrí. Aquest document ja havia estat citat per J. Villanueva en el seu *Viaje literario a las iglesias de España* i per Joan Badia i Homs en *L'arquitectura medieval de l'Empordà*. Segonament apareix com a testimoni de la consagració el 5 d'agost del 898 de l'església de Sant Martí del Congost a Aiguafreda pel bisbe de Vic. En tercer lloc, el bisbe Wigó de Girona indica en un document de juny del 922 que ha estat confirmada al seu fidel Adroer la propietat d'un vil·lar en el

El llibre de Clavariat de 1532, amb el nom i el símbol de Palafrugell, traspuà història.

terme de Foliane (Montfullà, prop de Girona) que limita a Occident amb el de Frugell. Finalment, torna a figurar com a testimoni en la compra pel comte Sunyer d'unes terres del comtat de Girona el 8 d'abril del

El document mil·lenari, en català actual

“En el nom del senyor: Nos, Oliba anomenat Lobató arquilevita, Fredari prevere, Gauzfred, Oliba, Guiguila i Bella anomenada Bonadona, que som almoiners de la dona difunta Ermengards. És manifest, doncs, que ens encomanà la seva almoina i ens manà que féssim escriptura de donació a la casa de Sant Pere del monestir de Galligans, cosa que fem sobre la casa de Santa Eugènia (..) i totes aquestes coses són en pla davant de la ciutat de Girona (..) I en un altre lloc que anomenen Torroella a Palau Frugell, el mas que fou del vescomte Ennegó on habitava Guillimir, amb el clos i amb una altra casa amb les figueres, i amb les vinyes que pertanyen al mas, amb les seves eixides i entrades”.

(Traducció de Maria Concepció Saurí).

928. Així doncs, el possible visigot que amb el pas del temps donaria nom al terme podria ser un influent propietari rural, amb diferents dominis escampats fins a la vora de Girona.

MOROS A LA COSTA

4

La torre de Sant Sebastià fou una excel·lent talaia contra la pirateria.

14

L'auge de la pirateria va ser la causa de la decadència durant deu segles -fins al XVIII- del poblament de la costa de Palafrugell. També va ser el motiu de la construcció de sòlides torres de vigilància i eventualment de refugi al cim de la muntanya de Sant Sebastià de la Guarda i a la punta de la Torre, a Calella.

El primer dels dos emplaçaments s'anomenava muntanya de la Guarda -la devoció a Sant Sebastià és posterior-, nom que il·lustra la seva misió. Pel que fa a la Torre de Calella, sempre havia estat coneguda com Sa Torre, amb l'article salat en vies d'imminent extinció sense que ningú no hagi estudiat les

particularitats de la parla saladada palafrugellenca, més concretament del litoral.

La llicència per a construir la torre de Sant Sebastià de la Guarda va ser concedida el 1445 per la reina Maria a l'ermità Jaume Corbera, que pocs anys més tard s'encarregaria també de la construcció de la de Sant Telm a Sant Feliu de Guíxols. El tractament d'"ermità" pot induir a error. No es tractava d'un anacoreta que per motius religiosos es retirés a un punt aïllat, sinó de funcionaris d'un cert rang que s'ocupaven de dirigir les obres de construcció d'ermites en el sentit més ampli que ara ja no té la paraula, i que incloïa entre altres modalitats les torres de

vigilància litorals. L'ermità Jaume Corbera té avui un carrer dedicat a Calella.

Sa Torre de Calella és d'aparició lleugerament posterior. El Batlle General de Catalunya va donar-ne el permís de construcció el 1579. El fet indica com a mínim dues coses: que la proliferació d'atacs pirates havia convertit en insuficient la de Sant Sebastià de la Guarda i que a Calella o en les seves envistes s'hi desenvolupava una activitat humana prou important perquè fos necessari protegir-la amb una nova construcció de guaita i defensa.

*La de Santa
Margarida és una
altra torre de
vigilància de bona
presència.*

Sabem per referències documentals, desgraciadament vagues fins ara, que a Palafrugell existia un Gremi de Marejants, nom amb el qual es coneixien en català antic navegants i pescadors. És un altre indicatiu de l'activitat marinera ininterrompuda al llarg de la història, i de la seva importància gremial, fins i tot

quan la costa havia quedat sense poblament quotidià. Diverses incursions de pirates són documentades a la costa palafrugellena en el segle XVII. Una de les últimes va oposar una galiota de mercenaris algerins a un vaixell mataroní, el 22 de juny de 1757, davant del cap Roig calellenc.

Narració d'un atac dels moros, el 1757

“Dimecres que contavem Vint y dos del Mes de Juny del Any de la Nativitat del Senyor de Mil set Cents Sinquanta y set, á las sinch Horas de la Matinada succehí, que una Galeota de Moros Argelins ab cent y deu de Tripulació compresos deu Turchs; En la Mars de la present Vila de Palafrugell Bisbat de Gerona, doná la Cassa á un Pinco de la Ciutat de Mataró de port de Tres Mil Quintars Patronejat per lo patró Joan Baptista Balansó, dexant atras per la Codicia del qual uns Dotze Llahuts de dita present Vila, que mes en fora estavan Coralant qual havian de esser infaliblement Esclaus, tots que no haurien pogut, ni sabut fugir; De manera que dita Galeota passá en mitg d'ells y los digueren eran Francesos: La qual Arrambá dit Pinco de primer frente, pero aquell li presentá Combat davant lo Cap Roig, distant mitja hora de la Platja de Calella Terme de dita esta Vila, á la part de Mitgdie, lo qual durá dos horas, y ab una de moltas Descárregas que dit Pinco li tira ab sos quatre canons; y Vint Trabuchs aportava, li assertá una Bala en la Popa, á flor de Aygua que li posa foch á Santa Bárbara, lo que bastá per tirarla á Pique ó á fons; (...) No obstant despues de haver quedat á Pique dita Galeota alguns Moros y turchs passaren en las Formigas nadant ab los Alfanges en la Boca, (...) que solament ni arribaren Divuyt compresos dos Turchs, y entre ells un que lo Foch lo havia fet totalment Siego”.

Revista de Gerona, 1879

LA MURALLA

5

16

No s'ha conservat gairebé res de la muralla medieval que va configurar durant segles el centre de Palafrugell i que encara avui dona popularment nom al perímetre dels principals carrers sobre els quals s'assentava: dels Valls, Cavallers, plaça Nova i Pi i Margall, coneguts per "muralla".

De les set torres que comptava, sis van ser aterrades entre el 1806 i el 1808. L'última, la torre d'en Moragues sobre la plaça Nova, era enderrocada el 1908. L'única supervivència visible de la muralla és el portal situat entre les

Quan la vila era voltada de muralles

"La vila, amb l'església al mig i el cementiri en el lloc que ocupa avui la plaça del Mercat, visqué voltada de muralles fins a mitjan del segle passat. (...)

A tot el llarg del carrer de Cavallers, sobre la muralla, s'obrien uns porxos com els que es poden veure a la paret del migdia de l'ermita de Sant Sebastià, que servien per a aixoplugar-hi carros i cavalls i potser per a fer-hi una mica de mercat quan hi havia alguna cosa per a vendre. El que avui és Plaça Nova fou primerament una era comunal; en el moment de fer la plaça era un olivar. Al voltant de la població hi havia, naturalment, masies escampades. Algunes

d'aquestes masies es trobaven al peu de camins carretals que sortien de la població i establien la comunicació amb els pobles del voltant. Aquestes comes de pop del nucli emmurallat donaven origen a diversos carrers estrets que són de tanta ancianitat, en els seus inicis urbans, com la vila mateixa: el Clos, que era el camí de Sant Sebastià; la Tarongeta, que iniciava el camí d'Esclanyà i de Begur; el Raval Superior, que pel Pedró conduïa a Regencós; el carrer Estret pròpiament dit portava a Pals, pel carrer del mateix nom, i a Llofrui i a la Bisbal; el Raval Inferior, que per les Botines portava a Calella; per l'actual carrer Aple, seguint l'Aubi, a Ermedàs i Palamós i, pel Vilar, a Mont-ras i Fitor".

Pla, Josep: *El meu país*, 1968.

antigues torres del Consell i d'en Moragues, abocat a l'antiga era comunal que és avui la cèntrica plaça Nova.

El vell barri fortificat a l'interior de la muralla és el sector anomenat encara ara "dins la vila". Conserva molt pocs vestigis de les antigues edificacions, excepte la trama.

A les envistes dels dos portals principals van néixer els barris del Raval de Dalt i el Raval de Baix (actualment anomenats Raval Superior i Inferior), com

en altres punts es formaven els barris de la Caritat, Botines, la Garriga o la Font, avui coneguts com a noms de carrers. La creació de la plaça Nova, que amb el pas del temps es convertiria en centre de la vila, és del 1757.

El Palafrugell medieval havia format part dels dominis de la mitra de Girona i dels comtes de Barcelona. El rei Alfons el Cast va donar la senyoria de Palafrugell com a present de noces a Sança de Castella, el 1173, i el rei Pere II la va cedir

La torre d'en Moragues formà part de la muralla i fou enderrocada l'any 1908.

el 1250 a l'orde del Sant Sepulcre, més concretament al prior de Santa Anna de Barcelona, que va posseir el lloc durant els sis segles de somnolència feudal. El terme de Palafrugell integrava aleshores Mont-ras i Esclanyà, a més de tots els agregats que es mantenen en l'actualitat dintre del terme municipal.

L'existència de la muralla no va pas impedir repetits saqueigs militars. El dia de santa Margarida (20 de juliol) del 1638 va tenir lloc l'anomenat

“combat de Palafrugell”, tingut per una de les causes de la Guerra dels Segadors. Els palafrugellencs es van revoltar contra la soldadesca castellana del rei Felip IV que s'havia instal·lat a la vila i hi cometia nombroses depredacions, malgrat que el privilegi concedit, el 1251 per Jaume I al prior de Santa Anna eximia aquesta possessió del deure d'allotjament de la tropa, excepte en cas de visita del rei o dels seus fills. Tres companyies de càstig van ser enviades com a represàlia per

El racó de la muralla, actualment, conserva pocs vestigis que ajudin a identificar-lo.

l'atac de la població a la tropa i una alta proporció de cases i edificis religiosos van ser víctimes del foc.

Dos anys més tard, els terços de Juan de Arce i Leonard Moles van saquejar una altra vegada la vila, després d'haver fet el mateix a Calonge. Un tercer atac militar es va registrar per part de tropes franceses addictes a Felip V el 1713, durant la Guerra de Successió.

PEIX FREGIT

6

Es coneix a bastament Palafrugell com “la vila del peix fregit” a causa d’una vella cançó popular anònima, probablement del segle XVIII, que descrivia els pobles del litoral català. Atribuïa a cadascun uns versos definitoris, que en alguns casos com aquest han arrelat a tall de proverbi, “Castelló, vila major: tot són jutges i notaris...”, o bé “A Roses són gent del rei, que tiren bombes i bales...”, o encara “Cadaqués, tabaquers, contrabandistes i lladres...”. I en el nostre cas: “Palafrugell, peix fregit, jurioles a la brasa...”-

Són versos naturalment arbitraris, perquè la inclinació al consum de peix fregit o de julivies a la brasa no és pas més acusada aquí que a altres pobles similars. Però, al marge de la base empírica que no necessiten els romanços d’aquesta mena, la qüestió és que la dita ha quedat i avui defineix popularment les essències palafrugellenques. Un saborós llibre de Josep Pla publicat a Palafrugell a compte d’autor el 1954, amb il·lustracions de Lluís Medir i Josep Martinell, porta aquest nom, tot i que no el va mantenir en integrar el text al volum 7 de l’Obra Completa, *El meu país*. Un dels grups d’havaneres palafrugellenc de més arrelada també ostenta el mateix motiu.

El municipi té actualment 16.000 habitants, dels quals prop de 15.000 es concentren a la vila i la resta als agregats de Calella, Llafranc, Tamariu, Aigua Gelida, Llofriu, Santa Margarida, Ermedàs. Avui viu primordialment del turisme i de totes les seves activitats derivades, amb un desequilibri accentuat entre la temporada estiuenca i la resta de l’any. La capacitat d’allotjament no ha

La “vila del peix fregit” és avui un municipi de 16.000 habitants que viuen primordialment del turisme.

estat mai calculada amb precisió, perquè la gran majoria de places correspon a apartaments no registrats com a habitatges de lloguer rotatiu o de residència temporal, malgrat que ho són.

Les estimacions de les autoritats responsables ho avaluen en 80.000 places, de les quals només 1.240 corresponen a hotels, 3.800 a càmpings i 1.200 a apartaments de lloguer registrats com a tals. La meitat es troben a Calella, el 35 per cent a Llafranc, el 10 per cent a Tamariu i Aigua Gelida, i el 5

9.000 habitants l'any 1922

“Quant a l’extensió del seu terme municipal, és també gran, puix el municipi es compon de la capitalitat Palafrugell, amb 7.634 habitants; Sant Ponç, raval amb 176 habitants; Ermedàs, veïnat de 77 habitants; Bruguerol, veïnat de 150 habitants; Calella, veïnat de 338 habitants; Lladrers, veïnat de 45 habitants; Llafranc, veïnat de 45 habitants; Santa Margarida, veïnat de 99 habitants; Tamariu, amb 6 habitants; Vila-seca, amb 90 habitants; Llofriu, poble amb 334 habitants; i altres petits caserius escampats, amb 85 habitants”

La Veu de Catalunya, reproduït a Baix Empordà, 3 de setembre del 1922.

per cent a la vila. Es calcula que al pic de l’estiu el terme de Palafrugell concentra 70.000 estadants.

El mercat comarcal dels diumenges al centre de Palafrugell ha adquirit una notable volada. Històricament se celebrava els dijous, per llicència del prior de Santa Anna del 1724. Així es va mantenir fins al 1891 i ara s’accepta que la ubicació en diumenge resulta molt més útil. Un estudi municipal del 1983 indicava que el mercat tenia 2.000 visitants els diumenges d’hivern i 6.000 els d’estiu, amb un volum de vendes de 6 a 8 milions de pessetes a l’hivern cada diumenge i 15 milions a l’estiu.

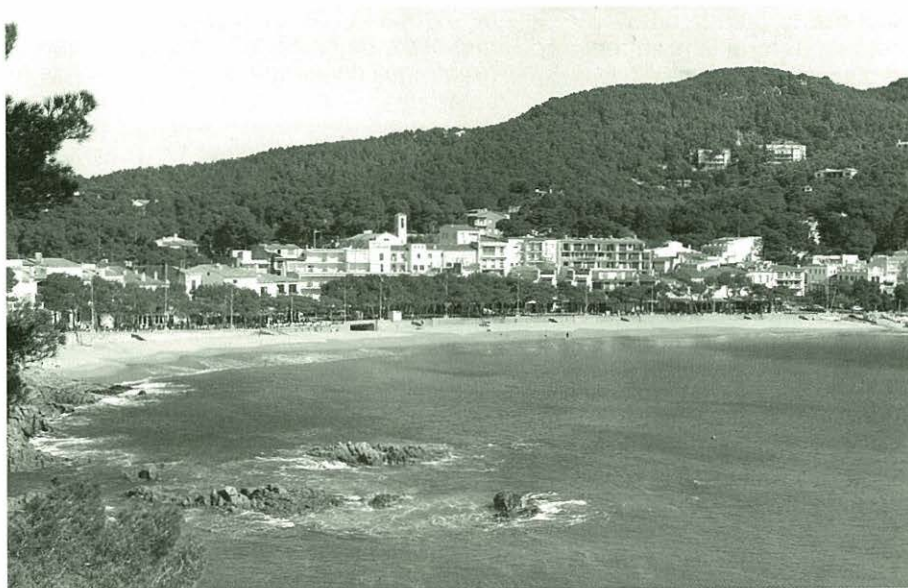
Ultra l’atractiu turístic, es coneix

Palafrugell per la indústria del suro, per Josep Pla, per les havaneres de Calella. Durant el segle XX també han destacat palafrugellencs com els periodistes Fermí Vergés i Angel Ferran, el pintor Josep Martinell, el metge Josep Alsina i Bofill, president de l’Institut d’Estudis Catalans del 1976 al 1978, historiadors o cronistes de la vida local com Ramir Medir Jofra, Ernest Morató i Vigorós o Josep Martí Clarà *Bepes*; l’arqueòleg i historiador Joan Badia i Homs, el doctor reumatolòleg Pere Barceló, el dibuixant Lluís Medir Jofra, l’escriptor Josep Ferrer, etc.

El mercat comarcal dels diumenges té els orígens en la llicència concedida pel prior de Santa Anna el 1724.

Llafranc, un dels antics veïnats, és ara un nucli d'estiueig selecte.

Un cop consolidat el centre de Palafrugell a la vila emmurallada medieval de l'interior, els veïnats agregats del conjunt del terme se'n van convertir en satèl·lits. Al litoral: Calella, Llafranc, Tamariu i Aigua-xellida. A l'interior: Llofriú, Mont-ras (municipi independent actualment), Ermedàs, la Vilarnau o Santa Margarida, Vila-seca, el Bruguerol. De tots plegats, el que adquiriria major importància relativa és Calella.

Els quatre quilòmetres que separen el poble de Calella de la vila de Palafrugell resulten més llargs si el que es tracta de mesurar és la distància de mentalitats que s'hi dona. El contrast entre les dues col·lectivitats s'ha mantingut.

La indústria del suro va afavorir el conjunt de veïnats, en particular Calella com a port comercial i com a punt de recepció dels primers estiuejants benestants de la vila, enriquits amb la nova indústria. Però en cap moment Calella no s'hi va sumar. La industrialització i totes les seves

conseqüències de progrés, amb prou feines hi van treure el nas de retop.

Al moment culminant de la indústria palafrugellenca del suro, quan ocupava milers de persones, hi treballaven uns 40 calellencs, en gran part dones. La població dels nuclis satèl·lits no es va traslladar a les fàbriques, ni les fàbriques van estendre's enllà de la vila. És evident que una disparitat d'aquest calibre no es tradueix només en la demografia, sinó també en la mentalitat que deriva de l'estructura de producció de cada comunitat. Els agregats es van mantenir en tot moment, en relació amb Palafrugell, com a punts recòndits, primitius i de recursos de vida molt modestos. Els respectius teixits socials mai no es van imbricar. Resulta il·lustratiu comprovar com en l'abundant premsa palafrugellenca del segle XIX i començament del XX, les referències als pobles agregats a la vila són pràcticament nul·les. Només apareixen per informar sobre activitats dels estiuejants.

Tamariu ha estat un altre dels racons descoberts pels estiuejants benestants i avui obert al turisme mundial.

Amb els prop de 2.000 exemplars de periòdics palafrugellencs consultats per l'elaboració d'aquest llibre (principalment les col·leccions incompletes existents de *El Palafrugellense*, *El Distrito*, *Baix Empordà* i *Ara*) seria absolutament impossible fer-se una idea sobre la història de Calella, Llafranc, Tamariu, Mont-ras o Llofriu de l'època. Per contra, els tres primers periòdics esmentats oferien estiu rere estiu una llista meticulosa de les famílies benestants que estiuejaven als veïnats litorals, tan detallada que permetria gairebé establir-ne un cens comparatiu anual. Si aquesta mateixa atenció s'hagués aplicat a la vida de la població autòctona de les platges o dels nuclis agraris palafrugellencs, avui disposaríem d'un magnífic panorama sobre la vida del conjunt del municipi i no l'arreplega d'escenes fragmentàries amb què intentem recompondre la seva trajectòria.

L'entropia dels pobles agregats en relació amb Palafrugell s'aplicava igualment entre ells, i

encara amb més forta raó envers els municipis pròxims com Begur, Palamós, la Bisbal o l'Escala. El replegament sobre ells mateixos només va experimentar un moment de vitalitat quan la vida marinera era prou puixant. Després, va ser substituïda per la nostàlgia i per la invasió d'altres estils de vida en els quals la personalitat acumulada només hi feia un paper passiu, progressivament minoritari. També l'escenari natural s'ha modificat, tot i que conserva una bona part dels punts de referència, si se'ls sap distingir i apreciar entre la densitat del nou paisatge humà i urbanístic.

Actualment, els agregats i Palafrugell no mantenen una relació definible, per extinció d'una de les veus. El major interès que ja s'atribuïa en el segle passat a l'activitat dels primers estiuejants del litoral per damunt de la vida local de tot l'any, s'ha multiplicat amb molts zeros. D'alguna manera, ara tots som estiuejants tot l'any.

CALELLA RENEIX

7

22

Hem vist com Calella registrava llargs segles de poblament iberoromà en petits nuclis disseminats. Sabem que l'activitat marítima hi va perdurar durant l'època medieval en què la població s'havia traslladat lleugerament terra endins. El naixement del poble mariner que avui coneixem és força recent i coincideix amb el final del domini dels pirates, que ho havia impedit fins aleshores.

Les indagacions de Ramir Medir a l'Arxiu Parroquial de Palafrugell li van permetre d'establir que la primera menció de Calella hi apareix el 1746 i la segona, més precisa, el 1755. Es referei-

xen a naixements i defuncions, prova del nou assentament consolidat.

Abans, en els cadastres de Palafrugell conservats a l'Arxiu Municipal, hi figuraven invariablement persones amb l'ofici de mariner, pescador i calafat. Però la comprovació de Ramir Medir és ajustada pel que fa a la nova instal·lació permanent d'habitants al litoral. Així doncs, els homes de mar que s'havien retirat de la costa per les circumstàncies adverses, hi retornaven a viure des del primer moment que l'impediment desapareixia. El fet tenia lloc en una època de relativa prosperitat de Palafrugell, d'on procedien.

Santiago Sobrequés Vidal observava, en analitzar el fogatge (cens de focs o llars) de

Palafrugell del 1497, el qual revelava 165 focs censats equivalents a uns 850 habitants: "Ocupava exactament el número 10 entre les poblacions del N.E. de Catalunya i això havia de representar forçosament en aquell temps una vila que ja havia superat l'etapa purament pagesa. (...) Palafrugell era una vila en ple progrés demogràfic. En efecte, el 1378 la seva població no era més que de 78 focs. En dos segles la vila havia més que duplicat el nombre dels seus habitants. Ara bé, no creiem pas que això ocorregués així mateix arreu".

D'aquesta expansió no en podia estar absent un gremi tra-

Quan el domini dels pirates afluixa, neix el poble mariner -actualment turístic- de Calella.

Els primers documents on s'esmenta Calella

“El primer rastre de existència en el barri mariner de alguna família amb residència fija, lo encontramos el 11 de mayo de 1746, o sea, a mitad del siglo XVIII, donde se registra la defunción en una *botiga* de un niño recién nacido, hijo de Pedro Prats, trabajador, y de Ana María Puig, su mujer (...)

El 4 de noviembre de 1755 hallamos un dato más preciso: la defunción de una niña de un mes, hija de José Ferrer, *pesca-dor de Calella*, y de Margarita Capellá, cónyuges. A partir de esta fecha se suceden las inscripciones de defunción ocurridas en el *port* de Calella.

“En consecuencia, podemos establecer que la fundación del burgo mariner de Calella es de mediados del siglo XVIII, contando por tanto algo más de dos siglos; y opinamos que las primeras casas de pescadores fueron inmediatas a la orilla del mar, o sea, en lo que hoy se denominan callès de Miramar, las Voltas y Calau”

Medir Jofra, Ramir: “*Sobre los orígenes de Calella de Palafrugell*” *Revista de Palafrugell*, gener de 1963.

dicional de la vila com el dels pescadors. Però l'expansió que va coincidir amb el retorn de la vida col·lectiva a Calella és més tardana, en el segle XVIII, afavorida per la manca

momentània de guerres o epidèmies, pel comerç liberalitzat amb Amèrica, pel manteniment de la pesca i de l'extracció de coral i per l'estabilització dels treballs agraris, especialment de la vinya. El retorn dels palafrugellencs al litoral no va ser majoritari, probablement perquè la configuració geogràfica no afavoria una activitat portuària important com en altres municipis mariners gironins.

L'aparició de l'elaboració de taps de suro a la segona meitat del segle XVIII a Palafrugell

Les voltes de Calella han soplujat molta gent. A la fotografia de començament de segle hi veiem, entre altres, el pintor Baldomer Gili.

significaria una colossal puixança del terme, en la qual Calella participaria d'alguna manera. El padró de Palafrugell ja indicava 6.131 habitants el 1876. Paral·lelament, el cens de 1860 situava a la platja de Calella 288 habitants, que arribarien a 338 al començament del segle actual. L'explosió del turisme no ha generat un augment considerable en relació amb aquesta darrera xifra.

LLAFRANC

8

L' elegantíssima corba de la badia de Llafranc es dibuixa entre la punta d'en Blanc i els estreps de la muntanya de Sant Sebastià. Aquí es va assentar durant onze segles (del III aC al VIII dC) un important nucli iberoromà d'indigetes. Però contràriament a Calella, la localitat no va experimentar en la història moderna un renaixement consistent de població estable, fins a l'arribada del turisme i la configuració com a poble d'estiu.

Les llegendes de l'època romàntica situaven aquí l'antiga ciutat desapareguda de Cípsela, esmentada en l'*Ora marítima* del geògraf i poeta llatí Ruf Fest Avien (segle IV dC), situada per l'arqueòleg alemany Adolf Schulten entre Pals i l'Estartit, identificada de vegades amb el poblat d'Ullastret o considerada per

L'elegantíssima badia de Llafranc i el poblet idil·lic, abans del turisme.

*Un polèmic port
esportiu aprovat el
1966 és el testimoni
més fort del canvi
d'època.*

d'altres com una fabulació de la mena similar a la Subur sitgetana o a l'Atlàntida verdagueriana.

L'obertura de la platja de Llafranc, contrastada amb les de Calella o Tamarit, hi va afavorir a partir del segle XVIII alguns arts de pesca necessitats de més espai (la xàvega), l'aparició de barraques escadusseres i un nucli reduït de població. Les seves actuals dimensions van venir donades per la implantació del turisme, primer dels exponents de la indústria palafrugellenca del suro, després d'elements de la burgesia barcelonina i posteriorment d'una composició absolutament ecumènica.

La imatge afortunada de la badia de Llafranc es va veure desfigurada per la construcció d'un polèmic port esportiu, aprovat per l'ajuntament de Palafrugell amb el vot de qualitat de l'alcalde el 1966. Ràpidament es revelaria mal dissenyat i insuficient.

La platja menys privilegiada

“Escollim un lloc per mostra, Llafranc, per exemple. Aquesta platja, la menys privilegiada potser del nostre litoral, no per això deixava de jugar un gran paper econòmic i de treball. Durant els hiverns, hi he vist pescar els arts de platja en nombre de quatre cada dia. Aquestes operacions portaven una animació que donava goig de contemplar. En aquella modalitat de pesca tan particular, tothom tenia el dret de tirar de la corda i tots entraven en la repartició del peix. Hi havia allí gent de tots els estaments, habitants dels masos dels voltants, de Calella i també de la vila; els qui habitaven Llafranc mateix, sempre tenien el dret de cobrar el

que se'n deia part de “vol” i part de tirar (...)

Però venia després la pesca de xàvega, des del maig a octubre. Imagineu que hi havia tantes xàvegues que no hi havia temps material de cenyir-les totes durant la nit. El peix blau, com la sardina, el verat, el sorell i l'anxova, es capturava en quantitats ingents. Moltes vegades, quan els preus havien baixat excessivament i els salins eren plens, el peix s'havia de llençar. Un dels llocs destinats a tal operació era el “bol fondo”, prop del Pinell, i a vegades n'hi tiraven tal quantitat que des de tres o quatre metres de profunditat se sentia la mala olor a molta distància”.

Morató i Vigorós, Ernest: *La riquesa pesquera*. Revista de Palafrugell, gener del 1966.

TAMARIU

Tamariu en una fotografia d'època: l'encís d'un barri de pescadors.

9

26

La quinta essència de la llibertat

“Però a sota del prodigiós paisatge físic, a Tamariu hi ha un esperit del lloc -el *genius loci*- indefinible, secret, misteriós, que sembla estar lligat a la quinta essència de la llibertat. És aquest esperit emmarcat per una geografia prodigiosa el que deu haver mantingut en el nostre esperit més arcaic el somni de Tamariu com a modest paradís recuperable. Que aquest esperit es manté encara, ho demostra el fet de què els estiuejants de Tamariu, quan se'ls fica el gra de sorra al cap, entren en estats de llibertat que ni ells mateixos saben el que els passa”.

Pla, Josep: *Peix fregit*, 1954

El fet que el camí d'accés apte per a carruatges i vehicles no es contruís fins al 1914, va preservar durant tota l'època de creixement surer de Palafrugell la bellesa de Tamariu i la seva imatge de paradís natural allunyat de la urbanització, de racó predilecte per a les diades d'esbarjo en plena naturalesa de les colles de tapers. El nom de l'indret ja apareix citat en la *Crònica* de Ramon Muntaner (segle XIV), però mai no va arribar ni de lluny al centenar actual d'estadants censats ni va tenir fins al final del segle passat el més mínim nucli de població.

S'ha deixat perdre el “camí vell” de Tamariu, cèlebre itinerari de passejada per generacions de palafrugellencs a través del

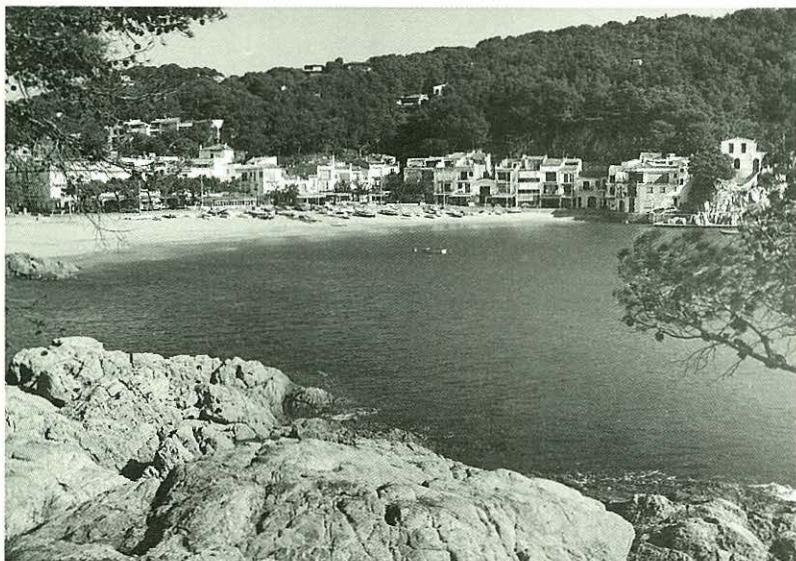
Partidor del Peix, el Banc dels Diputats i el rieral de la Font d'en Cruanyes. L'actual carretera va ser contruïda a partir del 1914 amb les brigades municipals formades per tapers en atur forçós a causa del bloqueig dels mercats europeus per la Primera Guerra Mundial.

Els primers habitants de Tamariu van ser lògicament pescadors, al voltant dels quals van néixer tres salins i tres tavernes, únics centres de vida col·lectiva en un indret en el qual, com escrivia Josep Pla, “no hi havia cap símbol positiu de civilització —ni església, ni rellotge públic, ni comunicacions regulars, ni una qualsevol forma d'autoritat”. Val a dir, però, que quan Pla

escrivia aquestes impressions (en primera versió a la seva sèrie *Viatge per Catalunya* del diari *La Nau*, reproduïda pocs dies després al *Baix Empordà* del 17 de novembre de 1927) ja existia a Tamariu un alcalde de barri nomenat per l'ajuntament de Palafrugell el maig del 1922 en la persona de Martí Esteva, substituït el maig del 1931 per Martí Xicoira. Procedien de dues de les famílies més arrelades a Tamariu: el primer, de can Patxei; i el segon, de la nissaga de pescadors tamariuencs coneguda pel sobrenom de l'Escot.

Subsisteixen dues de les barraques tamariuenques que

van polaritzar l'esplai de les colles del rodal. La de la platja dels Iris o dels Lliris és un exemplar notable d'aquesta antiga modalitat d'arquitectura popular, en els seus usos més simples. La de la Xerínola, actualment magatzem d'un bar contigu (Passeig del Mar, 17), aixecada en terreny cedit per escriptura del 1846 per Ramon Girbal i Amir al mestre de cases Pere Bussot, *"construhidora solament en les ocasions que per diversió vulgan passar en dita platja y no altrament"*. El 1904, Miquel Mascort Ferrer i Josep Mascort Peya van comprar-la als anteriors propietaris i hi van efectuar reformes.

La magnífica levitació del barri mariner de Tamariu, fet esdevingut la matinada del dia 19 d'agost de 1976

“Des dels arbres que transformaren els seus colors en aquest instants -encesos de lluentors inenarrables- mils de signes senyalaren el moment de l'èxtasi. Els humans es sentiren inflats de vent còsmic, la ment bronzint de lucidesa, i en el seu bar Tyne va produir una cabriola hermosíssima que l'aixecà tres-cents metres de nivell de terra- un salt artístic i livià. (...) Tant com durà la meravella, la cervesa es convertí en or i de cada ampolla sortiren els àngels de la guarda dansant.

Tres minuts després -a les 3'36 de la matinada- lentament Tamariu tornà a reposar sobre els seus fonaments. La levitació havia acabat. Tot quedà en pau i el silenci es poblà de nou -i sense mai haver-ho sabut. Sabíem que els fills de la llum blanca havien marxat per sempre”.

Ferrer, Baldiri: *Festa major*, 1976.

La modernització de la façana litoral ha deixat dempeus dues de les antigues barraques on s'esplaiaven les colles.

AIGUA GELIDA

10

Si Tamariu representava entre els palafrugellencs un racó de paradís llunyà en estat natural, Aigua Gelida encara augmentava aquestes qualitats. Era un paratge remot, de bellesa salvatge, lligat a la mitologia popular de vida feréstega i lliure. Abans de la implantació turística, no va tenir mai cap nucli d'habitants estables, si exceptuem tres barraques i dos estadants llegendaris, l'Hermós i en Gotes. Estaven barallats, naturalment, però això també formava part d'una determinada concepció de la vida i no impedia que en els moments de temporal s'ajudessin per preservar el

La tranquil·litat de l'Aigua Gelida d'abans del turisme es posa en evidència en aquesta fotografia.

seu mitjà de subsistència i de comunicació esporàdica amb el món: la barca.

La petita cala tallada entre espadats de roca recoberts de pins forma un redós singular, separat de Tamariu per la punta de Quart i la punta des Banc. A l'altre extrem encara hi ha la cala Llarga o cala Ventosa, amb sa Roncadora (l'escletxa

del penyal on les onades promouen el soroll que li dona nom), cala Marquesa amb el rec dels Arbres i la punta del Bisbe que constitueix la termenera amb el territori de Begur.

L'epitafi de l'Hermós

“Li vaig prometre que, si es moria abans que jo, posaria una pedra a Aigua-xellida per recordar la seva estada en aquelles solituds, entre l'errabunda escuma de la mar i el perfum deliciós dels pins. Aquesta pedra contindrà una inscripció exigida per la seva tendra dolçor i la seva ferotgia. Serà una pedra de granit i les lletres tindran una rústica cal·ligrafia. ENTRE 1917 I...

VISQUÈ EN AQUESTES SOLITUDS, ALLUNYAT DELS HOMES I DE LES DONES, SEBASTIÀ PUIG, CONEGUT PER L'HERMÓS, ANALFABET, HOME FELIÇ, HOSPITALARI, PESCADOR, MARINER, CAÇADOR, GRAN CUINER. TU QUE PASSES HAS DE SABER QUE SI NO HA TORNAT ÉS PERQUÈ NO HA POGUT. O PERQUÈ L'HAN ENGANYAT COM UN XINO.

Pla, Josep: *Aigua de mar*, 1966

Tradicionalment, el nom d'Aigua Gelida també s'ha escrit i s'ha pronunciat com Aigua Xel·lida. Aquest nom va ressonar amb insistència en els mitjans de comunicació durant els anys 1970 per la campanya cívica de preservació de l'indret, enfront d'un projecte d'urbanització anomenat Cala Nostra, promogut pel Col·legi de Metges de Barcelona i finalment perpetrat en part. La zona disposava de la

*La bellesa natural
-pins, roques, aigua-
encara s'hi manté
força actualment.*

classificació oficial de paratge pintoresc des del 1972.

En un indret recòndit, el principal valor del qual era la seva bellesa natural, el projecte preveia inicialment una urbanització de 86'28 hectàrees destinada a acollir 4.500 persones en parcel·les individuals, apartaments i hotels. L'Ajuntament de Palafrugell va decretar, el 1979, la suspensió de llicències d'obres i la revisió d'aquest pla parcial d'Aigua Gelida per tal de no ampliar la destrossa més enllà dels fets consumats.

"Un desatino urbanístico"

"A la vista de lo sucedido en Cala Nostra, el resultado final del proceso urbanizador habría podido culminar con la desertización del paraje (...). La alteración del equilibrio ecológico a causa de la erosión sería, pues, algo más que una simple hipótesis. A ello habría contribuido, sin duda, la tipología urbanística prevista por el plan: según los técnicos responsables de la modificación de éste, el tipo de "ciudad jardín extensiva" constituye uno de los sistemas más contundentes de agresión al paisaje, hecho perfectamente visible en tantas y tantas urbanizaciones que han devastado parte del territorio de Cataluña. En este apartado habría que añadir, finalmente, el proceso de privatización -ya consumada, en parte- de la franja costera de primera línea, así como la estrategia de zonas libres públicas propuesta por el plan que, a excepción de la correspondiente a Cala Nostra, están constituidos por zonas rocosas y acantilados inaccesibles, auténticos espacios residuales de la radical parcelación de todo el paisaje. En fin, un desatino urbanístico y una agresión al medio natural que no se han llegado a consumir totalmente".

González Cabezas, J. R.: "Palafrugell, defiende su tramo de Costa Brava: Aiguagelida, un paraje pintoresco salvado *in extremis*", *La Vanguardia*, 17 d'abril del 1er 30.

LLOFRIU

11

Un poble de pagès

“Llofriú és un poble de pagès de terres magres -un poble de pagès cent per cent- tancat, pobre, sofert, de gent molt retinguda, que fa una vida arcaica. És una parròquia pròpia, però el poble, administrativament, és un agregat de Palafrugell. La seva part més rústica es troba en el barri anomenat de Roma, al fons de la riera, un barri bonic i recollit, amb uns hortets, de cases gairebé totes esfondrades. L'església és del XVIII. La Barceloneta és encara més moderna: l'origen de la Barceloneta és un hostal que fou

de la família Català, representada avui pel nostre amic Salvi Català, radicat a Palafrugell. És un poble molt fred i sempre hi ha, amb referència a Palafrugell, dos o tres graus de sofriment de diferència. Sospito que una bona part del poble té les idees corresponents a la magra vida que fa, perquè quan es va acabar l'última guerra es veié que sortien de les calaixeres unes boines carlistes que mai ningú no hauria sospitat. Llofriú té recolzades molt boniques, idíl·liques, com saben els pocs pintors que hi han estat”.

Pla, Josep: *El meu país*, 1968

La història del poble de Llofriú ha transcorregut integrada a la de Palafrugell, a l'ajuntament al qual pertany i del qual no s'ha separat, a diferència de Mont-ras (municipi autònom des del 1858) o d'Esclanyà (annexionat al terme de Begur). Actualment té prop de 400 habitants aplegats en diversos nuclis: el barri de l'església de Sant Fruitós, les masies del veïnat de Roma i

La barriada de Sant Fruitós, a Llofriú: un poble de pagès de terres magres, segons Josep Pla.

Garites de defensa .

“10 d’octubre del 1919. Al mas Pla, a la façana nova de la casa, encara hi ha garites de defensa. He dit moltes vegades al meu pare que les hauríem de treure, perquè són un testimoni d’una època passada i que no convindria pas que tornés. Però potser aquest desig és una simple il·lusió de l’esperit. Sí, és clar: les haurem de treure. Mentrestant, aquests afegits als angles de la façana amb les escletxes per a defensar-se amb l’escopeta demostren la inseguretat en què visqueren els meus avantpassats i indiquen una de les maneres que hagueren d’utilitzar per a anar trampejant el que els anà oferint aquesta geografia”.

Pla, Josep: El quadern gris, 1966.

l’eix nascut sobre la carretera de Girona a Palamós amb el nom de Barceloneta.

Un dels masos més destacats és el mas Pla, heretat i engrandit per generacions successives de la branca paterna de l’escriptor. Els pares de Josep Pla no s’hi van instal·lar en casar-se. Van preferir sempre viure a la vila, tot i que hi van conservar l’explotació agrícola i hi mantenien un lligam pràcticament quotidià. Com a

primer fill entre quatre germans i com a hereu del mas, l’escriptor va expressar des de jove intencions de viure-hi i va efectuar-hi algunes reformes des de la dècada dels 1930. S’hi va instal·lar definitivament en 1947, fins a la mort esdevinguda al mas el 1981. Posteriorment ha estat embellit pel nou propietari, fill d’una germana de Josep Pla.

Sota la campana de la llar de foc que va fer construir a la sala central de grans

dimensions, “l’homenot de Llofriu” va escriure milers de pàgines de la seva obra periodística o literària i hi va rebre llargs anys les seves visites. Va voler ser enterrat al petit cementiri de Llofriu, per damunt la tanca del qual s’albira el panorama estès del seu Empordà Petit, amb la muntanya del Montgrí com a teló de fons, la imatge toscana del Padró de Pals, els camps treballats per segles de civilització i les illes Medes en el Mediterrani immediat.

ERMEDÀS

12

El veïnat d'Ermedàs és un dels nuclis més antics del conglomerat de

Palafrugell.

A partir de l'edat mitjana s'hi van multiplicar els masos fortificats amb torre de defensa contra les incursions dels pirates.

A desgrat del seu nom, que constitueix en aparença un augmentatiu de la paraula "erm", ha estat sempre un punt sòlidament especialitzat en la petita explotació agrícola i ramadera, afavorida per les terres al·luvials de l'Aubí.

L'etimologia atribuïble al topònim tampoc no pot fer pensar en un indret desafortunat, perquè conjuntament amb els paratges limítrofes de Lladrers i Santa Margarida representen un dels sectors més bells del paisatge rural palafrugellenc. "Hi ha res més simple, d'un arabesc més elegant, d'una dolçor de galta més viva que el pla de Santa Margarida, el paisatge d'Ermedàs?", escrivia Josep Pla a *Peix fregit*. El nom del lloc deriva en realitat del topònim llatí "Eremitanis", documentat des del segle XII.

Gòtic tardà

“Les característiques d'aquesta capella permeten considerar-la com una obra de caire eminentment popular, obrada en el segle XVI. Com fem notar en parlar d'altres esglésies empordaneses, aquest tipus arquitectònic local féu reaparèixer elements de tradició romànica. Sant Ramon d'Ermedàs presenta alguns d'aquests elements: absis semicircular, obertures, volta apuntada seguida. El tipus d'aparell, la manca de cornises, d'arc triomfal i de cantonades entre l'absis i la nau, evidencien la seva pertinença al gòtic tardà, popular”-

Badia i Homs, Joan: *L'arquitectura medieval de l'Empordà*, 1977.

El mas Fina, amb la seva torre quadrada de defensa, justifica l'antigor del veïnat d'Ermedàs.

S'hi alça la petita església d'aspecte romànic de Sant Ramon, recentment restaurada, construïda en el segle XVI amb una sola nau i absis semicircular, en un estil de tradició popular, elegantment despulat. A l'altre cantó del camí que actua com a eix del veïnat, el mas Fina

presenta una torre quadrada de defensa, com també el mas Sureda o el mas Petit d'en Caixa, aquest últim del llinatge del qual procedia l'alcalde Francesc Estrabau Jubert, dit en Caixa, impulsor dels Banys d'en Caixa a Calella. A la torre del mas Sureda, hi van annexonar fa poques dècades un casal d'estil neorenaixentista, contrastat amb la fesomia de les masies originàries.

Durant la guerra civil va operar una Col·lectivitat Agrícola d'Ermedàs, de la CNT.

El puig de les Forques

“El paisatge d'Ermedàs, tancat del cantó de mar per la petita cadena de Roques d'Ase, Cap de Planes i Cap Roig, és una meravella de gràcia, de finor i d'elegància. El puig de les Forques, entre Mont-ras i Ermedàs, petita mamella coberta de pins, té una vivacitat de perfil que fa pensar en una pintura primitiva italiana”

Pla, Josep: *El meu país*, 1968

SANTA MARGARIDA

13

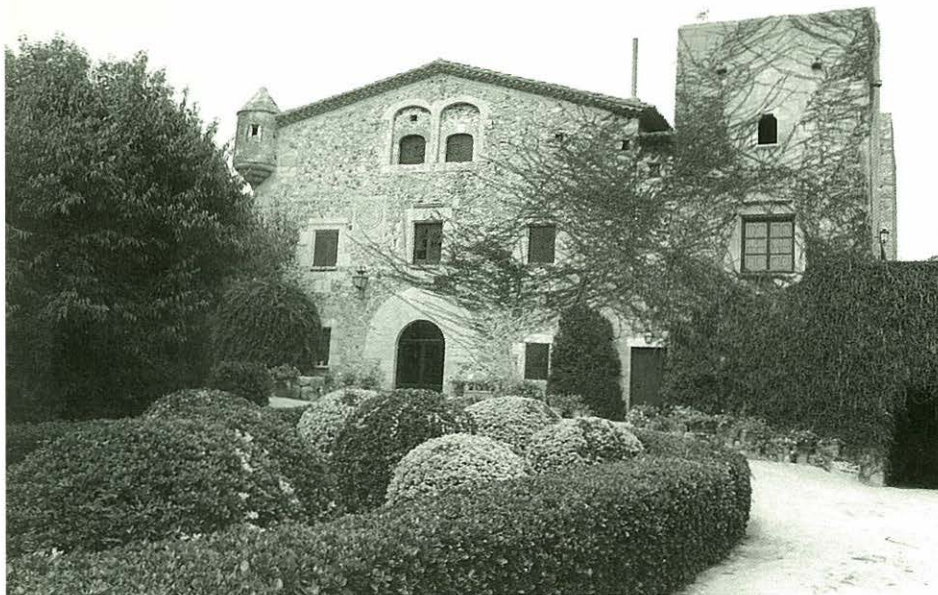
El veïnat de Santa Margarida o la Vilarnau, aplegat al voltant del mas fortificat (torre quadrada i garita amb teulada cònica) de can Borrull o "castell de Santa Margarida" al cim d'un pujol situat a un quilòmetre a migdia de la vila, constitueix un dels nuclis més antics de Palafrugell. A tocar, s'alça la torre rodona de defensa amb merlets, igualment restaurada, coneguda com Torre de Santa Margarida, unida per un petit pont amb la masia del segle XVII.

La capella integrada a can Borrull, dita Capella de Santa Margarida o bé Sant Ponç de la Vilarnau, representa un dels pocs vestigis palafrugellencs de l'època alt-romànica. Ha estat datada per Joan Badia i Homs en el segle X pel que fa a una part del seu mur septentrional, mentre que la nau és del segle XI. Tota la resta procedeix d'una reconstrucció posterior barroca dels segles XVI i XVIII.

El veïnat va disposar del cementiri propi adossat a la capella, esmentat per Torroella Plaja en la seva antiga *Història de Palafrugell*. El mas de can Borrull ha posseït durant els últims segles àmplies extensions de terra fins a Calella.

El nom de la Vilarnau deriva de l'arrel germànica *villa Aranaldi*, en la mateixa línia visigòtica o

El de Santa Margarida és un veïnat aplegat al voltant del mas fortificat de can Borrull.

germànica que *Palau Frugell*. Es possible que l'advocació a Santa Margarida, màrtir d'Antioquia, no sigui posterior, sinó que derivi d'un culte paleocristià, també present en una de les esglésies d'origen paleocristià a Empúries. En canvi, l'advocació a Sant Ponç és més probablement del moment de la refundació barroca, en què Santa Margarida es va incorporar com a copatrona de tot Palafrugell. Així doncs, actualment Palafrugell celebra la seva festa major d'estiu per santa Margarida i el veïnat de santa Margarida per sant Ponç.

La masia de la Torre Roja al paratge de Lladrers, equidistant de Santa Margarida i Ermedàs, posseeix una altra torre de defensa circular del segle XVI amb coberta cònica. El seu nom deriva del color de la pedra de l'indret mateix amb què van ser construïdes la majoria de torres de guaita i fortificació.

Proliferen en aquest sector de replegament de la població agrària i pescadora palafrugellenca durant els segles de les incursions pirates. Múltiples masos de la zona es mantenen en activitat agrícola o ramadera, mentre d'altres han estat convertits en residència secundària.

Del romànic al barroc

“La capella de Santa Margarida o Sant Ponç de la Vilarnau té actualment l'aspecte d'ermita popular barroca. El seu mur lateral nord presenta, això no obstant, restes que pertanyen a una antiga construcció alt-medieval. El mur antic, de 14 metres de longitud, fou allargat per les construccions tardanes en un i altre extrem: a llevant per un absis rectangular, possiblement del segle XVI, i a ponent pel pòrtic aixecat davant la façana de la capella a principis del segle XVIII.

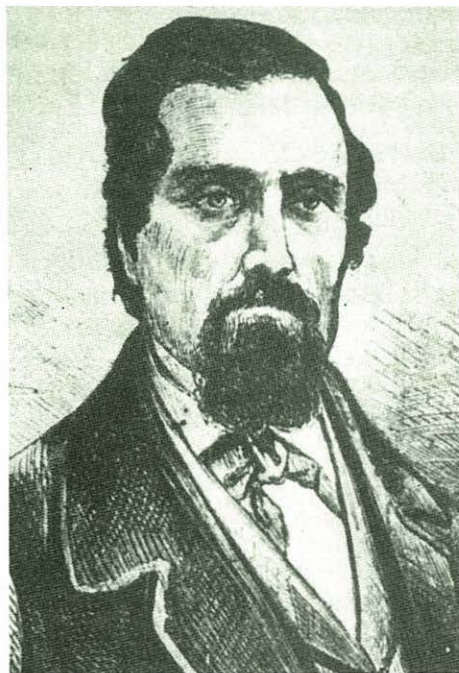
El parament antic, limitat per les cantonades originals, ben conservades, està format per pedres de petita mida bastament treballades, que tendeixen a formar filades seguides. En alguns punts les lloses es

col·loquen inclinades, arribant a marcar, en la part central del llenç, una curta filada en *opus spicatum* (...)

El parament és semblant al d'altres temples de la comarca classificables en el període Romànic I, en els que alternen les filades en espiga amb les lloses posades planes. La petita porta, tant per les seves reduïdes dimensions com per la situació en el costat de tramuntana i prop de la capçalera del temple, ens fa pensar en els que trobem a Sant Martí del Forn del Vidre (la Jonquera) o a l'església del Terror (Llançà). Per aquests motius podem considerar les restes de l'antiga església de Santa Margarida del període Romànic I (segle X)”

Badia i Homs, Joan: L'aquitectura medieval de l'Empordà, 1977

Tres federals empordanesos: d'esquerra a dreta, Abdó Terrades, Narcís Monturiol i Francesc Sunyer, un alcalde, un inventor i un ministre.

El nou dinamisme social generat pel desenvolupament de l'activitat surera es va traduir a Palafrugell en el moviment federalista pel que fa a les idees polítiques. Va tenir el seu punt culminant en els fets anomenats "el foc de la Bisbal", esdevinguts durant un altre 6 d'octubre marcat per l'escassa organització, per l'ímpetu espontani i per la fallida, en aquest cas l'any 1869.

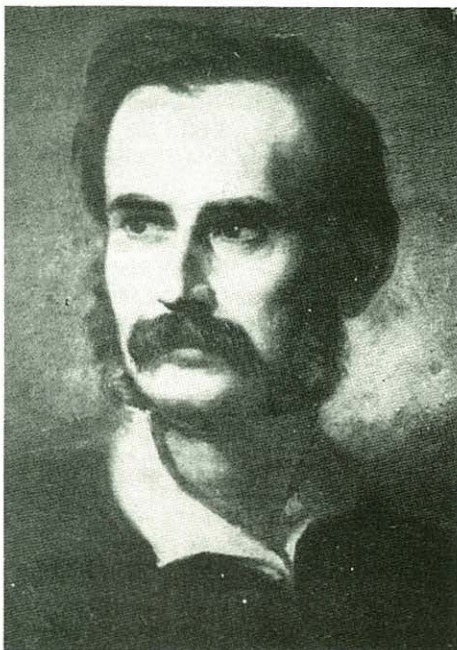
Personatges empordanesos com Abdó Terrades, Narcís Munturiol o Francesc Sunyer Capdevila havien representat un paper considerable en la propagació del republicanisme federal durant el regnat d'Isabel II. Diversos partits i dirigents polítics encapçalats pel general Prim van acordar en la reunió conspirativa d'Ostende la revolta contra la corona, que seria la Revolució de Setembre de 1868 i el corresponent destronament. Les noves Corts aprovaven poc després una Constitució liberal que mantenia el suport estatal a l'activitat de l'Església catòlica i la monarquia com a sistema de govern, per 214 vots contra 71. Francisco Serrano és nomenat regent, mentre Prim busca entre les corts europees un nou rei per a Espanya, que seria l'efímer Amadeu de Savoia.

El desenllaç de la Revolució de Setembre

justificava la frustració dels republicans federals, que es consideraven traïts per Prim. La minoria de diputats republicans a Corts van tornar a apel·lar a la revolta. A Palafrugell va ser dirigida pel president de la Junta Revolucionària local, Martí Serra Bofill. La coordinació del Baix Empordà i la Selva anava a càrrec del diputat Pere Caimó Bascós.

La Junta Revolucionària de Palafrugell va nomenar alcalde el destacat industrial surer Josep Barris i Buxó. El consistori federalista va pronunciar-se per unanimitat en favor del "consorci civil" (matrimoni civil), que poc després adquiriria força de llei.

L'aixecament de les comarques gironines va concentrar 3.000 homes a la Bisbal. La nit del 2 al 3 d'octubre del 1869, la campana Martina de l'església de Palafrugell tocava a sometent.

Nombrosos federals, primordialment tapers, es van aplegar davant l'ajuntament per traslladar-se amb tartanes cap a la Bisbal. El moviment era seguit tant pels treballadors com per membres de la classe mitjana i pels industrials, oposats al lliurecanvisme de Prim que perjudicava els seus interessos.

El 4 d'octubre la Junta formada pels dirigents de cada municipi o comarca proclamava la República Federal en un bàndol d'article únic. La guarnició militar de Girona va trigar menys de 48 hores a atacar i reduir els insurrectes durant l'enfrontament que passaria a la història amb el nom de "foc de la Bisbal". S'hi van produir set morts entre els federals, cap procedent de Palafrugell.

El poc abast pràctic de l'aixecament va resultar inversament proporcional al ressò, a la

mitologia que va provocar durant les dècades posteriors. Al marge del que els empordanesos hi van guanyar o perdre, al marge de la preparació o de la ingenuïtat de la revolta, el "foc de la Bisbal" havia de quedar en la memòria com una insurrecció heroica feta en nom del progrés per diferents capes socials representatives dels anhels de l'època. Aquest grau de confluència ideològica dels palafrugellencs al voltant d'objectius progressistes no es repetiria en endavant.

No cal ni dir que durant les guerres carlines, Palafrugell s'arreglerava en el bàndol liberal. Després del "foc de la Bisbal", el possibilisme de Castelar i la restauració monàrquica de Cánovas, el 1876, marcarien les tendències polítiques locals, amb el vent en popa de la prosperitat surera. Però el moviment de l'Empordà federal ha deixat un record d'empresa noble, racional i avançada.

SANT SEBASTIÀ

14

38

Sant Sebastià ha estat en tot temps un dels punts de confluència més estimats pels palafrugellencs en pelegrinatges, aplecs, casaments o passejades. L'indret s'anomenava originàriament Sa Guarda, per l'existència de la torre de vigilància contra els atacs moros des del 1445. La nova ermita i l'hostatgeria adossades a la torre van ser iniciades el 1707 gràcies a recaptos entre la població.

L'ermita barroca és d'una sola nau, amb dues capelles laterals a cada cantó. L'interior presenta una volta d'aresta, en la línia de nombroses ermites marineres de l'època. Contenia

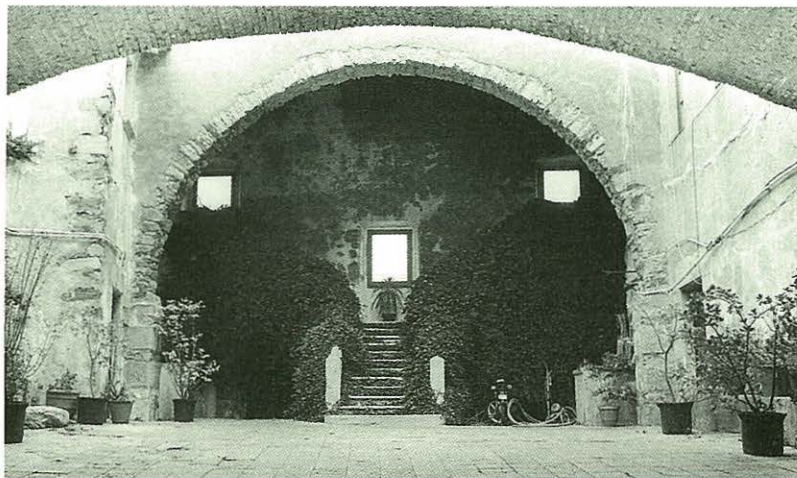
un retaule del 1770, cremat durant la guerra del 1936-39 com la majoria d'ex-vots artesanals.

L'altar lateral de santa Llúcia conserva algunes pintures, com també la porta d'accés al cor superior. L'ermita i l'hostatgeria estan unides a través d'un magnífic pati, clar testimoni de l'arquitectura popular del moment barroca. A les façanes de l'hostatgeria hi consten les dates de 1730, 1760, 1772 i 1832. La façana de ponent té un plafó de rajoles de ceràmica del segle XVIII que evoca el martiri de sant Sebastià.

El far va ser construït el 1857. Ha estat un dels més potents d'Espanya, pel fet de trobar-se en un dels punts més prominents del litoral mediterrani peninsular, utilitzat com a referència en la ruta

mercant de Gènova i Marsella. Des del 1972 disposa de radiofar, únic de les comarques gironines, sincronitzat amb els de Maó i el Llobregat. El faroner Antoni Aguirre, ofici modernament anomenats tècnics en senyals marítims, n'ha assegurat el funcionament des del 1948. Ha estat, amb quaranta anys d'activitat a Sant Sebastià, un dels titulars més estables del conjunt de fars d'Espanya. Des del seu punt de guaita que, a més del mar domina tot el rodal terrestre de Palafrugell, "jo he vist com els pins morien i les cases naixien".

La nova ermita de Sant Sebastià i l'hostatgeria (el pati de la qual veiem a la foto) daten de 1707.

El full que mai no va ser arrencat

“A la pàgina 146 del volum 30 de la seva Obra Completa (*Tres guies*), Josep Pla escriu: “El senyor Benito de Endara, que llavors era governador civil liberal de la província, va escriure a l'àlbum: *La primera vegada que vaig venir aquí, ho vaig fer com a particular. La segona, vaig venir de catedràtic. El tercer cop vinc de governador. Vindrà la pròxima de ministre? Qui sap! D'altres més bèsties que jo ho han estat.* Aquestes apreciacions tan optimistes del senyor governador van ésser poc després divulgades a través de còpies fotogràfiques que la Premsa va donar a conèixer. Es produí un petit i

deliciós batibull i tot Espanya parlà uns quants dies del senyor Benito i del far de Sant Sebastià. La carrera política del senyor Benito s'acabà definitivament. D'altra banda, seria inútil buscar a l'àlbum el full que contenia les seves apreciacions, perquè va ésser acuradament arrencat”.

Però l'actual tècnic del far sosté que el senyor Pla no ha visitat mai el far, que l'anotació que reproduceix no és exacta i que el full del Llibre de Visites no ha estat mai arrencat. En efecte, consultat el primer volum dels nou que comprèn actualment el Llibre de Visites, hi he pogut llegir: *En 1904 vine siendo vicerector de la Universidad de Barcelona. En 1911 vengo de gobernador civil de la provincia. ¿Que será la próxima vez que vuelva? ¿Quizá*

ministro! Otros más burros que yo lo han sido. Lorenzo Benito. La pàgina no sembla haver estat arrencada en cap moment, si bé és cert que aquesta anotació va ser barrada amb llapis tot i que torna a ser llegible. Vint-i-un anys després de la primera anotació polèmica, la família Benito va tornar a la càrrega en el Llibre de Visites: *Primera firma en el libro de Sant Sebastián de la segunda generación de los Benito. El padre no ha firmado como ministro, el hijo firma siendo el Primer Fiscal del Tribunal de Cuentas de la República. ¡Viva la República! 8-9-1932.* I afegeix la seva muller: *Tras la sogra va el caldero. Carmen de Benito”.*

Febrés, Xavier: “Sant Sebastià, el far més important d'Espanya” *L'Hora*, 2a. quinzena d'agost de 1980

LES ILLES FORMIGUES

15

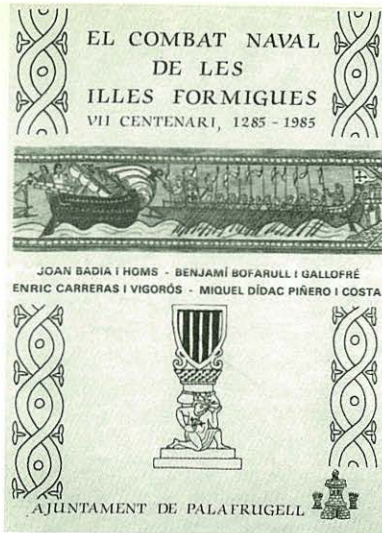
El nom d'illes Formigues designa un conglomerat d'illots, esculls o niells sense gaire dimensió, però amb una gran importància als ulls dels palafrugellencs com a senya secular del seu mar, com a punt de mira quotidià. Sense aquesta silueta retallada a l'horitzó marí, el terme perdria un dels trets essencials, el paisatge es veuria sobtadament desequilibrat. Per raons igualment ancestrals, les illes Formigues sempre s'han anomenat aquí simplement l'Illa.

Un arxipèlag reduït a la mínima expressió com aquest, adopta una certa importància en un país mediterrani com Catalunya totalment desproveït d'illes, si exceptuem les Medes, la de Portlligat i illots molt escadussers. Pel que fa al topònim, el nom de Formigues sovinteja a diversos països del vell mar, particularment a Itàlia, per significar la modèstia de grandària.

En destaca per l'extensió relativa l'illa Grossa, també dita Sa Trona. Consta d'un

Les illes Formigues, tot i la seva petitesa, han estat una senya secular per als palafrugellencs.

Portada del llibre on s'explica el combat naval de les illes Formigues.

minúscul embarcador i d'unes escales per a arribar a la balisa de funcionament automàtic per energia solar. En aquest punt de l'embarcador, hi va ser col·locada pel president de la Generalitat Jordi Pujol, el 31 d'agost de 1985, la placa commemorativa del setè centenari de la Batalla de les illes Formigues.

L'illot de 12 metres d'alçària presenta una acusada verticalitat, com també una absència total de vegetació i de superfícies practicables. En segon lloc, l'illa Plana o Sa Planassa permet veure més clarament la composició basàltica de to vermellós, probablement de la mateixa extracció que el veí faralló de cala Estreta i d'alguns

Naufragis

“Des de començaments de segle fins avui, els vells de Calella recorden els següents naufragis en aquelles aigües: el vapor francès *Matjarda*, que portava un carregament de taronges que es trobaren escampades en totes les cales i platges (probablement l'*Algier*, naufragat el 6 d'abril del 1899, que portava taronges i bocois de vi de València a Marsella, Ndla). El vapor espanyol *Seiola* carregat de carbó que va embarrancar acorralat per un submarí alemany, durant la primera guerra mundial

(*L'Anciola*, naufragat l'11 de desembre de 1928; cobria la línia de *Roses a Barcelona*). El vapor suec *Ferru* que quedà dret sobre els esculls i arribà finalment a desencallar pels seus propis mitjans. El més bo va ser l'embarrancament del vapor *Paz de Epalza* de Bilbao, una nit de Nadal. Ningú no sap com va

anar, però ens ho pensem, doncs el temps no era pas dolent (*el naufragi del Paz de Epalza correspon a la data assenyalada, l'any 1922. Portava un carregament de carbó anglès cap al port italià de Livorno.*

Altres naufragis degueren ocórrer, coneguts solament per restes deixades sobre les mateixes roques i a poc fons. En aigües entre l'Illa i el Cap de Sant Sebastià va ser torpedejat un gran transport, el *Palermo*, que portava un carregament de cavalls durant la guerra 1914-18. Durant la guerra civil va ser enfonsat per l'aviació *pirata* un barco, el *Sea Wolf*, que portava material de guerra cap a Barcelona i els naufrags arribaren tots a Calella en dues llanxes.

A l'Illa hi han passat moltes coses, entre la pesca del coral i el contraban, entre l'espionatge i l'extracció de desferres dels vaixells enfonsats”.

Gallart, Frances: *Revista de Palafrugell*, setembre del 1968

fragments del cap de Planes, però paradoxalment distinta de l'acostat cap Roig, malgrat el nom.

Els altres indrets de les Formigues coneguts tradicionalment són l'Escuit Llagoster (en la parla d'aquí sempre s'ha dit *escuit* en comptes del normatiu *escull*, com *furió* en comptes de

faralló). El nom de Llagoster testimonia la pesca que s'hi practicava. Es Corral designa un pla d'aigua arrecerat per un cercle d'esculls negats. També s'hi coneixen es Banc, s'Escuit Petit, la Roca Nerera, s'Escuit dels Musclos, la Creu de l'Illa, la Roca de la Sardana o es Concagats, s'Escuit d'en Fora i ses Lloses de Llevant i de Ponent, i també el Freu de l'Illa.

LA BATALLA DE LES ILLES FORMIGUES

16

En aquest punt insignificant de la geografia del Mediterrani es va situar una batalla de transcendència històrica, pel que significava de consolidació en el marc europeu de la confederació catalano-aragonesa en detriment del seu enemic, el monarca francès Felip l'Ardit, aliat amb el Papat. L'eufòria del resultat va donar peu a aquella frase antològica del patriotisme català, atribuïda pel cronista Bernat Desclot a l'almirall Roger de Lloria, amb el condiment literari que fa al cas: "mas

no creu que nengu peix se gos alçar sobre mar si no porta un escut amb senyal del rei d'Aragó en la coa"...

Fins i tot va valer l'aparició a la *Divina Comèdia* del Dant al rei Pere II, que "d'ogni valor portò cinta la corda", i a Felip l'Ardit, el qual "mori fuggendo e disfiorando il giglio".

Tenim la fortuna que la Batalla de les illes Formigues, disputada el dimarts 28 d'agost de 1285, ha quedat àmpliament reportada pels cronistes catalans de l'època, principalment per Ramon Muntaner i Bernat Desclot.

També ha conegut explicacions documentals contemporànies de valor aclaridor per als lectors d'avui, com el llibre *El combat naval de les Illes Formigues*, publicat el 1985 pels membres del Grup Empordanès de Salvaguarda i Estudi de l'Arquitectura Rural i Tradicional (GESEART), Joan Badia, Benjamí Bofarull, Enric Carreras i Miquel Dídac Piñero.

El dibuix de Ros representa la desfeta de l'esquadra de Felip l'Ardit davant les illes Formigues.

Les fonts antigues tenien molta inclinació a l'èpica, en part gràcies al fet que els cronistes eren escriptors a sou dels reis. Així doncs, al costat d'una bona quantitat d'informació sobre el fet militar succeït davant de Calella de Palafrugell, subsisteixen dubtes sobre aspectes concrets.

Per exemple, Ramon Muntaner escriu que Roger de Lloria va desembarcar a les Formigues, on va planejar la batalla i va

passar la nit: "e de nuit ell pres terra a les Formigues, e aquí ell donà part a la nit". Sembla més atribuïble a la literatura que al rigor històric, malgrat que, com a empordanès, Ramon Muntaner hauria d'haver conegut prou la nul·la capacitat de desembarcament d'aquests illots.

En qualsevol cas, la diversitat de fonts històriques permeten encara avui traçar amb gran luxe de detalls un relat sobre la batalla que ha portat el nom de les illes Formigues a la història europea. Més enllà de la importància política recollida pels llibres doctes, les cròniques medievals il·lustren aspectes parcials reveladors, com ara la pràctica de matar o eixorbar (buidar els ulls) tots els ferits i presoners enemics.

L'any 1985, 700è aniversari de la batalla, el President Pujol va commemorar el fet, desembarcant a les illes.

260 cecs

"E En Roger, segons que damunt és dit, romàs llà on era estada la batalla tro al matí, e al bon matí féu pendre aquells tres-cents hòmens nafrats que havia presos en les galeres e trasqué'ls en terra e féu-los enfilat en una corda, e puis, ab la popa d'una galera, en vista de tot hom qui veure-ho volc, féu-los rastrar dins en mar e moriren tots aquí. E puis pres aquells dos-cents seixanta hòmens que romanien, que no eren nafrats, féu-los trer a tots abdós los ulls e enfilà-ls en una corda; e hac un hom d'aquells mateixs a qui no trasc sinó la un ull per tal que menàs los altres. E tots enfilats, un davant altre, tramès-los per presentalles al rei de França. E los cinquanta que romanien retenc-los per presos per tal com eren bons hòmens e honrats.

E aquells dos-cents seixanta. que eren cecs, vengueren al rei de França e presentaren-se a ell; e quan lo rei de França e lo cardenal los viren e hagueren entès que tota llur armada era desbaratada, per un poc no perderen lo seny. E lo rei de França donà's tant de mal saber, que sempre fo malalt, que anc puis no en llevà tro que fo mort, segons oirets"

Desclot, Bemat: *Crònica*, capítol CLXVI.

L'APARICIÓ DEL TAP DE SURO

17

44

L'invent d'un nou vi escumós per part del cellerer de l'abadia benedictina de Hautvillers (prop de Reims), dom Pierre Pérignon, suposaria amb el pas del temps una importantíssima revitalització de Palafrugell, que ha marcat la seva personalitat contemporània. El descobridor i els primers divulgadors de la nova bevenda van comprovar que per mantenir la peculiaritat escumosa no n'hi havia prou amb els antics taps de cànem amb oli. Un tros d'escorça d'alzina s'adeia amb perfecció a la necessitat de tapar hermèticament l'ampolla.

Al Migdia francès van

*La lleva del suro,
primer pas per a
preparar l'elaboració
dels taps.*

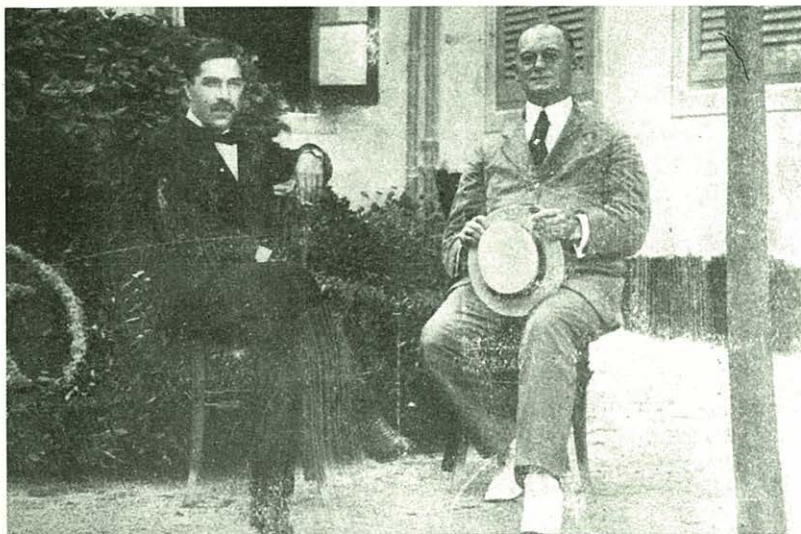

començar a explotar les alzines sureres, fins aleshores ben poc valorades, per aquest ús insospitat de l'escorça. Subsisteixen diferents i vagues versions sobre els pioners de l'elaboració de taps de suro a aquesta banda de la frontera política creada pel Tractat dels Pirineus del 1659. Els contactes entre catalans de les dues bandes han estat sempre freqüents. La nova artesanía dels taps va saltar amb facilitat la línia divisòria. Allò indiscutit és que els primers del cantó peninsular van ser elaborats a Agullana cap al 1750 amb suro local i probablement amb la col·laboració d'operaris francesos.

L'Empordà del moment era una comarca pobra i devastada per

guerres successives. S'hi vivia d'una agricultura de subsistència, del conreu de la vinya, de la pesca de peix i coral, i del contraban. El 1761 apareix a l'arxiu parroquial de Palafrugell la primera menció d'un jove amb l'ofici de taper. Però des del 1752 hi ha constància de comerciants de les comarques gironines que porten taps de suro al mercat de Bellcaire (a la riba navegable del Roine, a 20 quilòmetres de Nimes). El fet evoca l'interès reditiu que es devia derivar d'una aventura tan atzarosa com aquest viatge amb els rudimentaris mitjans marítics i terrestres de l'època.

Els primers tapers alternaven l'elaboració artesanal amb les feines agrícoles. Els primers

*Joan Miquel Avellí i
Enric Vincke foren
dos importants
impulsors de la
indústria del suro.*

comerciants ho combinaven amb altres productes, com el coral. Aquest era el cas del primer exportador important, Antoni Genís Balló (amb fàbrica a Agullana des del 1785) o del comerciant palafrugellenc Pere Jubert Grassot des del començament del segle XIX.

El 1795, Palafrugell comptava 2.470 habitants censats i registrava 70 operaris tapers, mentre que la província única de Catalunya tenia 858.000 habitants i 22.000 artesans censats. El nombre de tapers va augmentar amb rapidesa, però durant tot el XIX es va mantenir a escala artesanal, no industrial com a partir del present segle.

Treball a preu fet

“El taper ha estat considerat tradicionalment un home libèrrim i un treballador a preu fet.

Guanyava just el que ell volia, si calia “feia dilluns”; no es treballava aquest dia, segons una tradició molt estesa. Amb un pretext qualsevol -un temporal, un casament, un bateig- “se n’anaven a fer-la”, es dirigien a bosc o a mar amb els queviures per passar-hi el dia. L’endemà la feina ja es faria. I es feia! El treballar a preu fet, a tant per miler de taps, permetia que es

compensés l’endemà allò que no s’havia fet el dia abans.

Els tapers, com els fabricants, passaven a casa el temps just. Tenien fama de ser malgastadors i indisiplinats en el treball, i en les poblacions que no eren sureres passaven per gent desvagada, gràcies al preu fet. “Es clar, només treballen quan volen...”; el cas és que al llarg de la història d’aquesta indústria no han treballat sempre que han volgut i han sofert les mateixes, per no dir més, crisis i dificultats que els obrers d’altres rams”.

Hernández i Bagué, Santiago: *El món del suro*, Quaderns de la Revista de Girona, 1987.

La implantació de l'artesanat taper en un poble que fins aleshores vivia absolutament de l'agricultura i de la pesca va significar una sobtada injecció d'aires nous. La producció destinada al mercat estranger, per a tapar una beguda d'alt *standing*, pagava bé i en monedes fortes. Se'n van beneficiar directament els treballadors, els propietaris de boscos, els fabricants i els comerciants. Indirectament, se'n va beneficiar absolutament tota la població.

A més de l'aspecte econòmic, la importància del fenomen venia donada pel fet que durant un segle i mig va permetre el manteniment del règim de treball artesà -contràriament a la indústria tèxtil-, amb tot el que això comportava de personalitat popular i general.

Va emergir una àmplia capa de treballadors benestants sense necessitat d'abandonar la

identitat ancestral lligada a un indret concret i als seus costums. La vinculació directa del comerç de taps a l'estranger propiciava una permanent obertura d'horitzons, un interès sostingut per tota mena de manifestacions de l'actualitat europea. Palafrugell va disposar d'Escola Municipal d'Idiomes, alhora que múltiples fabricants locals establien sucursals a l'estranger o hi mantenien contactes constants.

Proliferava un tipus de treballador il·lustrat. Constituïa un esqueix singular d'obrer industrial i operari tradicional de la terra o del mar empordanès. Era l'època brillant de les figures populars o burgeses, de les societats palafrugellenques polítiques, cooperatives o d'esbarjo, el planter d'intensa vida local i alhora ampla d'horitzons que trobaria la més alta expressió en l'obra escrita de "localisme

L'activitat de les fàbriques de taps feia goig de veure (1920).

L'aportació femenina
també fou important
en la indústria dels
taps.

cosmopolita” de Josep Pla.

Pel fet de dirigir-se al mercat estranger, la producció era molt vulnerable a les oscil·lacions de la situació europea, als períodes de conflicte o als de prosperitat dictats pels avatars de la política internacional. També va dependre des del primer moment de la política econòmica del govern de Madrid. Les mesures proteccionistes o en altres moments lliurecanvistes de les autoritats econòmiques espanyoles influïen radicalment sobre el negoci i acabarien per ensorrar-lo en bona part.

Els productors gironins defensaven el proteccionisme, consistent a aplicar forts aranzels a l'exportació de suro en brut, una manera d'afavorir el procés de manufacturació *in situ* i, per tant, l'economia local, nacional i estatal. Era el que s'havia fet amb la indústria tèxtil catalana, base dels moments de represa del país en l'època contemporània.

Van ser més escoltats a Madrid els productors andalusos de suro en planxa que els manufacturadors catalans del ram, alguns dels quals van acabar obrint sucursals a l'estranger per a fer-se la competència ells mateixos. En

conjunt, va ser allò que Josep Pla retratava amb una frase implacable i indiscutible: “És molt més fàcil exportar or que exportar treball. És el que fan els salvatges” (El meu país, pàg. 184).

El rei il·lustrat Carles III va implantar el proteccionisme del suro en 1787, però el govern feia marxa enrere deu anys després per les pressions dels governs europeus. La guerra franco-espanyola del 1793-97 i les invasions napoleòniques van afectar l'embranchada surera, com també la caiguda de Lluís Felip d'Orleans, la instauració de la II República a França o la guerra franco-prussiana del 1870.

En canvi, la demanda incrementada després d'aquesta última conflagració va engendrar un dels principals moments de prosperitat del suro. Començava l'edat d'or. El 1884 estaven registrats a Palafrugell 813 homes i 240 dones de l'artesanat taper. La proporció laboral de tapers era majoritària en una població municipal que tot just s'acostava als 6.000 habitants. La mitjana del jornal era d'onze rals, mentre que l'aristocràcia obrera, com ara els mítics “repassadors de can Barris”, arribaven a l'elevada suma de 4 o 5 pessetes al dia per 1.000 taps.

LA INDÚSTRIA SURERA

18

48

Durant un segle i mig l'elevada activitat tapera palafrugellenca va ser estrictament artesanal, en tallers de treball a mà. L'aparició de la maquinària i la industrialització en el marc d'empreses més grans només va arribar a partir del començament del segle XX.

La primera expressió important va ser la creació l'any 1900 de la Societat Miquel i Vincke per part del palafrugellenc Joan Miquel Avellí i del soci alemany Enric Vincke Wischmeyer. L'any següent s'hi uniria el soci també alemany Pau Meyer Unmarck. La fàbrica palafrugellenca de la flamant societat *Miquel,*

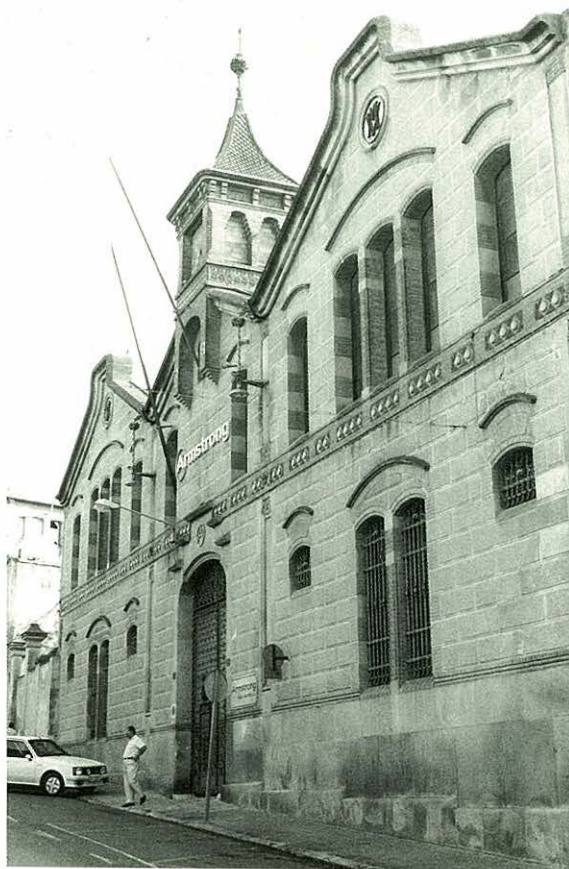
Vincke i Meyer va duplicar el nombre d'operaris ocupats en només dos anys: 500 persones el 1905 i un miler el 1907. El 1916, es transforma en la societat anònima Manufactures de Suro S.A., mantenint la seu central a Palafrugell on continuaria ampliant el nombre de factories amb l'absorció d'antics tallers.

La societat *Miquel, Vincke i Meyer* va ser venuda, el 1929,

a l'empresa més important del ram que operava a Espanya, la nord-americana Armstrong Cork Company. L'altra gran fàbrica de la vila, la casa Barris, també es fusionava, el 1930, amb l'Armstrong. Va néixer Manufactures de Suro Armstrong, S.A., amb seu central a Sevilla i sucursals a Palafrugell i Palamós.

Des del 1910, Palafrugell havia comptat amb 3.500 operaris del

Característica façana modernista de la casa Armstrong.

*Obrers de la casa
Miquel, Vincke i
Meyer, al pati de la
fàbrica (1909).*

suro per raó dels engrandiments de la industrialització. Una de les innovacions aportades pel maquinisme va ser la incorporació de dones en gran proporció a la feina de les factories sureres, algunes de les quals eren majoritàriament femenines.

La Primera Guerra Mundial del 1914-18 va precipitar la meitat de treballadors palafrugellencs del ram a l'atur forçós.

Posteriorment, ja només van subsistir algunes empreses i l'activitat del sector es va anar allunyant dels moments d'apogeu.

Entre els industrials, Josep Barris i Buxó va arribar a tenir sucursals a França, Gran

Bretanya, Alemanya, Portugal i Algèria; Martí Cama i Prats va tenir-ne a Reims i va ocupar durant llargs anys la presidència de la Cambra Oficial de Comerç d'Espanya a París; Josep Genís i Sagrera va obrir sucursal a Dresden el 1880 amb Tomàs Girbal Jofra; Josep Torres Jonama es va dedicar durant 45 anys al negoci del suro a Nova York, va obrir fàbrica a la vila natal de Palafrugell i va sufragar múltiples obres municipals, entre les quals les escoles primàries inaugurades pel rei Alfons XIII el 4 de juny del 1925; Joan Miquel Avellí va ser el creador d'una de les més avançades organitzacions sureres d'Espanya i capdavantera del món.

Dedicatòria

“Al senyor Joan Miquel Avellí (1875-1934), creador, propulsor i líder de la moderna indústria del suro a Espanya. Gran capità d'indústria, organitzador genial, que per un període de trenta anys es mantingué al front del progrés industrial i comercial arreu del món (...) L'any 1929, malalt, afeblit per un esforç massa perllongat, vengué els seus interessos, junt amb els seus altres socis, els senyors Enric Vincke Wischmeyer, Julius H. Straus i Charles E. McManus, de la firma per ell creada -*Manufacturas de Corcho, S.A.*-, a una empresa estrangera, l'Armstrong Cork Company, de Lancaster, E.U. d'Amèrica; amb l'íntima il·lusió que aquesta empresa, pel seu gran poder industrial i financer, el més gran del món surer, seria la continuadora de la seva obra. “A l'Armstrong o a ningú”, fou l'únic error “sentimental” de la seva vida, convertint-se molt aviat en el seu major desengany, ja que encara pogué veure com es deixava perdre en profit d'altres empreses estrangeres la posició preeminent i única aconseguida, i amb això la decadència de tota la indústria del suro a casa nostra, iniciada ja l'any 1931.

A aquest home excepcional, dedico aquest treball”.

Pla Casadevall, Pere: *El Suro. Què és? Per a què serveix?*, Universitat Politècnica de Barcelona, 1986.

CASINOS, CAFÈS, COLLES

19

50

El tema d'aquest capítol mereixeria i ompliria tot un llibre. La situació de benestar econòmic creada pel treball del suro va originar a Palafrugell societats recreatives de tota mena. La quantitat era enorme en proporció al nombre d'habitants.

Ha quedat constància de la creació i legalització del Casino dels Amics el 1853 (al carrer de Cavallers, conegut com la Crosta), la Fraternitat el 1854, la Laboriositat el 1858, el Cercle Palafrugellenc (Can Martinet) el 1859, etc. "El casino ha estat, en la segona meitat de la passada centúria, la *càtedra* dels tapers", escrivia Ramir

El Centre Fraternal (1887) i el Cercle Mercantil (1904) ocupen encara la plaça més important de Palafrugell.

Medir. El testimoni de la importància dels casinos en la vida local palafrugellenc es tradueix en el fet que la plaça, que marca el centre de la vila, és ocupada per dos edificis importants d'aquestes entitats: el Centre Fraternal i el Cercle Mercantil.

El Fraternal va néixer, el 1887, del Cercle Palafrugellenc. Ha estat qualificat per Josep Pla com "el Sant Pere del Vaticà de les tavernes de Palafrugell". El Cercle Mercantil era fundat en 1904 i ha estat clausurat en 1989 sense trobar projectes concrets de reactivació.

Entre les colles, els industrials surers van formar, el 1890, Lo

Bombo i, el 1891, el Club 3x4. Totes dues van impulsar les celebracions del Carnaval. El Club 3x4 instal·lat al carrer de l'Estrella es va transformar en Club 3x4 i *picu* en ampliar-se, el 1915, al local del carrer de Cavallers conegut com la Parra, ocupat posteriorment per la colla dels Red Ribbons.

Les colles dels treballadors solien centrar-se en barraques del litoral on s'aplegaven els dies de festa o bé quan "feien dilluns" per organitzar àpats i llargues sobretaules amb cantada. La colla dels 400 prenia el nom del compromís de no casar-se amb cap noia que no aportés almenys 400

duros de dot. Subsisteixen colles d'aquesta mena a Palafrugell més o menys formalitzades, entre les quals la Xefla (dinar mensual en algun restaurant destacat, amb personatge invitat), la Societat d'en Nyoca, que té la "seu social" d'estiu a la cala d'Es Vedell; la colla que conserva la barraca històrica de la platja dels Iris o dels Lliris a Tamariu, la Taula dels Amics a l'hotel Llafranc, etc. Entre les tertúlies, la del Porxo d'en Massot-Centre Republicà

Tradicionalista prenia el nom de l'antiga reunió de senyors el diumenge al matí al porxo de can Massot de Mont-ras; la del cafè d'en Pallot (carrer de Cavallers) o la del Fraternal, aquestes dues últimes freqüentades i àmpliament comentades per Josep Pla en la seva joventut. Com a bars de trobada, han destacat a la vila el cafè d'en Pallot, el Bar Sport regentat per Isidre Cervera al carrer Cavallers o l'antic local de can Tinyoi.

La tradició associacionista ha potenciat les Festes de Primavera de Palafrugell.

El Casino Mercantil

"El Mercantil fou la típica societat burgesa, industrial i comercial freqüentada per les anomenades forces vives. Fou el centre de les conversacions i del mercat surer amb la corresponent activitat recreativa. En el procés de la seva història el Mercantil tingué moments de brillantor. S'hi feren partides importants de daus i de baccà. Quan els diumenges d'hivern hi arribaven l'Isaac Matas i en Ventura Sabater, amb els seus troncs de cavalls i amb aquella fatxenderia típica de la quincalla burgesa, es produïa una espècie de commoció sobre la qual flotaven els perfums de les locions i de les pomades del perruquer Samoà, que eren a la viera. El Mercantil passà després per alts i baixos. Avui, desapareguda la llibertat de comerç i el lliure joc del mercat, el Mercantil com a centre de contractació ha esdevingut superflu, s'ha convertit en un cafè crepuscular i pansit freqüentat, amb les intermitències de l'ofici, pels viatjants de comerç".

Pla, Josep: *El meu país*, 1968

ASSOCIACIONS I FESTES DE PRIMAVERA

20

52

La volada de l'activitat artesanal surera va originar des del començament del segle XIX a Palafrugell múltiples i capdavanteres organitzacions gremials de finalitat mutualista i cooperativa, tot sovint inspirades per les ideologies avançades del moment. El 1803, es va crear la Germandat de Tapers de la Mare de Déu del Carme, el 1846 la Concòrdia, el 1863 la Protectora i el 1879 l'Auxiliadora (les dues últimes es fusionarien en la Unió Palafrugellenca).

La Cooperativa de consum l'Econòmica Palafrugellenca va ser creada el 1865.

Representava la tercera d'Espanya i actualment és la més antiga en activitat. En el seu si es va portar a terme la primera experiència de cooperativa de producció del ram del suro i una de les primeres en tots els sectors industrials, quan tapers federals i socialistes van fundar la Industrial Surera. L'any següent en naixia una segona de la mateixa mena, l'Obrera Palafrugellenca, i el 1889 la tercera, la Moderna.

L'Econòmica Palafrugellenca va fer construir el seu edifici pel

prestigiós arquitecte noucentista gironí Rafael Masó, el 1927. Constitueix una mostra d'interès sobre la seva última etapa professional. Avui es manté en activitat, amb poques modificacions (carrer Sant Martí, 18).

Entre les formacions musicals, al marge de les freqüents cantades d'àpat, es va distingir el cor de la Taponera, fundat el 1859, dirigit en la seva última etapa pel mestre Frederic Sirés i avui substituït per altres corals. La Cobla Vella de Palafrugell sorgia el 1875,

La cooperativa l'Econòmica Palafrugellenca propicià la construcció de l'edifici noucentista de l'arquitecte Rafael Masó (1927).

rellevada el 1890 per la Principal de Palafrugell, existent fins al 1977. Músics destacats palafrugellencs han estat Trifó Bonany, Ferran Rigau, Joaquim Torrent, Vicenç Piera, Amadeu Roig, Enric Padrós, Carles Pinedo, Josep Bastons, etc. El compositor i "príncep de la tenora" Ricard Viladesau, originari de Calonge, resideix a Llafranc.

El Carnaval de Palafrugell va

Periòdics introbables

La llista de periòdics editats a Palafrugell durant els dos últims segles és llarga i demostra la vitalitat cultural i social de la vila. Ara bé, la llista de col·leccions introbables d'aquests periòdics també és llarga i demostra la descurança posterior.

Entre els de vida més estable, destaquen El Palafrugellenc (1882), del qual va derivar, el 1894, El Distrito fins al 1900. La Crònica apareixia el 1902, El Baix Empordà ha estat un dels més sòlids, amb una durada del 1909 al 1936. Entre 1930 i 1938 es publicava Ara.

En les últimes dècades, la Revista de Palafrugell va durar del 1962 al 1977. L'últim intent de periòdic local, El Campanar, va plegar el 1989, pel que fa a l'aparició regular.

conèixer un gran impuls per part d'empresaris i treballadors del suro des de la darreria del segle XVIII. Encarnava una de les festes més mobilitzadores d'energies i d'iniciatives. Va ser prohibit a la postguerra pel règim franquista, per renéixer el 1972 amb el nom de Festes de Primavera, acompanyades per una *rua* amb concurs de carruatges guarnits que avui aplega participants de tota la comarca.

La Biblioteca Popular de Palafrugell va ser inaugurada el 24 de juliol del 1938 pel president Lluís Companys a l'edifici racionalista de l'Escola d'Arts i Oficis, dissenyat per l'arquitecte Emili Blanch i Roig en el terreny cedit per

l'industrial Joan Miquel Avellí perquè s'hi poguessin traslladar en millors condicions l'Escola Menor d'Arts i Indústries i l'Escola d'Idiomes, alhora que s'hi creava una biblioteca i una Casa de Cultura. L'edifici acull actualment el Museu del Suro. La Biblioteca va ser dirigida del 1940 al 1944 pel periodista i escriptor palafrugellenc Josep Ganiguer i Ros. La Biblioteca i la Casa de Cultura (ara dedicada a Josep Pla) eren traslladades el 1967 als edificis construïts al costat de la nova seu de l'ajuntament, el casal de Can Bech.

La barraca de la platja dels Lliris, a Tamariu, era lloc de trobada i de gresca per part de les colles.

Cap altra localitat del país no ha tingut un escriptor que l'hagi descrita amb més minúcia, més extensió i més estima que Palafrugell amb Josep Pla. Va exercir sempre de palafrugellenc al llarg de la seva dilatada obra literària i al llarg de la vida passada entre els nombrosos viatges i el mas Pla de la parròquia de Llofriu.

Va venir al món el 8 de març de 1897 a la casa del carrer Nou, 25 (ara núm. 49). Cap làpida ni recordatori a la façana no evoca actualment aquest fet. El 1904, va passar a viure al carrer del Sol (ara Torres Jonama, 56). Als 3 anys havia ingressat al col·legi dels Maristes del barri de la Rajola. El 1907, als 10 anys, va marxar de Palafrugell per cursar el batxillerat intern als Maristes de Girona. No tornaria a viure a la vila natal fins quaranta anys després, el 1947, malgrat que sempre hi va fer estades freqüents.

Durant el batxillerat a Girona escrivia sense signar al periòdic palafrugellenc *Baix Empordà*. El seu estil inicial va ser probablement influït pel de l'escriptor palafrugellenc Josep Ferrer (1875-1918).

El 1913, s'havia instal·lat a Barcelona, on l'any 1919 acabava la carrera de Dret. La seva primera narració signada va aparèixer pel gener de 1917 a la revista barcelonina *Ofrena* amb el títol "Riudellots de la Selva". La incorporació al món del periodisme i de la literatura va venir de la mà dels amics de la Penya de l'Ateneu

Barcelonès, especialment Joaquim Boralleras i Alexandre Plana. Després d'un curt pas pel diari *Las Noticias*, el 1919 entrava a *La Publicidad*, que l'any següent l'enviaria de corresponsal a París.

A les eleccions del 12 de juny de 1921 va ser elegit en una llista promoguda per la Lliga com a diputat provincial pel districte de la Bisbal-Torroella i, com a tal, diputat de l'Assemblea de la Mancomunitat de Catalunya. Les seves intervencions polítiques -fins i tot la seva presència en els plens- van ser escasses.

A part narracions curtes o textos per a catàlegs d'exposicions, el seu primer llibre apareix el 1925 amb el nom de *Coses vistes*. Va ser saludat amb entusiasme per Josep Carner i se'n van vendre tres edicions en un any. Després d'estades a diferents països europeus i a Madrid durant la República, l'esclat de la guerra civil el va sorprendre a Palafrugell, des d'on va marxar a França.

A la postguerra, es va instal·lar successivament a Fornells, l'Escala i Cadaqués, trencant amb vencedors i vençuts. Des del 1939 va iniciar la col·laboració amb *Destino*, tan periodística com de publicació dels seus llibres, primer només en castellà. El primer llibre en català de la segona etapa de la seva vida, *Cadaqués*, apareix el 1947 a Editorial Joventut.

El 1947, s'instal·la definitivament al mas Pla de Llofriu. El 1949, fa a Palafrugell una edició

L'escultor Manuel Cusachs modelà la figura de Pla per al monument que Palafrugell dedicà a l'escriptor.

d'autor de *Coses vistes* (60 exemplars de bibliòfil) amb *gouaches* de Josep Martinell i dibuixos de Lluís Medir (iniciativa que repetirien el 1954 amb *Peix fregit*). El 1953, havia efectuat un viatge a París, on es va entrevistar amb el president Josep Tarradellas acabat d'elegir a Mèxic. L'any següent iniciava els seus contactes amb Jaume Vicens Vives.

El 1956, va començar l'edició de les primeres *Obres Completes* per part d'Editorial Selecta, que en publicaria 29 volums durant set anys. El

1966, s'iniciaren amb el *Quadern gris* les segones a Edicions Destino, que publicaria fins després de la seva mort 45 volums, els quals formen uns 120 llibres diferents, amb una tirada global de més de mig milió d'exemplars.

El 1967, al moment del 70 aniversari, es va inaugurar amb la seva presència la Casa de Cultura Josep Pla de Palafrugell. El 19 de març del 1975, mentre es produïa la polèmica sobre la negativa a concedir-li el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, el visitaven al mas Pla el príncep Joan Carles i la princesa Sofia. Va morir el 23 d'abril de 1981 al mas Pla i és enterrat al cementiri de Llofriu. A Palafrugell existeix la Fundació Josep Pla.

URBANISME MODEST

21

56

El creixement urbà que ha configurat l'actual Palafrugell es va produir essencialment en l'època de prosperitat tapera del 1870-1900 i en la de prosperitat turística del 1960 fins avui. En tots dos casos, l'estil ha estat d'allò més esquemàtic i el resultat és que la vila no es distingeix pels encerts urbanístics. En aquest sentit, la personalitat de la seva fesomia és pobra. Josep Pla ha escrit amb molta sinceritat: "urbanísticament parlant, Palafrugell és un desastre depriment i total" (*El meu país*, pàg. 481).

La puixança surera, el creixement, no es va traduir

en cap traçat de passeigs urbans senyorívols, carrers amplis, edificis elegants, barris populars dissenyats amb criteri racional, cap mínim pla de conjunt. Les excepcions que confirmen aquesta regla sovint han estat enderrocades al cap de poques dècades amb tota impunitat. Sobre les repercussions urbanístiques de la puixança turística, la idea general que se'n té és prou concreta i evita entrar aquí en detalls feridors.

Les edificacions burgeses van adoptar sovint característiques gèlides. Les cases de cos (24 pams de façana) dels

treballadors van reproduir l'estil ancestral sense noves incorporacions. Disposaven en general de jardí posterior, al capdavant del passadís que actuava com a eix vertebral de l'habitatge.

Les obres palafrugellenques del mestre de cases Josep Ferrer i Bataller, dit Josep Bonic, han estat poc estudiades fins ara, malgrat l'interès que l'estudi tindria per matisar la impressió global. Algunes de les realitzacions de Josep Bonic, com can Mon, can Puig i can Barris del carrer Ample, van ser enderrocades en la dècada dels 1970.

L'urbanisme de la vila és senzill, com es palesa en aquest carrer, anomenat de Palamós.

Les edificacions supervivents de major entitat contemporània són l'arquitectura industrial modernista de la factoria Armstrong (1904), de l'arquitecte General Guitart, coneguda popularment per can Màrio; el xalet modernista Miquel del carrer de la Garriga dissenyat per l'arquitecte Josep Goday, amb possible intervenció del seu gendre, Josep Puig i Cadafalch (actualment habitat pel pintor Modest Cuixart), la Cooperativa Econòmica Palafrugellenca en estil noucentista de Rafael Masó (1927) o, en menor mesura, l'edifici racionalista de l'Escola d'Arts i Oficis, de

l'arquitecte Emili Blanch i Roig (1933) o l'Escorxador de l'arquitecte Isidre Bosch i Bataller.

Els carrers llargs i quadriculats, que deia Josep Pla, presideixen la vida diària de Palafrugell.

57

Un desastre total

“La troballa urbanística de la indústria surera consistí a rodejar el nucli antic d’una sèrie de carrers llargs i quadriculats, tirats a cordill, tallats en angle recte per altres carrers. Això ha donat a la vila un aspecte monòton i trist. Urbanísticament parlant, Palafrugell és un desastre depriment i total. Els voltants de la vila, en canvi, són d’una finor, d’una elegància incomparables (...)”

L’aspecte general de la població no és pas gaire agradable. El turisme ha fet millorar una mica el nucli central, Plaça Nova i la Muralla. Més enllà del centre és impossible trobar un

element d’amenitat, alguna cosa que tingui gràcia i que demostrï que la gent es troba bé allà on és. Tot hi té un aspecte sòrdid, purament utilitari, improvisat. A l’hivern, el fang és persistent; a l’estiu, la pols és asfixiant. La deixadesa exterior és permanent. Alguns topants de la vila són indescriptiblement llòbrecs i tristos, sobretot els carrers quadriculats i alguns racons suburbials.

Però el curiós és que, a despit d’aquests aspectes externs, a Palafrugell no solament s’hi està bé, sinó que s’hi viu admirablement, no pas d’una manera *standard* i socialitzada - com en altres països-, sinó d’una manera lliure i personal. És una

població d’individualistes frenètics, desproveïda totalment de convencionalismes, d’un fons selvàtic. Tothom hi té un rei al cos i va directament al gra. Vull dir que la gent hi viu a la seva manera, considerablement des preocupada de l’opinió dels altres. Els forasters que hi vénen tenen d’entrada una mala impressió; després s’hi arrelen amb gran facilitat i no els podem treure ni a fum de sabatots. Hi ha a la vila una *insouciance*, una llibertat, una falta de sentit reverencial, una ànsia d’aprofitar la vida que en molt pocs pobles és possible de trobar”.

Pla, Josep: *El meu país*, 1968.

EL PAISATGE, VALOR MORAL

22

58

El paisatge no és una decoració casual. És la fesomia del caràcter de cada terra, un element bàsic de la identitat, el patrimoni natural. Cada generació ha de llegar-lo als seus fills, tota adaptant-lo a les necessitats i a les possibilitats de cada època. Cal convenir que el paper de les nostres últimes generacions en aquest terreny ha estat discutible. Un cop d'ull a la panoràmica actual ho corrobora de forma inapel·lable, i la tendència no presenta gaires intencions de redreçament.

*L'impacte dels
apartaments a Aigua
Gelida ens demostra
que els temps idíl·lics
han passat.*

Quan el turisme es va començar a revelar com a fenomen social, la Generalitat republicana convocava, el 1935, a Girona, una Conferència de la Costa Brava amb els representants dels ajuntaments i la participació de destacats arquitectes i urbanistes, amb l'objectiu de: "a) preservar les belleses naturals de la Costa Brava; b) posar en valor aquelles belleses tot traient-ne el màxim partit en benefici de la col·lectivitat; c) fer de la Costa Brava un gran centre d'atracció turística".

Lloguers exagerats

“Voleu coses més palpables que les que cada any experimenta Palafrugell durant l'època dels estiuejants? No sentiu a dir els preus exagerats que paguen de lloguer els forasters d'algunes cases que foren dels avantpassats i que ara, reformades amb quatre rajoles virolades, sense poder reunir les condicions d'higiene necessàries, fan pagar-les en extrem?”

Morató, Ernest: *Baix Empordà*, 3 de gener del 1931

Les embarcacions semblen acaparar anàrquicament l'espai marítim.

L'aixecament franquista i el règim dels quaranta anys havia d'eliminar tota intenció de planificació raonable i lliurar a l'especulació desenfrenada un fenomen de la dimensió del turisme de masses.

"L'aglomeració, l'amuntegament, la insalubritat i l'alteració de l'horitzó físic van ser els fruits podrits d'un creixement galopant que es produïa en la més absoluta impunitat", escrivia Narcís-Jordi Aragó en una sèrie d'articles sobre la història de la Costa Brava (El País, 4 d'agost del 1984). Tampoc no sembla que

la recuperació de la democràcia i de l'autonomia hagi significat el redreçament que es podia esperar en aquest camp, com assenyala el catedràtic Joan Cals en l'epíleg de l'obra *El paisatge humà de la Costa Brava*.

L'absència de mesures suficients d'equilibri, la permissivitat davant la pressió especulativa del mercat, dona lloc a una política turística que podria convertir-se en suïcida, particularment en sectors com aquest on domina el turisme de segona residència que valora el marc natural i que podria desplaçar-se lentament cap a altres latituds on es respecti una mica més la qualitat de vida.

Un lloc per a viure, un lloc per a vendre

"El que està passant a Calella aquests darrers temps no té pas nom. (...) La idea és construir ràpidament, i vendre també ràpidament, fer "peles", en una paraula, sense cap altra consideració. Fins fa anys Calella era un lloc per a viure, ara s'ha convertit en un lloc per a vendre. (...) La irrupció dels que en diem dimonis forasters - en forma de negociants, promotors i homes d'empresa - que han destruït el nostre paisatge, només ha estat possible per la set de diners -aquesta inesgotable ceguesa del duro- que ens ha pres a tots i que ha servit per a comprar el nostre consentiment. (...) Aquesta actuació només podria tenir un justificant si hagués comportat una floració de les diguem-ne virtuts cíviques -béns d'educació i cultura, per exemple- que una societat benestant es pot permetre. Si ens hagués millorat, en una paraula. Però no és aquest el cas. El nostre existir col·lectiu -en una etapa de magnífica aparatositat material- sembla que va derivant cap a un estat de somnolència cretinitzada".

Ferrer, Baldiri: *Festa major*, 1975

LES VOLTES DE CALELLA

23

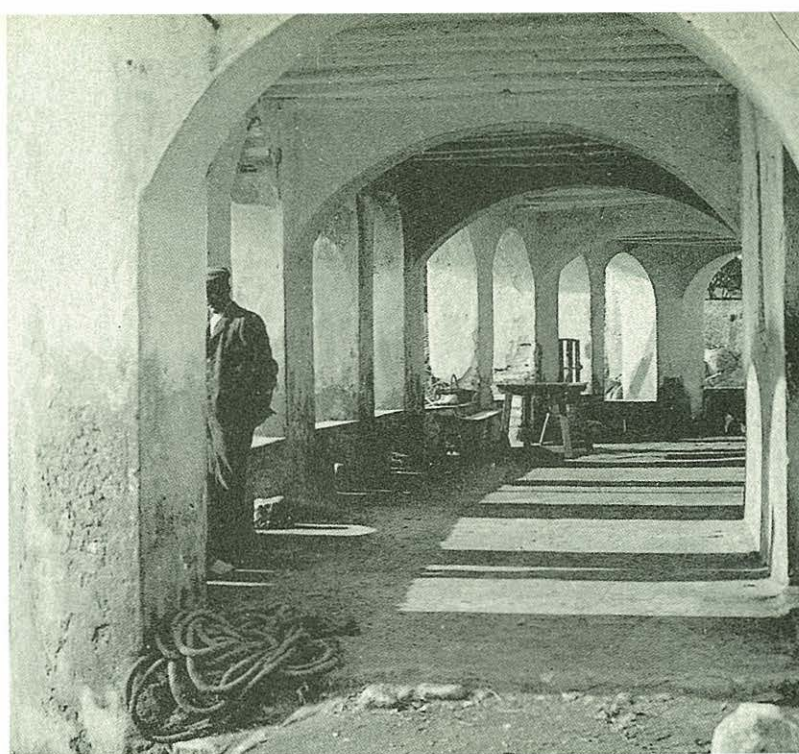
60

Les Voltes de Calella de Palafrugell constitueixen l'element distintiu més afortunat d'aquest tram de paisatge. Dibuixen amb molta bellesa el front de mar. S'han convertit en la rúbrica inconfusible d'un poble, d'una identitat. Van representar l'àgora dels calellencs, aqueferats al voltant de les ocupacions i de les expectatives marineres. Tot plegat no treu que no sabem absolutament res de concret sobre el seu origen, ai las!

Les deduccions de la lògica sobre arquitectura popular permeten suposar que les cases del litoral estaven proveïdes d'un porxo. Primer devia consistir en un tendal o

en un emparrat, que gradualment es va convertir, segons els casos, en porxo d'obra.

La forma d'arc de mig punt és tan vella com la civilització mediterrània, forma part de la seva arquitectura tradicional. D'altra banda, és la que s'adaptava en dimensions a les cases de cos a les quals es va aplicar aquí. També és probable que els anònims mestres de cases que les van construir s'inspirassin amb el model més directe, les *loggies* o balcó-galeria de les masies catalanes. Un curt tram de voltes similars a les de Calella de Palafrugell subsisteix a la Riba de Cadaqués.

Les voltes de Calella són un element definitiu de la fisonomia arquitectònica.

L'arcada és una de les formes més antigues de l'arquitectura. Diuen que simbolitza d'alguna manera el salt de l'home primitiu entre les pedres i que constitueix una de les més belles conquestes de l'esperit, encara que aquestes afirmacions corresponguin més a la lírica que a la història. L'enginyer romà Caius Juli Làcer, autor del pont d'Alcàntara l'any 104, va deixar gravada la seva definició de l'arc com a "artifici pel qual la

Dos edificis, les mateixes formes

“Sobre una part del Port Bo hi ha els porxos o voltes de Calella, que són, tot i la seva extrema modèstia, el tros d’arquitectura més notable -sospito- de tot aquest litoral. (...) Jo tinc la sensació -purament intuïtiva- que el mestre d’obres de les Voltes fou el mateix del de la part moderna de l’ermita de Sant Sebastià. És clar, hi ha una gran diferència entre l’un i l’altre edifici: les Voltes tenen el punt de dolçor alegre de l’arquitectura per habitar. Sant Sebastià, en canvi, és una ermita, té un punt de cenobític i d’edifici religiós i la gravetat del panorama que l’envolta. Són dos edificis que tenen una finalitat diferent, però les formes són les mateixes”.

Pla. Josep: *Aigua de mar*, 1966

matèria es venç ella mateixa”. Un proverbi hindú sosté que l’arc no dorm mai, com un vol tens en el buit, alçat contra la vulgar gravetat.

Aquesta iniciativa feliç de l’espontaneïtat constructora a Calella de Palafrugell no porta cap signatura coneguda, perquè els arquitectes del XVIII encara no havien entrat del tot en l’actual *star-system* del ram i perquè els que van dissenyar aquestes cases i aquests porxos no devien ser artesans

L’arquitecte rus Woevodsky tingué l’encert d’iniciar un segon tram de voltes, continuant la idea original.

significats, suposant que algú ho dissenyés -que ja és molt suposar- i que no fossin simplement el fruit del sentit comú de l’ofici i dels costums de l’època en matèria d’habitatge.

Un mestre de cases prestigiós de Palafrugell, Josep Ferrer, dit Josep Bonic, autor dels principals casals de la burgesia del suro, va construir algunes edificacions a la platja calellenca del Canadell, però ja en l’època posterior de l’estiueig, al final del XIX. Una intervenció seva a les Voltes

hauria quedat certament documentada en cas d’haver-se produït.

Les Voltes originàries són únicament les ocupades avui per les taules de bars-restaurant durant la temporada. Les de l’altra banda del Portbò van ser iniciativa del “rus”, el dibuixant i arquitecte Nicholas Woevodsky, instal·lat al cahp Roig calellenc des del 1927. En construir la casa Audouard, el 1955, al xamfrà de la plaça, va iniciar amb bon criteri el segon tram de Voltes, secundat anys després pels estiuejants que reformaven les cases adjacents. La pensada del “rus” ha acabat duplicant el magnífic efecte estètic de les Voltes de Calella.

ABANS DE LES VOLTES

24

Moltes cases de Calella es van construir en terrenys que la mar havia anat deixant lliures.

Ramir Medir opinava que les primeres cases de Calella es van construir arran de mar. És un fet presumible. Però també és ben possible que la ratlla d'arran de mar no es trobés aleshores als carrers Miramar, de les Voltes i d'en Calau com ara, i que ell esmenta en aquell sentit.

Les velles escriptures exhumades arran de la recent cessió a l'Ajuntament de la casa del Gremi de Pescadors, Sa Perola, reiteren que aquesta edificació situada al

carrer de les Voltes va ser aixecada en "terrenys que anava deixant lliures el mar". Per tant, es pot pensar que no només la platja central del Portbò era més ampla que avui, sinó que l'aigua arribava fins més amunt del límit habitual actualment. És probable que la platja estigués separada de la terra ferma per un espai intermedi de talussos o pendents més o menys practicables, amb un desnivell similar al que subsisteix a les platges calellenques del Canadell i del Port Pelegrí. L'activa funció portuària del Portbò hauria anat esplanant l'indret. Del desnivell primitiu en pot ser un testimoni la diferència d'altitud entre el carrer immediat Bofill i Codina i la plaça pròpiament dita.

Cal tenir en compte que l'espai que ha cobert tradicionalment el paper de plaça major de Calella és la plaça de Sant Pere (o de la Font), no pas la del Portbò, que ho fa ara, però que sempre havia estat ocupada totalment per les barques. Em sembla altament probable que el primer centre urbà de Calella fos, en el segle XVIII, la confluència entre la Plaça de Sant Pere i Sa Baixada (carrer Chopitea). I en conseqüència, que els primers arrencaments de cases se situessin al que avui és segona línia: els carrers de Lladó i de

*La vella torre de
Calella, arran de mar
festeja amb les
edificacions
modernes.*

Pirroig -que també convergeixen al mateix punt central-, no pas a l'altura de les Voltes. Aquests carrers porten precisament el nom de dues de les més antigues famílies del poble, amb el benentès que els carrers eren anomenats

tradicionalment pel nom de la família més coneguda que hi vivia, abans de ser batejats amb denominacions més aleatòries i modernes com "Miramar" o "de les Voltes". Les famoses i agraciadíssimes Voltes de Calella no

correspondrien, per tant, al moment fundacional del poble, sinó a una segona etapa, potser ja entrat el segle XIX. En qualsevol cas, continua sense trobar-se cap referència documental sobre la seva construcció.

63

Escritura notarial del 1865

"Casa de un cuerpo y un pico señalada de numero noventa y dos de veinte y cuatro palmos de latitud y cuarenta y cuatro de longitud sita en la playa de Calella del término de la villa de Palafrugell que linda a la espalda o sea a cierzo con Martín Niell, a la derecha o sea a poniente con Sebastian Girbal, a la izquierda o sea a oriente con un callejón y a medio día con la calle pública, que fue construida de fondos del referido Gremio de la zona marítima, o sea en terreno que iva (sic) dejando vacío el mar; Cuya finca se declara de valor

tres mil quinientos reales vellón.

José Bofill y Prats y José Marqués y Llovet ambos casados patrones vecinos de la matrícula de Palafrugell, el primero de cuarenta y tres años de edad y el segundo de cuarenta y nueve, comisionados liquidadores y representantes de la matrícula de dicha villa acudieron al Juez de Paz de la misma solicitando acreditar la posesión en que se hallaba dicha casa desde tiempo muy remoto del extinguido Gremio de mareantes de la propia villa por haberla construido de fondos propios dentro de la zona marítima y en terreno que iva (sic) dejando vacío el mar. Admitida la información ofrecida, declarando

como testigos José Llaviá Bonoma de cincuenta años de edad casado, Juan Romañach y Rubias de sesenta y tres años de edad igualmente casado y Jaime Pareras Cantó de veinte nueve años igualmente casado, los tres de matrícula y propietarios de dicha villa de Palafrugell quienes manifestaron les constaba de ciencia propia por haber pertenecido a la Junta de dicho Gremio de Mareantes que la casa que se trata se construyó de fondos del propio Gremio en terreno que iva (sic) dejando el mar, cuya posición disfrutaba de tiempo antiguo sin ninguna contradicción.

(Arxiu Municipal de Palafrugell)

EL PAPER DELS PESCADORS

Calella, Llafranc i Tamariu van sorgir com a població de pescadors i mariners exclusivament. Ho van continuar sent fins fa poc. Els treballadors del mar han estat l'únic grup social que ha donat sentit i història de col·lectivitat a aquests pobles. Quan s'han vist substituïts pel turisme, la nova comunitat humana no hi ha teixit uns mecanismes socials propis. Ha desteixit els anteriors.

El cens d'habitants dels veïnats litorals és ara similar al de l'època florent de la pesca, però

salta a la vista que els actuals quatre centenars de residents no formen exactament un poble, en el sentit de vida col·lectiva. Componen la major part de l'any un poblament dispers al llarg d'un gran territori buit, d'alguna manera com en la prehistòria ibera. Al pic de l'estiu, l'acumulació de 30.000 estadants ocasionals en una xarxa urbana minúscula produeix els efectes evidents, que ningú no assimilaria al concepte de vida de poble.

L'estimació pel seu indret d'un erudit local com Ernest Morató i Vigorós, ens permet avui disposar d'una imatge de conjunt sobre el període puixant de Calella i els seus voltants que no ens haurien proporcionat els arxius, ni les biblioteques, ni la memòria fragmentària de cada individu. Ell va anar elaborant, entre els anys 1920 i començament dels 1930, una estadística de l'ofici dels calellencs.

Sabem, gràcies a això, com s'estructurava la població activa calellenca, que és com dir la població en conjunt, atès que

Antiga fotografia de pescadors desmallant les sardines, al Portbò.

25

les “classes passives” hi eren aleshores inexistentes. La pesca es dividia en dos grans capítols: les embarcacions grans (bous) i les dels terrataires o pescadors que treballaven més cap en terra amb arts petits i especialitats concretes.

Hi havia cinc parelles de bous, naturalment amb vela llatina i anteriors a l'aparició dels motors. L'art del bou es practicava a distància considerable de la costa, durant els sis mesos de la temporada hivernal, en funció del carés del temps i amb tripulacions de dotze homes. Exigia per part del patró capacitat d'inversió i proporcionava un rendiment irregular. L'evolució del bou va portar cap els sardinalers i a partir del 1910 cap a la “teranyina”. L'arribada just

abans de la guerra civil de les “vaques” o barques de bou modernitzades amb potents motors, ja no va tenir aplicació a Calella. L'ofici pesquer s'hi va anar reduint amb rapidesa a partir d'aquest moment.

La pesca dels terrataires coneixia una extensa subdivisió: palangrers, nansaires de la llagosta, artons (art petit, xarxa manipulada per un sol pescador des del seu bot), batudaires (batudes, xarxa similar a l'anterior), etc. La principal diferència entre els dos grans apartats era la feina amb tripulació o bé la progressiva inclinació cap a l'individual, com a reflex del decandiment de la flota per l'aparició d'altres fonts d'ingressos, per exemple el turisme iniciat al final del segle anterior.

Les barques de pesca eren, un temps, mestresses de la platja, a Tamariu.

Modalitats de pesca

“Pesca del lluç de palangre. Aquesta modalitat era practicada de maig a novembre. Al meu barri, Calella de Palafrugell, hi havia 7 palangrers. Cada un calava de trenta a quaranta palangres i la pesca capturada oscil·lava entre 60 i 160 kilos per dia i palangre.

A Calella hi pescaven 8 teranyines amb un total de 80 homes.

A Calella existien 7 nansaires que pescaven setmanalment una vintena de kilos de llagosta cada un.

Pesca d'arrossejament. Es practicava durant l'hivern; la resta de l'any era veda. Cada una de les 5 parelles del bou capturava per terme mig durant un dia de bon temps 5 caixes de peix de 80 kilos. La pesca del bou donava en total 3.200 kilos de peix.

Cal afegir els artons: 8 a 60 kilos, 480 kilos; els batudaires: 8 a 20 kilos, 160 kilos. Afegiu-hi els 20 kilos que agafaven entre tots els terrataires i arribarem a la respectable quantitat de 3.860 kilos diaris”

Morató, Ernest: *Revista de Palafrugell*, juny de 1975

LA VITALITAT D'UN PORT

26

66

Malgrat l'exigüitat de la població i l'obstacle natural de les petites platges per a endegar-hi un port com el de Palamós o el de Sant Feliu de Guíxols, el port de Calella de Palafrugell va conèixer en el segle passat una considerable vitalitat. Apareixen en els censos des del segle XVIII mariners d'altres localitats de tota la costa catalana afincats a Calella, per les possibilitats de treball. També hi apareix la distinció entre mariner i pescador, amb abundància dels primers, quan la marina mercant a vela cobria la funció de transport que avui asseguren altres mitjans.

El port de Calella de Palafrugell

va disposar de duana des de la segona meitat del segle XVIII fins als primers anys de l'actual. La causa n'era l'exportació de taps de suro cap a França, especialment a l'important fira de Belcaire, però també a Gènova, Barcelona, València, etc. Els pailebots, bergantins i barques de mitjana constituïen aleshores l'equivalent dels actuals camions, trens i avions. L'obertura de la línia ferroviària internacional de Portbou, el 1878, marca el punt d'inflexió del transport de cabotatge per mar.

El transport de proveïments i subministres corrents des de Barcelona també s'efectuava amb barques de mitjana. La seva eufòrica arribada quasi

quotidiana al Portbò encara és recordada pels calellencs més grans.

Palafrugellencs anaven embarcats als bergantins-goleta de la ruta d'Amèrica. D'altres coralaven a les costes africanes de cap Verd (per això un carrer del barri dels Canyers de Calella porta el nom del país africà). Els coralers no disposaven d'embarcacions capaces d'efectuar el trajecte, sinó que embarcaven les seves en vaixells de ruta internacional fins a arribar al punt desitjat, on treballaven durant uns mesos.

Pescadors feinejant al Portbò de Calella.

Les barques de pesca semblen fer honor al nom: Portbò.

L'extracció de coral en aigües llunyanes va perdurar per part de pescadors palafrugellencs fins ben tard. A les escriptures de compra de l'edifici de Sa Perola, el 1868, per part de la comunitat de pescadors representada per setze signants, s'estipula que també formaran part de la propietat els que "es troben al servei de l'armada i a pescar coral altres".

67

La barca d'es Patxei

"Veig com si fos ara la barca de cabotatge de floc i mitjana, d'un desplaçament entre cinquanta i seixanta tones, coneguda de tothom per la barca "d'es Patxei". Arribava al nostre port després d'haver passat tota la nit navegant des de Barcelona. Com és de suposar la tracció era la vela. Però hi havia moments en què la vela no era suficient i calia una mica d'ajut del rem. Per sortir de Barcelona no era pas qüestió d'esperar dies que el vent fos de proa, el que comptava era salpar amb temps en calma de vent llarg, més ben dit, dies de bon temps, ja que durant la nit, de la terra ve un aïret fresc que els pescadors i

navegants d'aquella època coneixien per oratge. Aquest vent existeix a tota la costa i principalment en les golfades; la barca l'aprofitava per a la navegació des de Barcelona a Calella i, en els llocs que fallava, els tripulants tiraven el bot a l'aigua i a força de rem la remolcaven fins que arribaven a trobar novament l'oratge del golf que tornava a inflar la vela. Així, a còpia d'esforçar-se feien el viatge.

Sempre hi havia gent a la riba per contemplar l'arribada de la barca "d'es Patxei". Quan donava fons i amorrava a la platja, tothom prorrompia en un joiós *Benvinguts!*"

Morató i Vigorós, Ernest: *Revista de Palafrugell*, juny del 1972.

Les activitats portuàries es concentraven al Portbò. Desbordaven si molt convenia al contigu port de la Malaspina i a la platja d'en Calau, o més rarament al Canadell. Per contra, el port Pelegrí va ser sempre considerat com l'extrem del món, no va tenir ús col·lectiu fins a l'arribada del primer turisme.

Mai no es va construir a Calella, Llafranc o Tamariu cap mena d'instal·lació portuària. Aquest fet és comú a múltiples punts de la costa catalana, on la inexistència de port no va impedir en el segle passat una elevada activitat mercant.

SA PEROLA

27

La seva aparença és d'allò més elemental: una antiga casa de cos com tantes altres.

L'aparença enganya. Aquesta construcció situada al número 2 del carrer de les Voltes, davant per davant del Portbò, simbolitza la vida gremial dels pescadors de Calella de Palafrugell i conté un dels escassíssims vestigis intactes i complets de l'antic sistema de tenyir les xarxes.

El nom de Sa Perola li ve precisament d'aquest ús. Ha estat fins al 1986 l'última propietat comunal dels pescadors calellencs. L'han cedida gratuïtament a l'ajuntament de Palafrugell amb

Sa Perola: l'antiga propietat comunal dels pescadors, on hi havia el tint per a les xarxes.

la condició que se'n mantingui la utilitat pública amb nous serveis adaptats a la demanda social del present.

La casa va ser construïda en propietat per l'antiquíssim Gremi de Marejants de Palafrugell "en terrenys que anava deixant lliure el mar", probablement durant la primera època fundacional del poble al final del segle XVIII, quan el Gremi encara existia amb aquest nom. Allò que s'ha pogut documentar és que en 1865 era venuda per dos

representants i comissionats liquidadors del Gremi extingit a Joan Bofill i Codina pel preu de 3.500 "reales vellón". Tres anys més endavant, Joan Bofill i Codina la venia a una representació col·lectiva de setze pescadors de Calella pel preu de 350 escuts, per tal que tornés a ser utilitzada com a local gremial. És probable que aquest gest valgués al venedor Bofill i Codina el fet que el carrer adjacent porti avui el seu nom.

Avui, Sa Perola, cedida a l'Ajuntament, compleix altres funcions socials.

A l'escriptura de compra-venda trobem entre els setze compradors un pescador de Sant Pol de Mar, un de Blanes i un de Roses, com a prova de la població forastera assentada al florent port de pesca de la Calella del XIX. També hi consta que formaran part de la propietat els convilatans que es troben al moment de la signatura absents, "al servei de l'armada i a pescar coral".

Per la mateixa escriptura del 1868 s'estableix el funcionament gremial de la casa, governada per un administrador elegit cada dos anys pels pescadors. Les instal·lacions per a tenyir xarxes ja hi existien, atès que el venedor Bofill i Codina es reserva explícitament el dret d'utilitzar-les.

Aquestes instal·lacions són avui visibles. La planta baixa ha estat habilitada com a oficina de turisme oberta al públic durant la temporada, i el pis per a consultori mèdic i estafeta de correus. Durant les últimes dècades la planta baixa havia estat utilitzada com a magatzem, i el pis posat a lloguer.

Escriptura de compra-venda de Sa Perola, 1868

"... pertenecía a Juan Bofill y Codina, de cincuenta y siete años de edad, casado, marinero, vecino de la villa de Palafrugell por el título de compra-venta que don José Bofill Prats y don José Marqués Llobet le otorgaron (...) y la vende perpetuamente libre de todo gravamen a Eugenio Pi Roig y Granés, de cuarenta y siete años; José Riera y Gich, de treinta y nueve años; Francisco Vila Pi Roig, de cuarenta y un años; José Gelpí y Poch, de veintiseis años; Gil Gelpí y Bataller, de veintinueve años; Martín Bofill y Codina, de cincuenta y seis años; Luis Frigola y Torrent, de treinta y nueve años; Francisco Albertí y Roger, de sesenta años; Martín Niell y Ros, de cincuenta y nueve años; Juan Bas y Mateu, de treinta y ocho años; Tomás Rovira y Ferrer, de treinta años; José Rovira y Ferrer, de treinta y tres años; José Niell y Gelpí, de treinta y cuatro años; Francisco Pla y Augé, de cuarenta y tres años, de Blanes; Ignacio Campeny Colomer, de cuarenta y nueve años, de Sant Pol de Mar y a Miguel Romañach y Manel, de treinta y cinco años, de Rosas; todos casados, marineros y vecinos de dicha villa por el precio de trescientos cincuenta escudos que confiesa haber recibido en metálico antes de la otorgación de la mencionada escritura"

(Arxiu Municipal de Palafrugell)

PER A TENYIR LES XARXES

28

Unes tertúlies memorables

“El pescador que treballava a Sa Perola solia tenir sempre molta companyia. Sa Perola -ens explica Morató- era una mena d'àgora calellena, un lloc de reunió habitual. S'hi feien unes tertúlies memorables i no era estrany que s'hi encetés alguna cantada. Això passava sobretot a l'hivern, quan era molt agradable, i a més convenient, passar unes hores fora de casa aprofitant l'escalfor de la caldera. Pel carrer era normal sentir algú que preguntava: -"Hi ha gaire gent a Sa Perola?"

El local és petit i interessava saber si encara s'hi cabia. Era tradicional anar-hi a berenar; normalment una torrada i una arengada o qualsevol tros de

peixot. La vida del pescador, abans del turisme, era dura i frugal... Avui Sa Perola queda com un interessant testimoni d'aquesta antiga vida marinera de Calella que recorden amb emoció -i sense gaire nostàlgia- els vells pescadors amb fills i néts dedicats a les activitats lligades al turisme.

Molts nuclis de la costa tenien, sens dubte, instal·lacions comunitàries per a tenyir els ormeigs, però ben poques es deuen haver conservat en perfecte estat com a Calella de Palafrugell. La renovació arquitectònica que ha portat el *boom* turístic s'ha endut les velles andròmines inservibles. Sa Perola de Calella queda, per tant, com una peça singular i notable d'arquitectura industrial”

Badia i Homs, Joan: *Avui*, 1 d'agost de 1987

La funció essencial de Sa Perola era tenyir les xarxes dels pescadors palafrugellencs, recurs indispensable per tal de conservar en bon estat l'eina vital de treball. El fet de tenyir-les amb periodicitat assegurava el manteniment de la fibra de cotó i el color adient per tal que no fossin excessivament visibles al fons de l'aigua per part dels peixos.

La instal·lació per al conjunt d'etapes del tint és d'allò més enginyosa i construïda amb materials elementals. El mateix procediment, el mateix principi i els mateixos materials són encara utilitzats als pous de tint de la llana cardada dels vells assocs o mercats dels països mediterranis nord-africans.

A la pàgina anterior i en aquesta, interior de Sa Perola, amb les instal·lacions per a tenyir les xarxes encara conservades.

A Sa Perola s'observa en primer lloc un pou d'aigua dolça amb la corresponent corriola, pou habitual a les antigues cases caellenques de primera línia de mar. L'aigua dolça es transvasava a la primera perola, amb foc de llenya a sota per tal de fer-la bullir conjuntament amb el producte de tint, que va ser durant molt temps escorça de pi. La dissolució es conduïa a través de reguerons fins al pou de tenyir, on es disposaven les xarxes durant l'estona necessària.

Acte seguit passaven a quatre pous escorredors. El líquid que se'n desprenia era en part reutilitzat i en part escolat directament al carrer.

Tot plegat conforma un circuit estudiat, en un espai molt limitat, de volta baixa. El conjunt de cavitats són d'obra, amb alguna barana de fusta.

L'espera dels pescadors prop de les seves xarxes durant el procediment i sobretot l'atmosfera càlida que hi propiciava a l'hivern el foc de llenya, convertien Sa Perola en un lloc de trobada habitual. També ho eren les dues barberies del poble, on els

pescadors hi feien cua a l'interior molt més amb la intenció de passar l'estona en companyia que simplement per tallar-se els cabells.

La feina dels pescadors, intensa però desprogramada, sense horaris fixos i segons el temps de cada dia o de cada estació, deixava nombroses estones de lleure que difícilment podien ocupar amb res més que no fos la tertúlia entre ells.

UN ANTIC COSTUM DELS PESCADORS

29

És ben sabut que les civilitzacions grega i romana concedien una refinada importància arquitectònica i decorativa a les latrines públiques. Constituïen gairebé un lloc de reunió, entre altres raons perquè les privades, a les cases particulars, eren escasses.

Entre els pescadors palafrugellencs es va mantenir durant llarg temps el costum transmès de pares a fills consistent a utilitzar les roques de l'embarcador del Portbò per a fer-hi les necessitats

fisiològiques més sòlides. La trona natural resultava d'una bellesa paisatgística immillorable, però no crec que aquest fos el motiu decisiu.

Els modestos habitatges de l'època no tenien wàter ni aigua corrent, ni tampoc s'hi feia gaire vida durant el dia. La vida es desenvolupava a la platja i els homes hi havien establert els seus hàbits, també en matèria d'evacuacions més o menys urgents. Era un costum arrelat, quasi un signe d'identitat. Els pescadors ho feien a "ses roques" de la manera més natural. Representava una imatge típica, plenament identificada amb una època, la dels pescadors descendint cap al Portbò tot deslligant-se la faixa per tal d'arribar al punt triat i procedir sense dilacions. Dominaven pam a pam els racons d'aquest roquer i sabien triar el millor punt segons com bufés el vent. Les onades s'encarregaven d'esbaldir, quan hi arribaven. Fins i tot alguns tenien racons concrets en règim d'usdefruit personal; hauria estat molt malvist de compartir-los.

Les roques de l'embarcador del Portbò servien per a acollir les necessitats fisiològiques dels vells pescadors.

Qui sap si l'anada de casa a les roques de l'embarcador no facilitava l'evacuació intestinal!

"Ciertos espectáculos"

"... y después, por lo que a Calella atañe, hay que inducir a sus moradores a que construyan en sus respectivas viviendas el lugar indispensable donde dar curso a ciertas necesidades y demostrarles por los argumentos contundentes que posee toda autoridad que no es fuera y a las narices de todo el mundo donde deben hacerlo.

Los calellenses mismo deben tener interés en hacer agradable la estancia a los forasteros en su barriada, puesto que todos ellos algo dejan en provecho de las tiendas y establecimientos allí abiertos al público, en cuya prosperidad deben estar todos interesados.

La falta a que nos referimos, en la que se muestran incorregibles los calellenses, ha contribuido a que muchos den cierta preferencia a la playa de Llafranch, pues a nadie le satisface presenciar ciertos espectáculos que no por ser gratis son menos repugnantes.

Y hacemos punto final por respeto al delicado olfato de nuestros lectores".

El Distrito, núm. 190, 1897

No cal dir que segons la meteorologia de cada moment aquest costum col·lectiu podia resultar més o menys odorant, més o menys apreciable a ull nu. Però aleshores el nas estava molt més acostumat a múltiples fortors i el nivell de vida del poble no afavoria gaires francesilles.

D'aquesta documentada i recordada tradició no se n'ha de deduir que els calellencs mantinguessin relacions distants amb la higiene, que haguessin trencat declaradament amb la netedat o que defensessin principis d'hostilitat envers l'aigua dolça. Al contrari, les dones calellenques tenien fama de fer anar els marits i els fills molt polits els dies de festa. Ara bé,

en hores de feina, la seva autoritat es desdibuixava una mica.

El costum va durar fins ben entrada l'època del turisme, principalment per part dels més vells. No es podien acostumar a recloure's en una cel·la minúscula per fer allò que tota la vida havien fet en un dels llocs més bonics i esbatanats del poble. Les autoritats van portar a terme discretes gestions prop de les famílies per tal que convencessin els avis del perjudici que l'hàbit causava a la bona imatge d'una localitat celebrada pels forasters. No hi va haver res a fer. Fins que les comes els van aguantar, alguns palafrugellencs van mantenir el pes de la tradició.

ELS SALINS

30

El local del vell salí de Calella és avui una galeria comercial.

74

L'única manipulació del peix, l'única derivació manufacturera del volum de pesca van ser a l'àrea de Palafrugell els salins. Aquesta tècnica secular permetia un segon rendiment de la pesca, sobretot als moments de l'any en què les captures de peix blau eren quantioses i resultaven difícils de col·locar al mercat en fresc per la seva mateixa abundància. En aquestes ocasions la sardina o l'anxova era "cantada" -subhastada- al Portbò mateix i anava a parar als salins.

Els principals eren el de Josep Reig Pascual, dit Josep Alsina, situat a l'actual galeria

comercial del carrer Pirroig que porta el nom d'El Salí. La mateixa persona regentava el que es trobava a can Calau, a l'actual bar La Vela. Els Gelpí disposaven d'un altre salí a l'actual bar Les Voltes, mentre que el Noi Menut en tenia dos: a la seva casa ara integrada en l'Hotel-Residència Batlle i en una altra que només s'utilitzava com a salí al Port de la Malaspina.

Els locals desprenien una olor penetrant, tan difícil d'eliminar de la pell de les persones que hi treballaven com el salanc que traspuaven les parets. Aquella fortor d'arengada era un distintiu de les famílies de pescadors, un senyal de gent

pobra. La feina del salí era ocupada només per dones. Ha quedat ben poc rastre de la història de les dones de pescadors de Calella, malgrat haver fet un paper igual d'important que els seus marits. Les mullers i mares de pescadors palafrugellencs solien treballar encara més que els homes, per tal de fer filigranes amb una economia familiar migrada. I no tenien la compensació de la vida de taverna o de la llibertat de moviments. L'esforç callat, el silenci de l'anonimat, recobreix avui la memòria d'un grup social tan protagonista com els altres.

Conserva encaixada

“Tot just als inicis d'aquesta temporada, sorprèn de veure que durant els cinc anys transcorreguts entre 1870 i 1875 al port de Calella -només era la ingènua cala del Port Bo- s'hi varen embarcar 348'5 tones de llenya, 232 de suro i 217'6 de fustes. I que s'hi van descarregar 363'5 tones de sal, 111'3 de sucre, i les xifres considerables de 103'7 tones d'aiguardent i 277'2 de vi, destinades a apagar la set trista de la gent del poble o de la Vila. De totes aquestes dades, que cal suposar per sota de la realitat, la més significativa com a industrial és la que fa

referència a la pesca salada, treballada a Calella dins els salins. El volum de peix agafat i treballat com a conserva encaixada arribà a tenir molta importància i degué posseir qualitat elevada, ja que durant els cinc anys esmentats (lluny encara dels més pròspers que els succeïren), Calella amb 133'7 tones, doblava el volum de la mateixa mercaderia embarcada a Sant Feliu (62'8 tones), mentre que de Palamós, en el mateix període, no en sortí oficialment per mar ni una arengada”

Pericot, Joan: *Calella de Palafrugell i les havaneres*. 1966

La sardina o l'anxova era en primer lloc escaparrada, desproveïda del cap i dels budells amb un destre i ràpid gest. Acte seguit era col·locada en salmorra en grans tinars o safareigs.

La sardina podia ser disposada en caixetes amb sal (sardina fresca) o bé més tard en barrils circulars de fusta d'arengades seques, amb les de grandària més atractiva al damunt. Les anxoves, després del període de salaó, eren comprades per majoristes, a l'engròs o bé en els clàssics pots de vidre. Els carros dels principals revenedors de l'Escala venien a buscar el producte dels salins i el distribuïen per tot Catalunya i més enllà.

L'activitat dels salins era estacional. Es concentrava sobretot en els moments estiuencs de major pesca de peix blau. L'hivern es destinava a la feina més limitada de la col·locació en barrils i en pots.

A Tamariu, el salí dels pescadors ha esdevingut un bar amb terrassa i tot.

LES TAVERNES MARINERES

31

P arlar de les tavernes als petits pobles de pescadors era com assenyalar els punts cardinals de la vida col·lectiva. Aquests establiments estaven molt lluny de ser simples expenedors de begudes. Constituïen més que res el lloc habitual de trobada dels homes, el seu centre de reunió i, després del mar, el seu centre d'activitat.

La taverna més antiga de Calella de Palafrugell, la de major arrelada, ha estat sempre can Batlle. Es trobava en l'actual local de

l'Hotel-Residència Batlle, encarat al Portbò des d'una posició lleugerament superior i presidencial. La segona taverna més popular era la de ca na Marieta Fonso, a la casa intermèdia de les Voltes velles (ara Restaurant Tony's). La seguia en predicament entre els pescadors la de cal Noi Menut (al costat mateix de can Batlle, ara integrada en l'Hotel-Residència). La parròquia era menys estable a la de can Marquès, l'actual Bar Didal del Portbò. Amb l'aparició del primer turisme va obrir la de can Gelpí, al mateix emplaçament que ara, però a partir d'aquest moment s'estableix una distinció entre la noció de taverna i la de cafè.

Al començament de la dècada dels 1930 apareixia el Bar Miramar, més conegut per can Perico, endegat per Pere Arbonès. Era l'última casa de les actuals Voltes noves, que el propietari va ampliar al primer pis amb una terrassa tancada amb vidrieres, sostinguda per

Cantaires a la taverna calellenca de can Batlle.

D'esquerra a dreta: Pere Nuts, Tianet Lladó, Pepet Gilet, Francisco Rovira i Josep Palet (anys seixanta).

En Pepet Gilet era el cantaire de més anomenada.

vistosos pilons. La “peixera de can Perico”, precedent de les futures Voltes del segon tram, era un lloc ideal de la vida contemplativa de cara al mar. El bar feia ball els diumenges a la tarda i molts calellencs o palafrugellencs de la vila hi van passar els lleures propis del jovent quan encara no s’havien inventat les discoteques. Fins i tot va conèixer períodes de música en viu, amb l’inoblidable Trio Pinilla.

Peces de literatura admirable perdudes en l'aire

“El local no tenia pas complicacions decoratives; només les taules i les cadires justes, sota la llum d’un sol quinqué de petroli, perquè la clientela pogués fer la vida de relació que hi cercava. En un racó s’hi veia un rellotge, per recordar que el dia tenia hores, i també un llampant calendari, per no perdre, tan lluny del món, la noció dels dies i dels mesos. La vidriera de la porta s’obria a tothom qui cerca consol a les males hores passades (de vegades el mariner s’hi acabava

de treure la “roba d’aigua”, després d’haver bregat hores i hores més a llevant de l’Illa), o als qui feien espera per embarcar-se. Aquella porta era la lleugera fulla que separava, ben sovint, la fred, el vent, l’aigua, el defalliment i el cor agre d’haver fet “blau”, del caliu de l’amistat, de la broma o de la joia bíblica del vi de grau, el qual, a Calella, procedia gairebé sempre de València. ¿Qui podia trobar-se abatut, si en obrir la porta ja sentia que els de dins el saludaven amb un cridaner: “*Vamos al campo...*” i ell responia: “*que allá nuestra alma...*”, i llavors tots plegats acabaven: “*la ansiada calma*

recobrará, recobrará...”? ¿Qui podia seguir amb les cabòries que duia si els amics el saludaven sempre amb les notes que tothom sabia que eren de “sa seua”? (...) Enlloc del món no s’hauran produït tants de milers de converses inecessàries i absurdes com les que van sentir les parets de les tavernes de Calella! El motiu més banal, qualsevol pretext, servia per a compondre peces de literatura admirable, les quals es van perdre en l’aire com es perderen i es perden milers i milers d’ones, llançades contra el Còdol”.

Pericot, Joan: *Calella de Palafrugell i les havaneres*, 1966

ELS BANYS D'EN CAIXA

32

78

Els Banys d'en Caixa a Calella han tingut una celebritat llegendària, fins i tot quan se'n recordaven pocs detalls reals. Van representar al tombant del segle uns pioners establiments de banys d'aigua de mar calenta, fundats per un personatge no menys llegendari: Francesc Estrabau Jubert. Va ser tres vegades alcalde de Palafrugell i tres vegades tinent d'alcalde entre 1883 i 1896. Era un ric rendista de la vila, amb propietats urbanes i agràries, com el mas Petit d'en Caixa a Ermedàs. El nom de Caixa ja apareix en un pergami del 1429 com a àlies de Guillem Olivé, alhora que Palafrugell va tenir com a batlle, el 1543, un Sebastià Caixa, cap del sometent de 200

palafrugellencs que van acudir a Palamós per defensar-la de l'atac pirata de Barba-rossa.

Amb la fortuna i les influències corresponents, Estrabau va construir, el 1882, una casa de proporcions i visible atractiu en un punt privilegiat: la punta rocosa que separa el port Pelegrí dels Canyers. Constituïa aleshores un punt apartat, fins al qual va fer arreglar el camí per tal de poder-hi accedir amb carruatge.

El periòdic palafrugellenc *El Distrito* va convertir el personatge en blanc constant d'ironies. El titllava de "Muley Caixaff" o de "Sidi Aben Mohamed Caxá", en l'època en què la guerra del Rif havia convertit en habitual la imatge dels senyors feudals moros.

Al número del 14 de gener del 1883, escriu: "La brigada municipal passa setmanes enteres a la pujada de can Cosme de Calella, sens dubte perquè el xalet estiueenc del primer tinent d'alcalde quedi convertit en un formós passeig". En una altra ocasió, publicà: "De no ser per Muley, allò encara seria desert. Per tant, cal posar-hi una làpida que digui: *Atura els teus passos, viatger, i contempla el Barri de Muley Caixaff*". El caràcter liberal d'Estrabau el va portar a aplicar una idea tan agosarada com era convertir, el 1897, la seva finca en establiment públic de banys d'aigua de mar calenta, tot

Els Banys d'en Caixa, a Calella, van ser un establiment pioner a cavall del canvi de segle.

Tarifa de preus dels
Baños d'en Caixa,
segons el periòdic
palafrugellenc "El
Distrito" (1899).

Sidi Muley Caxaaf

Des de que despunta l'alba fins a que'l sol s'ha posat, trobareu per nostres platges a Sidi Muley Caxaaf; del Port Pelegrí a Calella, y de Calella a Llafranch, de Llafranch a Cap de Planas segueix tots aquells voltants pescant rogers i llubarros, congress, llusos y barats llisas, cabrots y sardinas, jelovias i serrans.

Quan ja té la pesca feta torna al *chalet* tot plegat y allí n'escriu quatre versos al Bisbe y moro Vidal. Ilustrats tot ab ninots com aquella auca d'antany. Versos y ninots qu'ans poch diuhen que vol publicar. Nostre *perincli*o batlle la vida aixís va passant importantselhi tres *pitos* que no marxi tal com cal; que pels camins plens de pols ja no s'hi pugui passar que'l ram d'Higiene per tot estigui o no atropellat y que'l poble que'l comanda sigui pitjor que Montràs. Senyó directó; EL DISTRITO te demana ajonellat: torna a empunyar la batuta, fesho ¡per Alá! Caxaaf.

El Distrito, 25 d'agost de 1895

Extranjero y Ultramar, un año. 12
Número sueldo. . . . . 0'15
FACO ADELANTADO

PERIÓDICO ILUSTRADO, POLÍTICO
defensor de los intereses morales y políticos

Año VI * | Redacción y Administración en Palafrugell, calle San Martín, 4 | *

BAÑOS DE PORT-PELEGRÍ
* en Calella de Palafrugell *

Sin estar terminado este establecimiento y tan solo para prestar un servicio á las personas que necesiten tomar baños de agua de uar, á la temperatura que les convenga, **SEPASE**: que desde el día 16 de Julio del corriente año, de las seis de la mañana al anochecer podrán tomarse baños, mediante las condiciones que regirán en el establecimiento, que se consignarán en su Reglamento interior.

↔ TARIFA DE PRECIOS ↔

Por un baño de pila, sin ropa, á la temperatura que se desee, 1'25 pesetas.
En el establecimiento se encontrará para secarse ropa á 10, 15 y 20 céntimos de peseta por pieza. El que quiera podrá treerse la ropa.
En breve se inaugurará en dicho establecimiento
Una sección de baños de eleaje para señoras á 0'50 peseta.
Un cuarto para duchas á precios módicos.

los que conocemos podemos afirmar es Tan importante cual viveu, probat de 200.000 almas, e v.z, á desparecer, no procura impedir nuestro país una bu primera materia, ó en plancha. Los cr arañcarios impie Naciones, especialm Unidos y Alemania, pones, al objeto de preciada industria, gran parte, el com producto elaborado Naciones; y si, A pe rchos protectores, en los Estados Unid aunque pobre y déb mercado, se debe f nuestros corchos, no envaso de aguas m licores finos, especi y algunos productos Los derechos de 90 37'50 pesetas, que s se convierten en 45 kilos de tapones im mania, á la entrada industrial en sus 80 y 65 dollars, ó se setas respectivamente los tapones un cal

aconseguint una vegada més els permisos per a les ampliacions en zona marítimo-terrestre. L'establiment obria en 1899 i va tenir una existència efímera, sense sobreviure gaire temps a la mort d'Estrabau, el 1906. Va instaurar un servei de tartanes des de la Bisbal i Palafrugell per a conduir-hi amb les màximes comoditats de l'època els clients benestants que formaven la parròquia. En els anuncis especificava en detall tots els serveis de la casa, corresponents a un autèntic balneari termal.

L'aigua de mar era pouada i escalfada en grans recipients amb foc de llenya, abans d'abocar-la a les banyeres.

Aquesta mena de teràpia marina també s'aplicava aleshores en cases particulars. L'establiment oferia a més a més "banys d'onatge a la gruta de Sant Roc", on la clientela es podia fer rebotir per les onades, amb l'efecte sanítós que s'hi atribuïa.

Francesc Estrabau, solter, va morir sense descendència directa. La casa va ser adquirida en subhasta, el 1916, pel barceloní Firmo de Casanova, marquès de Galtero. El seu fill, José Julián de Casanova, la va vendre, el 1941, al fabricant tèxtil barceloní Climent Verdaguer, fet pel qual ha estat coneguda durant les últimes dècades per can Verdaguer.

EL MATRIMONI WOEVODSKY

33

Rarament un matrimoni foraster que hagi viscut cinquanta anys a Palafrugell com els Woevodsky haurà deixat un record personal tan vague i alhora una obra tan sòlida. Des de tots els punts de vista, Nicholas Woevodsky i Dorothy Webster van ser un cas a part.

A ells es deu la preservació de l'ampli sector del cap Roig, amb el castell i el jardí botànic, una part sensible de l'aspecte del litoral palafrugellenc i un seguit de cases que han marcat punts eminents del paisatge de Tamarit fins a Calonge. Malgrat tot això, la seva vida continua sent en molts aspectes un misteri. La part anterior a l'arribada del 1927,

*Nicholas Woevodsky
(1888-1975) fou el
creador de l'actual
Cap-roig.*

que ells van voler silenciar, no és pas la més extensa. La principal proporció de l'enigma deriva del fet que el seu desinterès envers els palafrugellencs i el d'aquests envers ells dos va ser estrictament recíproc i generosament correspost.

La primera etapa de la vida dels Woevodsky havia estat agitada. A la Costa Brava hi buscaven sobretot calma i allunyament. D'altra banda, mantenien un esperit aristocràtic que difícilment podia congeniar amb la progressiva massificació turística. Tot plegat no va impedir que treballessin incansablement en favor de la seva idea de Costa Brava, amb una estimació i una perseverància dignes d'elogi.

Nicholas Woevodsky va ser conegut de seguida pel sobrenom del "rus", així com la seva muller rebia el de "la russa". Efectivament, era fill d'un almirall del tsar, un jove oficial de la cort imperial de Sant Petersburg, la carrera del qual es va veure estroncada als 29 anys per la Revolució d'Octubre. A l'exili londinenc es va divorciar de la muller russa i

es va unir amb Dorothy Webster, enèrgica joveneta de la bona societat anglesa que acabava de reconèixer públicament les seves infraccions a la moral victoriana.

Nicholas desitjava distanciar-se dels deu anys de residència a Londres, marcats pel divorci i per la inadaptació. Dorothy tenia raons encara més poderoses per a bastir una nova vida lluny del país. Malgrat ser casada amb l'ex-oficial de granaders Ian Dennistoun, les seves diverses relacions extramatrimonials havien arribat a un grau de risc elevat, per les personalitats implicades. Quan l'ex-marit es

Dorothy Webster de Woevodsky (1888-1980) aplicà la seva sensibilitat als jardins de Cap-roig.

va casar amb la vídua del famós i ric lord Carnarvon, descobridor de la tomba de Tutankhàmon, el 1922, Dorothy va interposar-li un procés en demanda de pensió de divorci.

Els advocats del matrimoni demandat no van tenir inconvenient a ventilar la intensa vida privada de Dorothy, ni ella a afegir llenya al foc. Se'n va derivar la conveniència d'allunyar-se d'aquell ambient, de consagrar la ruptura. La nova parella formada per Nicholas i Dorothy

va intentar establir-se a la Côte d'Azur. El clima social de la Riviera francesa va resultar massa similar a l'anterior. Més al sud, Espanya oferia un marc molt més verge. Quan la Costa Brava era tot just batejada i no coneixia cap mena d'urbanització turística, ells van ser dels primers estrangers a arrelar-s'hi, a partir del 1927. I van concebre un gran projecte, en el qual invertirien tot el que els quedava de llarga vida: construir-hi el seu castell, els seus jardins, la seva obra.

Una irlandesa i un boiar

“¿Quien, sin embargo, puede batir, en aporte a la Costa Brava, al matrimonio Woevodski? Y hablo en plural porque el motor de la extraña pareja era Dorothy, irlandesa guapísima y muy presente en la sociedad de Londres. (...) Nikó era un ser indolente y muy amable, un boyardo -su padre había sido el representante del Zar en la Finlandia sometida- y casi se limitaba a secundar a su mujer, un ser mercurial que, hasta sus últimos tiempos, se levantaba a las siete de la mañana para ponerse al frente de diez jardines. A ella se deben los jardines de Cap Roig, los mejores de Cataluña”.

Sentís, Carlos: *La Vanguardia*, 4 de setembre de 1983

EL CAP ROIG

34

82

Les lliures esterlines del matrimoni Woevodsky van ser suficients, el 1927, per a comprar arran de mar nombrosos terrenys de bosc i d'antigues vinyes en un racó remot de la Costa Brava, cap Roig, pertanyent a un petit poble de pescadors anomenat Calella de Palafrugell. El principal valor dels terrenys era la bellesa natural, i això no es cotitzava aleshores. No s'entenia què podien fer-ne aquells forasters. Havien de ser per força uns excèntrics, ja se sap.

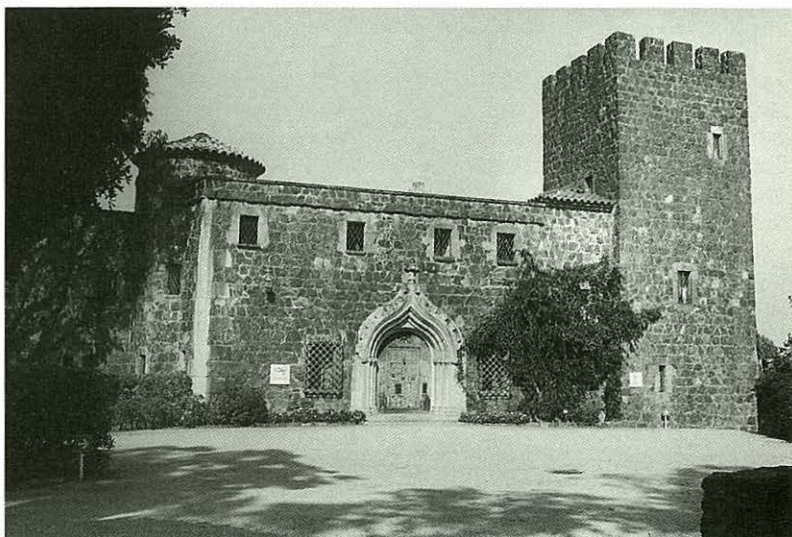
El castell de Cap-roig és la cristal·lització del somni utòpic d'una enigmàtica parella.

També van ser suficients les lliures esterlines per a contractar amb els baixíssims salaris de l'època brigades de treballadors per a començar a urbanitzar la muntanya amb les primeres edificacions auxiliars i l'embrió del jardí botànic. Només el matrimoni Woevodsky sabia tota la dimensió del seu somni, encara que ignoressin els llarguíssims anys que els costaria veure'l materialitzat.

A la finca de 23 hectàrees s'hi van anar aixecant les set cases de l'entrada, destinades als empleats del servei i jardiners amb residència fixa. Va anar prenent cos la primera ala de la portalada del castell dissenyat

minuciosament pel propietari. Per a sufragar les obres, el matrimoni va trobar el sistema de convèncer amistats angleses d'alts recursos per tal que descobrissin l'exòtica Costa Brava, en detriment de la clàssica Côte d'Azur. Els proposaven trobar el terreny, construir-hi la casa i decorar-la. Durant els primers anys van realitzar-ne les principals.

La guerra civil va destarotar la trajectòria dels Woevodsky. Quan van retornar després dels tres anys, res ja no seria exactament com abans. Al cap de poc temps, l'arribada del turisme cada vegada més nombrós alteraria l'atmosfera que ells havien imaginat.

Continuaven instal·lats en una de les cases de l'entrada de la finca, que hauria d'haver-se dedicat a residència d'empleats. La venda d'alguns terrenys i la construcció de les últimes cases per a estiuejants benestants ja no procuraven prou rendes per a pagar la construcció del castell amb els costos actuals. Invertien la major part del temps a perfeccionar el magnífic jardí botànic i a buscar recursos econòmics, cada vegada més incerts.

Van trobar la fórmula al final de la seva vida. El conveni vitalici signat, el 1969, amb la Caixa d'Estalvis Provincial de Girona faria revertir tota la finca a aquesta institució quan ells dos

haguessin mort, a canvi d'una pensió anual i sobretot del compromís de subvencionar les obres de les tres quartes parts pendents del castell. En pocs anys la maqueta de Nicholas Woevodsky es va convertir en realitat. Mesos després de veure culminada la torrassa des de la qual pensava continuar dibuixant el paisatge de la Costa Brava, moria pel gener del 1975. Dorothy el va seguir cinc anys més tard. Són enterrats per pròpia voluntat en un dels punts més bells de la seva finca, en un immillorable mirador per a l'eternitat damunt la costa que van estimar i en part modelar, tan lluny dels països d'origen dels quals havien fugit.

La construcció d'un castell senyorial el 1930

“Des de fa uns dos anys, els palafrugellencs, ja en la calda de l'estiu, ja en els dies assolellats o grisos de l'hivern, veuen travessar els carrers, camí de la costa, un magnífic torpedó Voisin, llarg i perfilat com una sageta, conduït per un home jove -bigoti retallat, ben plantat, elegant- i al seu costat una dama de faccions finíssimes, pur tipus britànic, faç pàl·lida, ulls un poc emboirats i cabells rossos: tot Palafrugell s'ha habituat a aquesta visió estrangera al cor de l'Empordà i fins els vailets del carrer saben avui que és aquell “l'auto del rus”, conduït el propietari i la seva esposa, els quals estan bastint un magnífic i senyorial castell que sembla un conte de fades en aquest punt incomparable de la Costa Brava i terme municipal de Palafrugell conegut per Cap Roig”.

Baix Empordà, 8 de febrer de 1930

L'interior del castell de Cap-roig evoca nostàlgiques grandeses.

LES CASES DEL RUS

35

*Dorothy Webster
(segona a l'esquerra)
i Nicholas
Woevodsky, amb unes
amigues.*

84

Nicholas Woevodsky va exercir com a arquitecte i Dorothy Webster com a decoradora a una sèrie de cases senyorívoles, encarregades principalment per potentats anglesos, en un ampli tram de la Costa Brava comprès entre Tamariu i Calonge. El seu estil marca amb claredat aquestes residències dels pioners del turisme internacional de luxe, així com la costa immediata, en la mesura en què les finques solien tenir accés al mar. La primera va ser enllestida el 1929 al paratge de la Musclera, prop de Tamariu, per a John Dickson-Poynder, sisè baró d'Islington, ex-governador britànic de Nova Zelanda. La seva construcció va ser

simultània a les primeres edificacions de la mateixa residència dels Woevodsky al cap Roig.

Prop de la primera, el 1933, va quedar acabada la residència batejada la Perica, pel topònim de l'indret al qual s'assenta. Va tenir electricitat i telèfon abans que Tamariu, portats expressament des de Palafrugell per tal com la propietària pagava de la seva butxaca el cost de l'operació. Era la rica dama anglesa Elizabeth (Bessie) Walker. Pràcticament no va ni estrenar la casa. L'any 1948 va ser comprada per altres propietaris, també a través dels Woevodsky.

Al començament de 1936

finalitzaven les obres a Torre Valentina (Calonge) d'una de les cases més ambicioses i de les que ha tingut més ressò, pel fet de pertànyer a la popular actriu anglesa Madeleine Carroll, en l'apogeu de la seva carrera després d'haver protagonitzat l'any anterior el film d'Alfred Hitchcock *Els 39 esglaons*. L'últim dels tres marits de l'actriu va ser l'editor de la revista *Life*, Andrew Heiskel, el qual va afavorir una intensa vida social a Calonge, amb freqüents invitats nord-americans. Asseguren que un d'aquests invitats, l'ambaixador francès a Washington, general Rouard,

va organitzar l'estada al Castell Madeleine del president Kennedy i la seva muller. Quan ja s'havia produït la visita prèvia dels agents de seguretat americans, el president va ser assassinat. Després de vendre la casa, l'actriu moria, el 1987, a Marbella.

Posteriorment a la interrupció de la guerra espanyola, els Woevodsky encara van construir la Casa Barella a cap de Planes (al límit entre Palafrugell i Mont-ras), i així mateix la casa de lord Inskape

a cala S'Anià (prop de la platja de Castell, a Palamós), actualment propietat de Carles Ferrer Salat.

El matrimoni va intervenir en la construcció d'altres cases fora de l'àmbit de la Costa Brava, com també en la decoració d'algunes d'aquesta zona i també a Barcelona, sovint per amiatat directa amb els propietaris, que havien conegut durant els períodes d'estiuieg.

Cal subratllar que Nicholas Woevodsky va dissenyar, el

1955, la casa Audouard, la primera de les Voltes noves de Calella de Palafrugell. A ell es deu la iniciativa d'emprendre una segona sèrie de Voltes al costat de les originals, iniciativa seguida per tots els reformadors posteriors del mateix rengle i que avui duplica la personalitat inconfusible de la façana marítima d'aquest poble.

Woevodsky, com a arquitecte, creà edificacions i ambients com el de la Musclera, propietat d'un ex-governador britànic de Nova Zelanda.

Visitants il·lustres

“Lady Churchill, distingida esposa de l'ex-ministre liberal i conservador anglès, tan conegut per tots els que estan *al tantol* de la política internacional, ha passat uns dies entre nosaltres, en la senyorial estada de lord Islington, en el punt de la nostra costa conegut per la Musclera.

Marxà dilluns passat, junt amb lord i lady Islington, cap a la deliciosa Côte d'Azur.

Ha passat també uns dies entre nosaltres, hoste del coronel Woevodsky en el seu castell de Cap Roig, altre dels bells punts de la costa palafrugellenca, la marquesa de Headford, de la més antiga noblesa irlandesa.

Ella i els Srs. Woevodsky donaren dijous per finida la seva estada entre nosaltres”.

Baix Empordà, 28 de febrer del 1931

LA GUERRA CIVIL

36

86

Algunes factories sureres van ser transformades durant la Guerra Civil en fàbriques de material militar. La vila no va patir bombardeigs tan cruentos com els d'algunes localitats veïnes, especialment els ports de Palamós i de Sant Feliu de Guíxols.

El Comitè Antifeixista regia el poder local a Palafrugell des de l'aixecament del 18 de juliol fins a l'acord del 27 de setembre del 1936, que reimplantava els ajuntaments a tot Catalunya segons la proporció de partits integrants del nou consell executiu de la Generalitat. El Consistori de Palafrugell va quedar format per vuit membres d'Esquerra Republicana (inclòs l'alcalde Ramir Deulofeu), set de la CNT

(entre els quals la primera dona regidora en la història del municipi, Àngela Clos), cinc de la UGT i dos del POUM.

Durant la República (1931-34), havia estat alcalde per Esquerra Republicana el mestre Josep Sagrera Coromines (ERC), també diputat a Corts (durant el Bienni Negre ocupava l'alcaldia Josep Girbau Miquel). El seu deixeble polític Martí Jordi Frigola va ostentar el càrrec el 1934 i per segona vegada els primers mesos del 1936, abans de ser nomenat comissari de la Generalitat (governador) a Girona, on va fundar el Comitè Antifeixista. Després dels fets de Maig del 1937, va anar al front i hi va trobar la mort.

El primer bombardeig de forces navals faccioses al litoral gironí, registrat el 30 d'octubre del 1936 a Roses, va comportar també a Palafrugell com a represàlia la detenció de persones considerades addictes al bàndol "nacional", obligades a cavar trinxeres i defenses de costa. Un grup foraster d'incontrolats va cremar les esglésies de Sant Martí de Palafrugell (inclòs el retaule barroc de l'escultor Pau Costa dels segles XVII-XVIII, que havia substituït el de Lluís Borrassà del segle XV) i Santa Rosa de Llafranc. A Calella, la intervenció del militant calellenc

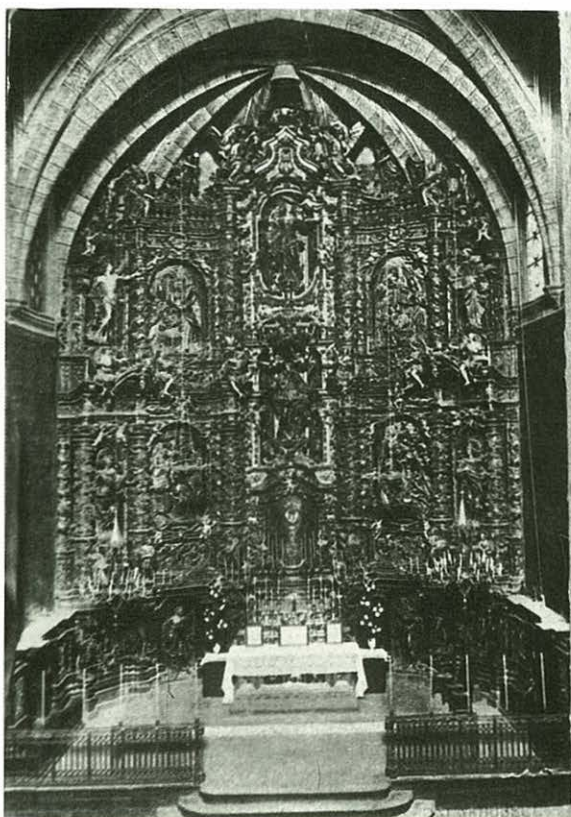

La presència de la ideologia esquerrana era notòria al centre de Palafrugell, abans de la Guerra Civil.

d'Esquerra Republicana Ernest Morató, persuadint-los que calia preservar l'església com a local del poble, va obtenir que només cremessin bancs i objectes a l'exterior.

El petrolier grec *Lukia* va topar amb una mina davant del cap de Begur el 4 de març del 1937. Van morir en l'explosió 23 tripulants, amb un sol supervivent. L'endemà es produïa el bombardeig d'un avió facciós a la badia de Llafranc contra el vaixell de la Transmediterrània *Legaspi*, que efectuava la ruta Marsella-València. El creuer

El magnífic retaule barroc de l'església de Sant Martí pagà el tribut –com passà a tants pobles– dels excessos revolucionaris.

“nacional” *Canarias* va escampar la mort i la política d'intimidació al litoral gironí durant llargs mesos, com també els avions trimotors italians procedents de Mallorca. La metralla del *Canarias* va caure sobre Calella i Llafranc -alguns projectils sense esclatar van ser recollits després d'acabada la guerra-, en disparar contra embarcacions que li poguessin resultar sospitoses,

precisament al moment que passaven davant del poble. La victòria franquista va comportar el 8 de febrer del 1939 la formació a l'ajuntament de Palafrugell de la primera Comissió Gestora encapçalada pel comandant militar de la plaça Joaquín de Sarriera, el qual va nomenar alcalde Martí Ristol Marquès, immediatament substituït el 23 de febrer per Joaquim Feliu Pagès.

Martí Jordi Frigola

“Quan fou secretari particular d'en Sagrera Corominas (l'alcalde del 14 d'abril, i després diputat a Corts), va concebre un gran projecte. Reuní en un congrés els pescadors de les costes catalanes, des de Sant Carles de la Ràpita a Portbou, el qual tingué lloc a la seva mateixa vila nadiua. Durà tres dies. Es van prendre acords molt útils o beneficiosos per a la nostra gent de mar (...)

Ell també fou l'home que impulsà en aquelles terres el cooperativisme, i encoratjava els obrers a unir-se i organitzar-se; però tenint cura, sobretot, d'infondre'ls un xic més de passió per les coses de Catalunya i un sentit liberal i humà (...)

Publicava un periòdic, *Ara*, de tan agradable memòria, (...) Hi feren les seves primeres armes periodístiques alguns jovencells que més tard havíem de veure brillar a Barcelona, com en Fermí Vergés, que entrà de redactor al diari *La Publicitat* i després de redactor en cap a *La Humanitat*, i en Blanch al diari *Treball*, òrgan del PSUC, i d'altres que foren oficials de l'Exèrcit de la República durant la guerra civil, com en Ferrer i en Brunet, capità i tinent respectivament”.

Cabruja i Auguet, Agustí: Polítics i escriptors gironins durant la Segona República, 1987

LES HAVANERES

37

88

Les havaneres van avui lligades en la ment del país a Calella de Palafrugell, per l'èxit de la Cantada pionera que s'hi celebra des del 1967. Però la història real és més matisada.

L'havanera va ser creada per compositors cubans. El fet que Cuba fos colònia espanyola i tema d'actualitat per la guerra del 1898, va propiciar-ne la introducció a Espanya, sobretot a través de la sarsuela, que era el gènere popular per excel·lència quan encara no existien els discos ni la ràdio. D'havaneres se'n cantaven des de la darrerria del segle passat a les comarques litorals de tot Espanya. Només al litoral gironí, però, van arrelar com a

cant tavernari de pescadors i no com el cant orfeonístic que es practica arreu.

A les tavernes de Calella de Palafrugell i del conjunt de la Costa Brava no es cantava l'havanera d'una manera diferenciada dels altres gèneres de cançó popular: sardanes, valsets, masurques, pericons, tangos, ranxeres i *hits* del moment sense discriminació. En moltes ocasions ni tan sols no se la coneixia per havanera, sinó pel nom d'americana. Vull dir que no va tenir mai una consideració particular, fins que no la van mitificar posteriorment les persones que li trobaven un innegable encant especial, pel regust caribeny i pel fet de cantar-se en un castellà

Un "terceto" famós: d'esquerra a dreta, Pere Ferrer, Josep Puig l'Hermós i Francisco Rovira.

saborosament impostat. Fins aleshores hauria estat impensable que les havaneres pugessin a un escenari, utilitzessin altaveus i fessin pagar entrada.

Un dels majors experts pràctics del gènere i recopilador de les peces del llibre *Calella de Palafrugell i les havaneres*, Ernest Morató, tenia establerta amb el mestre Frederic Sirés una altra recopilació de seixanta cançons tradicionals de Calella sense relació amb les havaneres.

Els fundadors del grup Port Bo, l'any 1966: Ernest Morató, Josep Xicoira i Carles Mir.

Les havaneres i totes les altres cançons populars a les tavernes caellenques solien cantar-se en *tercetos*, anomenats exactament així. A Calella de Palafrugell va destacar a començament de segle el format per Sebastià Morató, Mèlio Vigorós i en Pacòmio. A continuació, el d'en Tiantet Lladó (Sebastià Parera de nom real), es Blau (Josep Esteba) i en Pepet Gilet (Josep Bofill). Més endavant el de Pere Nuts (Pere Ferrer), Josep Puig l'*Hermós* i Francisco Rovira. Posteriorment despuntava el d'Ernest Morató, Josep Xicoira i Carles Mir, que passaria el relleu als components joves del Grup Port Bo, ja en l'època de la

florida actual, igual que el trio del Peix Fregit o el quartet El Taper.

Ara no proliferen les cantades espontànies als bars de Calella de Palafrugell. No vol dir que no se'n produeixin, especialment quan l'hivern hi porta un grau de concurrència sense excessos. Dos vells cantaires experimentats com Francisco Rovira i Mèlio Vicens s'hi apunten de bon grat a can Batlle, sobretot quan donen el to a la guitarra Josep Bastons o Ricard Balil i hi ha quòrum de veus entre la parròquia.

Entendre la sensualitat de les paraules però no el seu significat

“Así, pues, estas habaneras evanescentes, lánguidas y sensuales, de una sensualidad láctea y extasiada con un trémolo de senos de mulata, cayeron dentro del canon concreto, preciso y luminoso de la sardana. El instinto rítmico, antiguo y precioso, de las costas mediterráneas, fue deformando la melodía, dándole rotundidad, restándole fuego aterciopelado y afirmando en cambio su flamear retórico. Pero a la vez, si los pescadores catalanes cantaban cálidamente era por pura delectación sonora; las palabras no las comprendían apenas. El castellano era hace medio siglo, líricamente, un idioma floral, de invernadero, desmedulado y blando; cuando este lenguaje llegó a la canción habanera frívola y además manejado por plumas de oficio, consiguió la filigrana más rebuscada. No es extraño, pues, que los pescadores intuyeran la sensualidad sonora de las palabras, pero no su significado; sea como fuere, ellos han conservado estas canciones y a través de ellos, estilizadas por ellos, llegan hoy a nosotros con un regusto extraño, nostálgico y salobre”.

Luján, Néstor: *Album de habaneras*, 1948

CANTADA D'HAVANERES DE CALELLA DE PALAFRUGELL

38

90

És ben probable que els promotors de la primera Cantada d'Havaneres de Calella de Palafrugell no reconeixerien en les edicions actuals les intencions que portaven en fundar-la. Joan Pericot, Frederic Sirés, Francesc Alsius, Frederic Martí i Ernest Morató havien publicat a compte d'autor el seu llibre *Calella de Palafrugell i les havaneres* i la millor manera de celebrar-lo era òbviament amb una bona cantada. La

La cantada d'havaneres de Calella de Palafrugell és, d'ençà de 1967, un esdeveniment multitudinari.

presentació del llibre *Calella* i la cantada corresponent van tenir lloc el dia de Tots Sants del 1966 i en va sorgir la idea de repetir-la l'estiu següent en públic i amb uns objectius precisos: que el gènere tingués continuïtat amb les característiques originals i que constituís un reconeixement dels seus protagonistes cada vegada menys nombrosos: els vells cantaires pescadors calellencs.

La primera cantada estiuenca amb convocatòria pública va ser el 2 de setembre de 1967 i no pas al Portbò, sinó a la terrassa del Bar la Vela a la platja d'en Calau, fins i tot amb

la presència d'un piano. Hi van participar els tres antics membres del Grup Port Bo, el Grup Alba, els begurencs Lluís Maneres i Alejandro Ferrer (en Tuixa) i els tres germans Balil. La segona del 10 d'agost de 1968 va celebrar-se al mateix lloc i la tercera del 2 d'agost de 1969 es va traslladar al Portbò definitivament. La quarta de l'any següent ja coneixia l'afluència en massa de públic, estimat per la premsa en 3.000 persones. Aniria creixent sense aturador fins a 10.000 espectadors.

La Cantada d'Havaneres de Calella de Palafrugell va anar

perdent progressivament el caràcter que li havien volgut donar els seus ideadors. Per un cantó, contribuïa en gran manera a l'àmplia popularització del gènere, però al preu de desdibuixar allò que precisament s'intentava consolidar: l'estil dels pescadors que li havia donat la personalitat pròpia a Catalunya. Mentre van participar en l'organització els fundadors, el certamen conservava un criteri de control de qualitat, per tal que allò que es cantés a l'escenari del Portbò fossin realment havaneres. El paper pioner en matèria de cantades públiques i aquest esperit de

qualitat li van atorgar el lloc preeminent entre totes les cantades que s'organitzaven, cada estiu més nombroses arreu del país. Actualment, la Cantada d'Havaneres de Calella de Palafrugell continua sent la més concorreguda, però el contingut és idèntic a tantes altres. S'ha perdut, potser definitivament pel que fa a les cantades públiques, l'objectiu per al qual havia nascut.

Una de les últimes cantades d'havaneres al Portbò (juliol de 1988).

Morir de vella

"El turisme a escala industrial va irrompre al món de l'havanera com ho havia fet als seus escenaris naturals, tots plegats molt poc avesats a aquesta dimensió de les coses. No cal dir que el fenomen comporta un nou període d'adaptació i que adaptació acostuma a significar concessions, que per a ser justes haurien de veure's com a mútuament equilibrades, si fos possible.

Altrament, l'havanera coexistirà difícilment amb la indústria turística i acabarà per estimar-se més morir tranquil·lament de vella, tot deixant el nom en herència a qui sigui, amb tota dignitat; llevat que si de cas algun impuls preclar no hi trobi una solució salomònica de la mena de "cantades d'havaneres d'estiu" i "cantades d'havaneres d'hivern", posem per cas, i posats a pensar".

Febrés, Xavier: *Les havaneres, el cant d'un mar*. Quaderns de la Revista de Girona, 1986

Bibliografia

PELLA i FORGAS, Josep, *Historia del Ampurdán*.
TORROELLA i PLAJA, Miquel, *Història de Palafrugell i la seva comarca*, Fitor 1924.
PLA, Josep, *Peix fregit*, Palafrugell 1954.
PLA, Josep, *El meu país*, Barcelona 1968.
MEDIR i JOFRA, Ramir, *Historia del Gremio Corchero*, Madrid 1953.
BADIA i HOMS, Joan, *L'arquitectura medieval de l'Empordà*, Girona 1977.
BADIA i HOMS, Joan, *El nostre patrimoni*, Girona 1985.
BADIA i HOMS, Joan, *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, Vol. 4, L'Empordà, Barcelona 1981.
MORATÓ i VIGORÓS, Ernest, *Coses de Calella de Palafrugell*, Ed. d'autor, Palafrugell 1986.
CANES i GARCIA, Josep M., *Evolució econòmica a Palafrugell* (La indústria i el comerç del segle XV al XX), Museu-Arxiu de Palafrugell, Col·lecció Carrer Estret n.º 1, Palafrugell 1982.

Procedència de les fotografies i il·lustracions

La fotografia de la pàgina 23 ha estat cedida per Núria Gili. Els gravats de les planes 36 i 37 procedeixen del llibre "El Federalisme a les comarques gironines, 1868-1874" de Josep Clara. El dibuix de la plana 42 i la foto de la 43 procedeixen del llibre "Crònica d'un any. Palafrugell 1988". La foto de la pàgina 76 és de la Revista de Palafrugell. Les de les planes 88 i 89 són del llibre "Les havaneres, el cant d'un mar" de Xavier Febrés, i les de les planes 90 i 91 han estat cedides per Punt Diari. Totes les altres fotografies que il·lustren el llibre procedeixen de l'Arxiu Municipal de Palafrugell i les reproduccions corresponents han estat fetes per Josep Capellà. El mapa de la plana 4 ha estat realitzat per Marta Ministral.

Agraïments

Aquest llibre no existiria sense l'oferiment de Jaume Fabre, l'impuls de Rodolfo Candelaria, l'assessorament de Joan Badia i Homs i la memòria generosa d'Ernest Morató i Vigorós. Agraïxo igualment les informacions facilitades per Josep Martinell, Lluís Esteba, Mèlio Vicens, Carles Sentís, Anthony Grigg, Lluís Medir, Ricard Guasch, Georgina Regàs, Montserrat Audouard, Francisco Rovira, Sra. vídua de Gili, Conxa Saurí, Martí Sabrià, Joan Cortey, Josep Ciosas, Francesc Gallart, Lluís Gallart, Miquel Navas, Elda Mata, Josep M. Canes Garcia, Josep Espadaler, Manuel Juanola, Josep Jordi, Teresa Vila, Silvària Peral, Àngels Sabat, Narcís Granés i Fidel Pareras.

Guies

Títols publicats

Els jueus a les terres gironines
per Ramon Alberch i Narcís-Jordi Aragó

Rutes d'art sacre (1939-1985)
per Josep Maria Marquès

Les havaneres, el cant d'un mar
per Xavier Febrés

Els estanys eixuts
per Josep Matas

El món del suro
per S. Hernández i Bagué

El Ter
per J. Boadas, J. M. Oliveras i X. Sunyer

Trens i carrilets
per Josep Clara

Canvistes i banquers
per Narcís Castells

Les pors
per Carme Vinyoles

Els Volcans
per Josep M. Mallarach

Els indians
per Rosa Maria Gil

Propers títols

Pirates i corsaris
per Núria Pujol

El Pirineu, del puig Pedrós al puig Neulós
per Josep Clara

Monografies locals

Títols publicats

Cornellà de Terri
per Jaume Portella

La processó de Verges
per Jordi Roca

Anglès
per Pau Lanao

Sant Feliu de Guíxols
per Angel Jiménez

Llagostera
per Dolors Grau

Castelló d'Empúries
per Miquel Planas

Tossa
per Jaume Leonart i Maria del Pilar Mundet

Palamós
per Rosa Maria Medir i Carles Sapena

Besalú
per Joan López

Les Planes d'Hostoles
per J. Campistol, J. Canal i M. Soler

Agullana
per Enric Tubert

Olot
per Jordi Canal i Morell

Llegendes i misteris de Girona
per Carles Vivó

Palafrugell
per Xavier Febrés

Propers títols

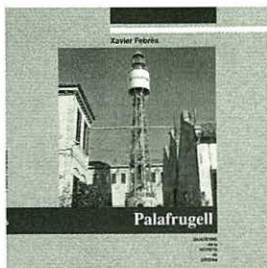
La Jonquera
per Albert Compte

Cassà de la Selva
per E. Bagué, O. Gutiérrez, J. Carreras

Hostalric
per M. Duran, J. Juanhuix i R. Reyero

La Cellera de Ter
per D. Pujol i Ll. Llagostera

Santa Coloma de Farners
per J. Mestre i J. Cases

Quaderns de la Revista de Girona

és una publicació de periodicitat bimestral dedicada exclusivament a temes de les comarques gironines. S'estructura en dues sèries, que es distingeixen pel color de la portada i per les planes interiors: Guies, en vermell, i Monografies locals, en verd. La primera és dedicada al tractament de qüestions d'abast general relatives a la història, l'economia, la cultura i les tradicions. La segona vol anar oferint una panoràmica sobre el passat i el present de les ciutats i dels pobles gironins, amb especial atenció a l'època contemporània.

Rectificacions

L'autor vol fer constar que el quadern és una edició de l'any 1986 sense retocs i que, posteriorment, ha publicat sobre el mateix tema:

Això és l'havanera (La Campana 1995)
Dos o tres cosas que sé de ella, pròleg a la segona edició de *Las más bellas habaneras*, de Ricardo Balil i Bettina Lozoya (Ed. Librum 1995).

L'havanera viscuda, conjuntament amb Josep Bastons i Carles Casanovas (Ed. Pòrtic 2004).

Aquesta monografia constitueix una panoràmica històrica i actual d'un dels municipis més importants de les comarques gironines. La "vila del peix fregit", de la indústria del suro, de Josep Pla, de les havaneres, del desenvolupament turístic, és descrita amb amenitat periodística i literària. Al costat de la documentació expressada de manera divulgativa, els fets que tracen tota la trajectòria de la localitat i dels seus agregats del litoral o de l'interior es presenten en les múltiples facetes que componen una personalitat.

Xavier Febrés és periodista i escriptor establert a Palafrugell. Va escriure en aquesta mateixa col·lecció la guia *Les Havaneres, el cant d'un mar*. Els seus últims llibres publicats són *Romà passejar i civilitzar-se* (1987, en col·laboració amb R. Domènech), *Passeig de mar* (1988) i *Ofici d'amant a Florència* (1989.)

MONOGRAFIES LOCALS

DIPUTACIÓ
de
GIRONA

Caixa de Girona

